

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ :

ΠΑΝΑΓΗ ΔΕΚΑΤΣΑ: 'Ιδεοκρατία και 'Ιστορική Αιτιοκρατία (Μελέτη).—ΓΙΑΝΝΗ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΗ: Δυὸ ποιήτριες, Α. GRIM: Τὸ μικρὸ Κεντάκη, Ε. BURNS: Οἱ τροπικοὶ στὴ Νέα 'Υόρκη (ποιήματα).—ΝΙΚΟΛΑΣ ΒΕΡΔΙΑΕΦΦ: 'Η γενικὴ γραμμὴ τῆς Σοβιετικῆς φιλοσοφίας (μελέτη).—ΑΝΔΡΕΪ ΣΠΙΕΡ: Μόνος (ποίημα), ἀπόδοση Μέρου Γεωργίου.—ΑΛΕΞΗ ΜΠΑΟΚ: Τελευταίον παιχνίδι (ποίημα), ἀπόδοση † Γιάννη Ἀηδονόπουλου.—ΣΤΕΛΙΟΥ ΞΕΦΛΟΥΔΑ: Ἀριάδνη (ἀπόσπασμα).—ΖΩΗΣ ΚΑΡΕΛΗ: Τοῦ πειραζομένου (ποίημα)—Ι. ΑΓΓΕΛΟΥ: Πειομένοντας νὰ γυρίσει ὁ Ἀλέξης (διήγημα).—JEAN TARDIEU: Oradour (ποίημα) ἀπόδοση Γ. Σαββίδη.—Γ. ΜΥΛΟΝΟΓΙΑΝΝΗ: Ἐλεγεία τοῦ χαμένου σφρίγγου (ποίημα).—ΜΙΧ. ΚΑΡΗ: Κλεισμένες πόρτες (διήγημα).—Μ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ: Τοῦχοι, Ἀπελοσία (ποιήματα)

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(1—15 'Ιουνίου 1945)

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ: Γιά τὴν Ἀκαδημία.—'Ιδεοκρατία και Ἱστορικὴ Αἰτιοκρατία.—Γιά τὴ «Νέα Ἐστία».—'Η Βόρειος Ἡπειρος.—'Ο Θυμελικὸς θίασος.—Περὶσσότερη προσοχή.—Ἐκκαθαρίσεις.—Ἀλληλογραφία—ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ: ΒΑΣ. ΒΑΡΙΚΑ: Γιώργου Σφέρη «Δοκιμὲς» μελέτες Κάϊρο 1945.—ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΣΚΟΠΙΑ: ΓΙΑΝΝΗ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΗ: Πόλεμος, τέχνη, πολιτισμός.—Η ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ: Μεγάλη Βρετανία.

ΧΡΟΝΟΣ Β'. ΤΟΜΟΣ Γ'.

ΤΕΥΧΟΣ

28-29

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28 — ΤΗΛ. 55-536 — ΑΘΗΝΑΙ

Τιμή τεύχους Δραχ. 125

Ἀθήνα 1-15 Ἰουνίου 1945

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

ΕΤΗΣΙΑ	Δραχμές.	3.000.—
ΕΞΑΜΗΝΗ	>	2.000.—

Γράμματα, βιβλία, συνεργασίες, ἐμβάσματα κλπ.
«Φιλολογικά Χρονικά» Γ'. Σεπτεμβρίου 28, Ἀθήνα.

Κριτική γράφεται γιὰ τὰ βιβλία ποὺ μᾶς στέλ-
νονται σὲ δυὸ ἀντίτυπα. Ὅσα στέλνονται σὲ ἕνα
ἀντίτυπο μόνο ἀναγγέλλονται.

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

Βιβλία ποὺ λάβαμε: Ζ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ «Ἡ ὁμολογία τῆς ταπεινώσεως».

Περιοδικὰ καὶ ἡμερησίως: «ΕΦΗΒΟΣ», ἕκτο φύλλο, Ἰούνιος 1945.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ Β'.—ΤΟΜΟΣ Γ'.—ΤΕΥΧΟΣ 28-29

ΑΘΗΝΑ, 1-15 ΙΟΥΝΙΟΥ 1945

ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΙΤΙΟΚΡΑΤΙΑ

Ἐνα ὥραϊο βιβλίον γιὰ τὸν Ἰσοκράτη (Βασιλείου Λαοῦρ-
δα, Ὁ Ἰσοκράτης καὶ ἡ ἐποχὴ του, Ἀθήνα, 1944) μᾶς ξανα-
φέρει σὲ μιὰ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα ἐποχὴ, ποὺ πολλὲς πα-
ρουσιάζει μὲ τὴ δική μας ὁμοιότητες—τὴν ἐποχὴ τοῦ 4ου προ-
χριστιανικοῦ αἰώνα. Ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου τούτου εἶναι
ἕνας ἀπὸ τοὺς καλλίτερους φιλόλογους τοῦ τόπου μας καὶ ἕνας
ἀπὸ τοὺς πολὺ ὀλίγους ποὺ μὲ ἔντονον εὐγενικὸ πάθος ἀσχολοῦνται
μὲ τὴν ἀρχαία ἐλληνική μας παράδοση, βέβαιοι ὅτι
αὐτὴ πρέπει ν' ἀποτελέσει τὸ βασικότερον θεμέλιον τοῦ νεοελ-
ληνικοῦ πολιτισμοῦ μας. Κάθε του ἔργον συνακόλουθα εἶναι
καθαρὸν μιὰ πραγματικὴ δωρεά, μὰ ταυτόχρονα καὶ μιὰ προ-
σφορὰ ποὺ θὰ κριθεῖ ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον ἀνταποκρίνεται στὶς
ἀξιώσεις τῆς ἐποχῆς μας γιὰ τ' ἀνθρωπιστικὰ διδάγματα ποὺ
μποροῦμε καὶ πρέπει ν' ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Ἄς
ἔχει λοιπὸν ὁ λαμπρὸς αὐτὸς φιλόλογος καὶ ἀπὸ μᾶς καὶ ἀπ' ὄ-
λους τοὺς ἄλλους τὸν δίκαιον ἔπαινον γιὰ τὴν εὐρύτητα τῶν
γνώσεών του, γιὰ τὴν ἀνεσὴ του νὰ κινεῖται, χάρις στὸ ψυχικὸ
κλίμα του, τόσο ἐλεύθερα μέσα στὸν ἀρχαῖον κόσμον, γιὰ τὴν
τόλμη του ἀπέναντι στὰ πολὺπλοκα προβλήματα τοῦ θέμα-
τος, γιὰ τὴν γλαφυρότητα τοῦ πραγματικὰ κλασσικοῦ σὲ
πολλὰ ὕφους του καὶ γιὰ τὴ λαμπρὴ οἰκονομία τοῦ θεματός
του. Ὅλα τούτα καὶ χαρίσματα εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀποχτήματα
ἐνὸς μόχτου, ποὺ λίγοι μποροῦν νὰ ἐχτιμήσουν σ' ὅλη τὴν
ἔχτασή του· καὶ ὅσο ἡ πείρα του θὰ πλουτίζεται, τόσο λαμπρό-
τερα θ' ἀνθίζουσιν ὅλα τούτα στὸ λόγον του, τὸν βαρὺ πάντα
σὰν θρεμμένο ἀπὸ τὴν κλασσικὴ παιδείαν. Τὸ δικὸν μας ση-
μείωμα θὰ περιοριστεῖ μόνον στὸ ζήτημα τῆς οὐσίας—στὸ ζή-

τημα δηλαδή κατά πόσο ο συγγραφέας κατώρθωσε να δει τον Ίσοκράτη στην ιστορική του υπόσταση και συνακόλουθα ν' αξιολογήσει σωστά, από ιστορική και ηθική πλευρά, τον πνευματικό Ίσοκράτη, πρόβλημα που συναρτίζεται μ' ένα άλλο, πολύ σπουδαιότερο, με το κατά πόσο δηλαδή μπορούμε να προβάλλουμε στην εποχή μας σαν πρότυπο την προσωπικότητα τούτη και προδηλώνουμε πώς, κατά τη γνώμη μας, ο συγγραφέας μας έχει πολύ προχωρήσει στο τέλμα μιας ολότελα αντιστορικής ερμηνείας, απ' όπου πρέπει το ταχύτερο να σώσει τον εαυτό του.

Ο Ίσοκράτης πραγματικά, όπως μās τον παρουσιάζει ο συγγραφέας μας, είναι «ο πρώτος Έλληνας», μια προσωπικότητα δηλαδή που μέσα από την παρακμή της αρχαίας πόλης-κράτος συλλαβαίνει με τη διάνοια, ζει με την ψυχή και επιχειρεί με το λόγο του να πραγματώσει την ένωση τῶν Ἑλλήνων· ο άνθρωπος που βρίσκει τη λύση του εσωτερικού κοινωνικού προβλήματος της Ελλάδας στην «ιμπεριαλιστική» εξάπλωση του ελληνισμού στην Ἀσία· ο άνθρωπος τέλος που εγκαταλείπει το καταρρακωμένο ιδεώδες της δημοκρατίας κι αναζητεί την ισχυρή προσωπικότητα, τον μ ο ν ά ρ χ η, που θα πραγματώσει τους δυο βαθύτατους πόθους του, την ένωση τῶν Ἑλλήνων και τον πόλεμο κατά τῶν βαρβάρων. Κι επειδή όλα τούτα κατά ένα τρόπο πραγματοποιήθηκαν, λέει, με τον Φίλιππο και τον Ἀλέξανδρο «ο Ίσοκράτης στάθηκε στα χέρια της ιστορικής μοίρας το ὄργανο εκείνο που προετοίμασε θεωρητικά και ηθικά το ἔδαφος για τη νέα περίοδο» (σελ. 116). Ο συγγραφέας δὲν ἀμφιβάλλει καθόλου γι' αυτό· στον πρόλογό του προειδοποιεί ἄλλωστε τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴ μεθοδολογικὴ τοποθέτησή του: «Συνδέοντας τὸν Ίσοκράτη με τὴν ἐποχὴ του δὲν θέλησα καθόλου νὰ διαπιστώσω μιὰ σχέση αἰτιοκρατίας. Ἡ σχέση τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου με τὴν ἐποχὴ του εἶναι πάντοτε σχέση ἐλευθερίας». Ἀλλὰ τὰ πράγματα θ' ἀποδειχτοῦν διαφορετικὰ και μάλιστα ολότελα ἀντίθετα—πολύ περισσότερο που πρόκειται γιὰ τὸν Ίσοκράτη, τὸ τυπικὸ, τὸ κατ' ἐξοχὴν πρότυπο αἰτιοκρατοῦμενης πνευματικῆς προσωπικότητας στὴν ἀρχαία Ελλάδα.

Και στ' ἀλήθεια, ο συγγραφέας ἐπιμένει πάρα πολύ στὰ στοιχεῖα τῆς ἐξωτερικῆς ιστορίας που τυπικὰ συνδέονται με τοὺς σταθμοὺς τῆς πνευματικῆς πρόβασης τοῦ Ίσοκράτη του,

φαίνεται ὅμως ν' ἀγνοεῖ ολότελα τῆς κοινωνικῆς διαφοροποιήσεις, τοὺς ταξικοὺς ἀγῶνες και τὶς ιδεολογικῆς προεκτάσεις τους, ὅλες ἐκεῖνες τὶς κοινωνικο-πολιτικῆς ζυμώσεις, που παρουνσιάζονται περὶ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα γιὰ νὰ ἐνταθοῦν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου, που ὀργανώνουν ἐφεξῆς τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία, που προετοιμάζουν τὴ «νέα περίοδο» κι αὐτὲς πρωταρχικὰ προσδιορίζουν τὶς ιδεολογικῆς κατευθύνσεις τοῦ ἀληθινοῦ Ίσοκράτη. Ἀγνοεῖ πραγματικά, σὰ νὰ πρόκειται γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἱστορία τῶν Ἰνκας κι ὄχι τῆς ἀρχαίας Ελλάδας, τὴν ἐξαιτίας τῆς συγκέντρωσης τοῦ πλοῦτου διαφοροποίηση τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου σὲ πλοῦσιους και σ' ἀχτήμονες και τὸ φοβερὸ κοινωνικο-πολιτικὸ ἀνταγωνισμὸ, τὸν γνωστὸ στὸ πολιτικὸ πεδίο σὰν ἀνταγωνισμὸ ὀλιγαρχικῶν και δημοκρατικῶν, που ἀναπηδώντας ἀνάμεσά τους προσδιορίζει ἐφεξῆς ὡς τὸ τέλος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορία. Οἱ ιστορικῆς πηγὲς και ἰδίως τὸ ἴδιο τὸ ἔργο τοῦ Ίσοκράτη βοοῦν γιὰ τοὺς ταξικοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα και πέρα ἀγῶνες, που, γιὰ τὴν εὐχέρεια τῶν ἀναγνοστών, θὰ μπορούσαμε ν' ἀνακεφαλαιώσουμε στὸ ἀκόλουθο σχῆμα: Ὁ λαὸς διαθέτοντας χάρη στὴν ἀρχαία κοινωνικὴ δημοκρατία ἀπεριόριστη τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, προσπαθεῖ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἐξουθενωτικὴ οικονομικὴ κρίση που προκύπτει ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τοῦ πλοῦτου στὰ χέρια τῶν ὀλίγων κι ἀπὸ τὸν ἀντιπροοδευτικὸ πᾶ ἑσμὸ τῆς δουλείας, με τὴν κοινωνικοποιοίση τοῦ συγκεντρωμένου πλοῦτου τῶν ὀλίγων. Τὴν ἐπίθεσή του ἐναντία στοὺς κατέχοντες τὴν ἀρχίζει φορτώνοντας σ' αὐτοὺς τὰ βάρη τῆς κοινωνικῆς ψυχαγωγίας και τῶν πολέμων· περνᾷ στὴ δήμευση τῶν περιουσιῶν με τὶς δικαστικῆς ἀποφάσεις χάρη στὴ δικαστικὴ ἐξουσία που διαθέτει· προχωρεῖ στὴν ἀξίωση τῆς ἀποκοπῆς τῶν χρεῶν γιὰ νὰ φτάσει τέλος στὴ γενικὴ και ἐμμονη ἀξίωση τοῦ ἀναδασμοῦ τῆς συγκεντρωμένης ἔγγειας ἰδιοχτησίας. Μπροστὸ στὴν ἐπίθεση τούτου τοῦ λαοῦ, οἱ κατέχοντες ἀποχτοῦν τὴ συνείδηση ἰδιαίτερης τάξης, συσπειρώνονται («συνάγει γὰρ και τοὺς ἐχθίστους ὁ κοινὸς φόβος»), κι ἀπὸ τὴ μιὰ γιὰ νὰ περισώσουν τὴν κοινωνικο-οικονομικὴ τους ὑπεροχὴ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουν και νὰ τὴν κατοχυρώσουν με τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, ἀγωνίζονται με σκοτεινὸ πάθος νὰ καταλύσουν τὴ δημοκρατία και νὰ ἐγκαταστήσουν πλουτοκρατικά πολιτεύματα, τὶς ὀλιγαρχίες—δρος που μαζί με τὸν σύστοιχο «ὀλιγαρχικὸ» (ἔξω ἀπὸ μιὰ μόνο περίπτωση ὅπου ὁ δεῦτερος παρουσιάζεται σὰν ἐξωτικὸ ἄνθος [σελ. 85]), πουθενὰ δὲν συναντιέται στὸ βιβλίο τούτο. Οἱ ἀντιδημοκρατικοὶ ἀγῶνες τῶν ὀλιγαρχικῶν εἶναι γνωστοὶ σ' ὅλες τους τὶς λε-

πτομέρειες, και μόνο ο κατ' ἔξοχὴν ἐνδιαφερόμενος, ὁ συγγραφέας μας, ἀπὸ ὑπερβολικῆ ἴσως πνευματικῆ ἐλευθερίας, δὲ τοὺς προσατενίζει. Ἄν ὅμως ἔσκυβε πάνω σ' αὐτοὺς θά'βλεπε ἀσφαλῶς και τις ἰδεολογικὲς προεκτάσεις τους και στίς ἰδεολογικὲς αὐτὲς προεκτάσεις θά' βρισκε και τὰ σπέρματα και τὴν ὀργάνωση και τις κατευθύνσεις και τοὺς σκοποὺς τῆς ἀντιδημοκρατικῆς, τῆς φιλομακεδονικῆς, τῆς φιλομοναρχικῆς και ἐνωτικο-πολεμικῆς ἰδεολογίας τοῦ ἥρωά του. Γιατί ἡ ἰδεολογία τοῦ Ἰσοκράτη δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἰδεολογία τῆς Ἀθηναϊκῆς και γενικῆς τῆς ἑλληνικῆς ὀλιγαρχίας, πού σὲ γενικὸ διάγραμμα—(γιατί δὲν γράφουμε φυσικὰ βιβλίο, ἀλλὰ μόνον ἐπισημείωμα)—παρουσιάζει τις ἀκόλουθες τάσεις :

a)

καταδίκη τῆς δημοκρατίας

Ἡ καταδίκη τούτη, πού ἀρχαιότερο μνημεῖο της ἔχουμε τὸν ὀλιγαρχικὸ ἐκεῖνο λῖβελλο πού μὲ τὸν τίτλο «Ἀθηναίων Πολιτεία» διασώθηκε κάτου ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ξενοφῶντα, ἀποτελεῖ τὸ ἐπίσημο κήρυγμα, τὸ πολιτικὸ «πιστεύω», ὅλης τῆς ὀλιγαρχικῆς πολιτικο-φιλοσοφικῆς παράδοσης, μὲ κορυφαίους ἐκπρόσωπους τὸν Πλάτωνα και τὸν Ἀριστοτέλη. Στὴ σφοδρότατη συνακόλουθα καταδρομὴ του ἐνάντια στὴ δημοκρατία ὁ Ἰσοκράτης ἀποτελεῖ κι' αὐτὸς ἓνα κρίκο στὴ παράδοση τούτη πού προεκτείνει θεωρητικὰ τὴν ἀντιδημοκρατικὴ πολιτικὴ τῶν ὀλιγαρχικῶν ομάδων. Ὁ συγγραφέας μας δέχεται ἀνεξέλεγκτα τὴ καταδρομὴ τούτη (σελ. 70-71 : «ἡ δημοκρατία, αὐτὴ φταίει και αὐτὴ πρέπει νὰ καταργηθεῖ») και τὴ δικαιολογεῖ μὲ τὴν ἄποψη ὅτι «ἡ δημοκρατία δὲν θά'μποροῦσε νὰ κατορθώσει τὴν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων». Παρασυρμένος ἔτσι ἀπὸ τὴν ἰδέα πού κινούσε τὸν ἥρωά του στὴν καταδίκη τῆς δημοκρατίας, πὼς μόνον ἓνα ἄλλο πέρα ἀπὸ τὴ δημοκρατία πολιτεύματα μποροῦσε πιά νὰ λύσει τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀποδέχεται κατ' ἀνάγκη ὅτι τὸ πολιτεύματα τοῦτο δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ τὴ μοναρχία πού προπαγανδίζει ὁ Ἰσοκράτης. Ὡστόσο πολὺ καλά θά'πρεπε νὰ ξέροι ὁ συγγραφέας μας, πὼς μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ (μακεδονικοῦ) μοναρχισμοῦ ἀπὸ τὴ μιὰ καμμία ἔνωση δὲν κατορθώθηκε, ἀλλὰ μόνον μιὰ προσωρινή—(πού προετοιμάζει ὅμως τὴν ὀριστικὴ)—ὑποδούλωση τῶν Ἑλλήνων, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη πὼς ὄχι μόνον δὲν μποροῦσε νὰ λυθεῖ τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα, ἀλλὰ θά'καταντοῦσε—ὅπως και ἔγινε—πολὺ ἐντονότερο και πολὺ

δξύτερο, κατ' ἀνάγκη. Πραγματικὰ ἡ ἀρχαία δημοκρατία εἶχε ξετελέψει πιά τὸν ἱστορικὸ ρόλο της, ἀλλὰ ταυτόχρονα και κανένα ἄλλο πολιτεύματα—(και πολὺ ὀλιγότερο βέβαια ἀντιλαϊκὰ, πτωδρομικὰ πολιτεύματα, ὅπως ἡ ὀλιγαρχία κ' ἡ μοναρχία)—δὲν μποροῦσε νὰ προωθήσει τὴν ἀρχαία κοινωνία σ' ἀψηλότερες μορφές, γιατί ἡ ἀρρώστεια δὲν ἦταν πολιτικὴ ἀλλὰ κοινωνικὴ: ἡ δουλεία εἶχε σταματήσει τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς και τὸ σταμάτημα τοῦτο σταματοῦσε κατ' ἀνάγκη τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, συσώρευε δηλαδὴ μὲ τις ἀντιθέσεις πού προκαλοῦσε ἓνα αὐξανόμενο πλῆθος κοινωνικὰ προβλήματα πού δὲν μποροῦσαν νὰ πάρουν καμμιά λύση. Ἡ καταδίκη συνακόλουθα τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτη και ἀπὸ τὴ λοιπὴ ὀλιγαρχικὴ παράδοση, ξεπήγαζε βέβαια ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καταδίκη τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας, ὅπως ἀκριβῶς και ἡ καταδίκη τῆς σύγχρονης δημοκρατίας ἀπὸ τὸν φασισμό ξεπήγαζε ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καταδίκη τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας: στὴ σφαῖρα ὅμως τῆς συνειδητῆς ἢ ἀσύνειδης πολιτικῆς σκοποθεσίας δὲν ἀποτελοῦσε τὴ δικαίωση τῆς ἱστορικῆς καταδίκης, ἀλλὰ μόνον τὴν αἰχμὴ τῆς ὀλιγαρχίας ἐνάντια στὴ λαϊκὴ παντοδυναμία πού τροφοδοτοῦσε ἡ ἀρχαία δημοκρατία, και κατὰ συνέπεια, ἡ ἀντιπροβολὴ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ὀλιγαρχικὴ παράδοση ἄλλων καθεστώτων, τοῦ ὀλιγαρχικοῦ ἢ τοῦ μοναρχικοῦ, δὲν ἀπόβλεπε οὔτε στὴν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων και τὸν πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων, πού ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ἦσαν, ὅπως θά'δοῦμε, παρὰ μόνον προσχήματα και ἐνισχυτικοὶ λόγοι, οὔτε στὸ πέρασμα σ' ἀψηλότερες μορφὲς κοινωνικῆς σύνθεσης, ἀλλὰ στὴν ἀντικατάσταση τῆς δημοκρατίας πού εὐνοοῦσε τὸ λαό, ἀπὸ καθεστῶτα πού θά'εὐνοοῦσαν τὴν τάξη τῶν ὀλιγαρχικῶν κατεχόντων. Συναφῆς μὲ τὴν καταδίκη τῆς δημοκρατίας στοὺς ἰδεολογικοὺς ἀγῶνες τῆς ὀλιγαρχίας εἶναι και ἡ ἰδέα τῆς «πατρίου πολιτείας». Στὸν «Ἀρεοπαγιτικὸ» πραγματικὰ τοῦ Ἰσοκράτη βρίσκουμε «μιὰ νοσταλγικὴ ἀναδρομὴ στὸ πολιτεύματα τοῦ Κλεισθένη και τοῦ Σόλωνα, πού εἶχε ἐξασφαλίσει τόση εὐδαιμονία στὸ ἔσωτερικὸ τῆς Ἀθήνας και τόση ἀσφάλεια στὶς σχέσεις της μὲ τοὺς ἑξωτερικοὺς ἔχθρους» (σελ. 93). Ὁ συγγραφέας μας βλέπει πολὺ καθαρά, ὅτι μὲ τὸ λόγο τοῦτο ὁ Ἰσοκράτης ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξυψώσει τὸ ἀρχαῖο (σημείωσε: ἀριστοκρατικο-ὀλιγαρχικὸ) καθεστῶς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀλλὰ τοῦ διαφεύγει ὀλόγελα και ὁ σκοπὸς τῆς προσπάθειας αὐτῆς και ἡ συνάρτησή της μὲ τις ἀνάλογες προσπάθειες τῶν δυὸ διαβόητων ὀλιγαρχικῶν τῆς Ἀθήνας, τῶν Τετρακοσίων (ὀλιγαρχία τοῦ 411) και τῶν Τριάκοντα (δυναστεία τοῦ 404). Γιατί και οἱ δυὸ ὀλι-

γαρχίες διακήρυξαν σὰ μέσο γιά τή σωτηρία τῆς πόλης τήν ἀναδρομή στήν «πάτριον» πολιτεία, καί θέλησαν νά παρουσιάσουν τήν ἀντιδημοκρατική νομοθεσία τους ὄχι σάν ἐπαναστατική, ἀλλά σάν ἐπανεγκατάσταση τοῦ πολιτεύματος τῶν πατέρων. Πραγματικά, ὅπως μαθαίνουμε ἀπό τήν «Ἀθηναίων Πολιτεία» τοῦ Ἀριστοτέλη (XXXIV β), ἡ ὀλιγαρχική Σπάρτη δέχτηκε νά κλείσει εἰρήνη μὲ τὸν ὄρο ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ δεχτοῦν τήν «πάτριον πολιτεία»: *ἐφ' ᾧ τε πολιτεύονται τὴν τάξιν, ἢ λαϊκὴ βᾶσις τῆς ὀλιγαρχίας καὶ πραγματικά ὁ Κλειτοφῶν, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἐγκατάστασης τῶν Τετρακόσιων προσαναζητῆσαι τοὺς αἰρεθέντας ἔγραψεν καὶ τοὺς πατέρας νόμους* (XXIX β) — καὶ τὸ ἴδιο οἱ Τριάκοντα (XXXV 2): *τὸ μὲν πρῶτον μέτριοι τοῖς πολίταις ἦσαν καὶ προσεποιούντο διώκειν τὴν πάτριον πολιτείαν* — Σχετικὰ ὅμως μὲ τὴ φύση τῆς «πατρῴου πολιτείας» βλέπουμε νά σχηματίζονται ἀνάμεσα στοὺς ὀλιγαρχικούς δυὸ ρεύματα: Ἡ μιά παράταξη, μὴ τολμώντας νά ἀναδράμει στὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνα — (γιατὶ ὁ Σόλων στάθηκε ὁ πρῶτος προστάτης τοῦ λαοῦ, ὁ ἰδρυτὴς τῶν λαϊκῶν δικαστηρίων κτλ.) — καὶ πολὺ ὀλιγότερο βέβαια στὸν Κλεισθένη, σοφίστηκε ἕνα, ἀνάλογο μὲ τὸ πολίτευμα τῶν Τετρακόσιων, πολίτευμα, πού τὸ ἀπέδωσε στὴ σκιώδη μορφὴ τοῦ Δράκοντα — προσπάθεια ἀπ' ὅπου τὸ παρεῖσακτο ἐκεῖνο κεφάλαιο IV 2—4 τῆς «Ἀθηναίων πολιτείας» ἢ ἄλλη ὅμως παράταξη ἐννοοῦσε σάν «πάτριον πολιτεία» τὴν πολιτεία τοῦ Κλεισθένη, πού πλαστοποιώντας τὴ τὴν παρουσίαζε τόσο λίγο δημοκρατικὴ ὅσο καὶ ἡ (μετριασμένη ἀριστοκρατικο-ὀλιγαρχικὴ) πολιτεία τοῦ Σόλωνα ὁ Κλειτοφῶν πραγματικά (XXIX β): *προσαναζητῆσαι τοὺς αἰρεθέντας ἔγραψεν καὶ τοὺς πατέρας νόμους, οὗς Κλεισθένης ἔθηκεν οἷοι καθίστη τὴν δημοκρατίαν — ὡς οὐ δημοτικὴν ἀλλὰ παραπλησίαν οὖσαν τὴν Κλεισθένους πολιτείαν τῆ Σόλωνος.* — Ὡστε ἡ «πάτριος πολιτεία» τοῦ Ἰσοκράτη μας, σάν ἡ πολιτεία τοῦ Κλεισθένη καὶ τοῦ Σόλωνα — (πού ἡ πρόθεσή της ἄλλωστε νά ἐξάγει τὴν «ἀγνή» δημοκρατία τῶν πατέρων [τὸ ἀριστοκρατικό-ὀλιγαρχικό δηλαδὴ καθεστῶς τοῦ Ἀρείου Πάγου] σ' ἀντίθεση μὲ τὴ «χρεωκοπημένη» δημοκρατία τῆς ἐποχῆς του, εἶναι φανερὴ) — δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν «πάτριον πολιτεία» τῶν Τετρακόσιων! Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ στὴν προσπάθειά του ὁ Ἰσοκράτης νά ἐξυψώσει τὸ (ἀριστοκρατικό-ὀλιγαρχικό καθεστῶς τοῦ Ἀρείου Πάγου, δὲν κάνει ἄλλο τίποτε παρὰ συνελπὴς στὴν ὀλιγαρχικὴ ἰδεολογία του, νά συμμερίζεται τὰ Ἀρειοπαγοφιλικότατα αἰσθήματα τῶν... Τριάκοντα, πού πρῶ-

τὴ τους δουλεῖα ἦταν νά καταργήσουν ὅλους τοὺς ἐνάντια στὸν Ἀρειο Πάγο νόμους τῆς δημοκρατίας (ib. XXXV 2): *καὶ τοὺς τ' Ἐφιάλιου καὶ Ἀρχεστράτου νόμους τοὺς περὶ τῶν Ἀρειοπαγῶν καθέλιον ἐξ Ἀρείου Πάγου.* — Ἐννοεῖται ὅτι ἡ προβαλλόμενη πολιτεία τοῦ Κλεισθένη καὶ τοῦ Σόλωνα καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ Ἀρείου Πάγου εἶναι τόσο παραποιημένα κατὰ τὶς τάσεις καὶ τοὺς πόθους τῆς πισωδρομικῆς ὀλιγαρχικῆς ἰδεολογίας, ὅσο καὶ ἡ ἀποδιδόμενη στὸν Δράκοντα πολιτεία. Ὁ συγγραφέας μας ἀντιλαμβάνεται ὅτι «τὸ πολίτευμα τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦταν διαφορετικὸ ἀπ' ὅτι τὸ περιγράφει ὁ Ἰσοκράτης», ἀλλὰ οὔτε τοὺς ἀγῶνες τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας ἐνάντια στὸ λαομίσητο τοῦτο συντηρητικὸ σῶμα ἀναπολεῖ γιά νά ἐξηγήσει τὴ στροφὴ τοῦ Ἰσοκράτη τοῦ πρὸς αὐτό, οὔτε τὴν πισωδρομικὴ τάση τῆς ὀλιγαρχίας μπορεῖ νά δῆ γιά νά συλλάβει τὸ νόημα τῆς «πατρῴου πολιτείας» τοῦ Ἀρειοπαγίτικοῦ, καὶ φυσικὰ καταλήγει στὸ ἀπλοῖκό συμπέρασμα (σελ. 95) ὅτι «στὸ βάθος βρῖσκεται ἡ πολὺ λαϊκὴ καὶ πολὺ ἀπλοῖκὴ πίστη, ὅτι ὅλες οἱ σημερινὲς ἀθλιότητες μποροῦν νά γιαντρετοῦν μόνο ἀν ξαναγυρίσουμε στὰ παλιὰ καλὰ ἤθη, στοὺς παλιούς καλοὺς χρόνους!» Συναρτημένη τέλος μὲ τὴν καταδίκη τῆς δημοκρατίας εἶναι κατὰ ἕνα μέρος καὶ ἡ καταδίκη τῆς θαλάσσιας ἡγεμονίας (στὸν «περὶ Εἰρήνης» λόγο τοῦ Ἰσοκράτη) καὶ ἡ ἀποστροφή γενικὰ τῆς ὀλιγαρχίας πρὸς τὴ θάλασσα — τὴν πραγματικὴ τούτη χάρη στὸ ἐμπόριο καὶ στὸ ναυτικὸ πλῆθος πού τροφοδοτοῦσε, μητέρα τῆς δημοκρατίας. Ὁ συγγραφέας μας δὲν συλλαβαίνει τίς ρίζες τῶν ἰδεολογικῶν αὐτῶν στροφῶν, λησμονώντας τὸ χαρακτηριστικὸ ἐκεῖνο πού ἀναφέρει ἡ ἀρχαία παράδοση, ὅτι τὸ βῆμα τῆς Πεννκός, πού ὁ Θεμιστοκλῆς τὸ εἶχε φτιάξει ν' ἀτενίζει πρὸς τὴ θάλασσα, οἱ Τριάκοντα τὸ μετάρειψαν στὴ θέση πού καὶ τώρα βρῖσκεται, ν' ἀτενίζει τὴν ἐνδοχώρα.

β)

στροφὴ πρὸς τίς ξένες ἀντιδημοκρατικὲς ἐπικράτειες

Εἶναι γνωστό, ὅτι στὴν πρώτη φάση τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν ἀγῶνων οἱ ὀλιγαρχικοὶ στήριξαν ὅλες τίς ἐλπίδες γιά τὴν ἐπικράτησή τους στὴ νίκη τῆς Σπάρτης ἐνάντια στὴ δημοκρατικὴν Ἀθήνα, ἀπ' ὅπου τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἀθήνα καὶ στίς ἄλλες δημοκρατούμενες πολιτείες, τῶν «φιλολακῶνων» ἢ «λακωνιζόντων», πού ραδιοῦργουῦν γιά τὴν ὑπονόμευση τῶν πατρίδων τους καὶ τὴν ἐπικράτηση τῆς Σπάρτης. Ποιὸς δὲν ξέρει, ἀνάμεσα στ' ἀναρίθμητα ἄλλα, καὶ τὴν

περίφημη ιστορία της από τους ολιγαρχικούς καταδίκης σὲ θάνατο τῶν δικτῶ Ἀθηναίων στρατηγῶν, ἐπειδὴ... νίκησαν στὴ ναυμαχία τῶν Ἀργινουσῶν τῶν Σπαρτιατικῶ στόλο; Κλασσικά παραδείγματα τοῦ ολιγαρχικοῦ τούτου φιλολακωνισμοῦ ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς—(κι ἐδῶ δὲ εἶναι πὺ μετεφερόμαστε θριαμβικὰ στὸ βασίλειο τῆς ἀπόλυτης πνευματικῆς ἐλευθερίας)—ἔχουμε τὸν συγγραφέα τοῦ ἔργου «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», τὸν Ἀνιφώντα τὸν ῥήτορα, ἕνα ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἐγκαθίδρυσης τῆς ολιγαρχίας τῶν Τετρακόσιων, πὺ καταδικάζεται γιὰ τὶς ραδιουργίες του μὲ τὴ Σπάρτη ἐπὶ προδοσίᾳ σὲ θάνατο, τὸν Ξενοφῶντα πὺ πολεμᾷ σὶς τάξεις τῶν Σπαρτιατῶν τὴν πατρίδα του, τὸν μαθητὴ τοῦ Σωκράτη Κριτία, πὺ τυραννεύει στὴν Ἀθήνα μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν Σπαρτιατῶν, τὸν ποιητὴ ἢ διασκευαστὴ τῶν Τυρταϊκῶν ἐλεγείων, καὶ πλῆθος ἄλλους πὺ, σφοδρῆστεροι, καλύπτουν τὸν φιλολακωνισμό τους μὲ τὴ διαβρωτικὴ προπαγάνδα τῆς εἰρήνης. Μακρυνὲς ἀλλὰ ἔντονες ἀπηχῆσεις τοῦ ολιγαρχικοῦ τούτου φιλολακωνισμοῦ στὸν Ἰσοκράτη βρίσκουμε στὸν «Ἀρχίδαμο», στὴν «Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρχίδαμον» καὶ στὸν ἐπιτάφιο ἀκόμη τῆς Ἀθήνας, στὸν «Παναθηναϊκὸ» του—χωρὶς ν' ἀναφέρουμε τὸν μαθητὴ τοῦ Ἰσοκράτη Ἐφορο, τὸν ἀρχηγὸ τῆς ἐξιδανίκευσης τοῦ Σπαρτιατικοῦ καθεστῶτος. Ἀλλὰ ἢ Σπάρτη εἶχε πεθάνει πιά σὰ δύναμη ἰκανὴ νὰ στηρίξει τὶς προσδοκίες τῶν ἀντιδημοκρατικῶν καὶ συνακόλουθα οἱ ολιγαρχικοὶ τῶν δημοκρατούμενων πολιτειῶν μ' ἐπικεφαλῆς τὴν ολιγαρχία τῶν Ἀθηναίων στρέφονται πρὸς τὴ νέα ἀντιδημοκρατικὴ ἐπικράτεια πὺ παρουσιάζεται τότε στὸν ἱστορικὸν ὀρίζοντα, τὴ Μακεδονία, καὶ πὺ ἐχτὸς ἀπὸ τὴ βαρβαρότητα καὶ τὴ δύναμη, παρουσίαζε ἐπιπλέον καὶ τὴ ἐπιποθουμένη, ὅπως θὰ δοῦμε, μοναρχία. Μὴ δὲ καὶ μὲ τὴν ἴδια, πνευματικὴ ἐλευθερία, ὅταν πιά καὶ ἢ μακεδονικὴ ἡγεμονία θὰ ἔχει ξεπεραστῆ, ἢ ολιγαρχία τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν δὲ θὰ στραφεῖ πρὸς τὴ νέα πάλι ἀντιδημοκρατικὴ ἐπικράτεια, τὴ Ρώμη, καὶ δὲν θὰ φάει κυριολεκτικῶς τὰ νύχια της νὰ τῆς ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδας; Πραγματικὰ, διαβάζοντας κανεὶς τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς, καὶ ἰδίως σὶς λαμπρότερα μνημεῖα της, τοὺς Δημοσθενικοὺς λόγους, παρακολουθεῖ σὶς ἀγωνιώδεις σελίδες της ὅλο τὸ πάθος καὶ ὅλες τὶς μηχανορραφίες τῶν ολιγαρχικῶν, ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ἀδράνεια ὡς τὴ φανερὴ προδοσία, γιὰ νὰ ἐξαρθρῶσουν τὴν ἄμυνα τῶν δημοκρατικῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐπικράτησιν τῆς φιλολιγαρχικῆς Μακεδονίας. Μὲ τὴν ἐπιστολὴν του λοιπὸν «πρὸς Φίλιππον», ὅπου προτρέπει τὸν Μακεδόνα βασιλῆα ν' ἀναλάβει

τὴν ἐνωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν βαρβάρων, ὁ Ἰσοκράτης ἐκφράζει θεωρητικὰ ἐκείνο πὺ ἢ ταχτικὴ τῶν ολιγαρχικῶν καὶ τὰ χρυσᾶ τοῦ Φιλίππου πραγματῶσαν παράλληλα σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Λὲν θὰ θέλα νὰ ἐπιμείνω—ἀλλὰ ὁ συγγραφέας μας μοιάζει μὲ κουφὸ πὺ περνᾷ δίπλα ἀπὸ πολυόργανη ὀρχήστρα, ὅταν προσπερνᾷ χωρὶς σὰν τὸ ἀκόλουθον τοῦ «περὶ Στεφάνου» 61: *παρὰ γὰρ τοῖς Ἑλλήσιν, οὐ τις ἴν, ἀλλ' ἅπασιν ὁμοίως φορὰν προδοτῶν καὶ δωροδόκων καὶ θεοῖς ἐχθρῶν ἀνθρώπων συνέβη γενέσθαι τοσαύτην ὄσην οὐδεὶς πω πρότερον μέμνηται γεγονυῖαν οὐς συναγωνιστὰς καὶ συνεργοὺς λαβὼν ὁ Φίλιππος κτλ.*, ἢ ὅταν ὁ ἴδιος σημειώνει γεγονότα σὰν τὰ ἀκόλουθα (σελ. 111): «Φίλιππος κεδόνες στὴν Ἀθήνα ἦσαν ὄχι μόνον ὅσοι ἀνῆκαν στὴν ἀνώτερη κοινωνικὴ τάξιν, ἀλλὰ καὶ οἱ πὺ γνωστοὶ διανοούμενοι. Τρία χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὸν Φίλιππον τοῦ Ἰσοκράτη, ὁ Σπύσιππος, ὁ διάδοχος τοῦ Πλάτωνα στὴν Ἀκαδημία (ἀλήθεια, τί περίεργον αὐτό, Κύριε Λαούρδα!) δημοσίευσε καὶ αὐτὸς μιὰν ἀνοιχτὴ ἐπιστολὴν πρὸς Φίλιππον, ὅπου ἐπέκρινε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰσοκράτη, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἐξυμνήσει ὅσο ἔπρεπε τὶς εὐεργεσίας τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν προγόνων του στοὺς Ἑλλήνας καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἀντικρούσει τὶς συκοφαντίες τῆς ἀντιμακεδονικῆς παράταξης» (τὰ ἀραιώματα δικὰ μου). Οἱ κορυφαῖοι δηλαδὴ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς συναγωνίζονται ποῖος νὰ κολακέψῃ μὲ φανταστικότερα παραμύθια τὸν ἡγέτη τῆς Μακεδονίας, ἀντίθετα πρὸς τὴ δημοκρατικὴ παράταξιν πὺ τὸν στηλιτεύει καὶ τὸν πολεμᾷ, καὶ, κατὰ τὴ σχέση τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας φαίνεται, ὁλότελα σύμφωνα μὲ τὴν μακεδονόφιλη προπαγάνδα τῆς ολιγαρχίας.

γ)

στροφὴ πρὸς τὴ μοναρχία

Ἡ ἰδέα τῆς ολιγαρχικῆς πολιτείας πὺ ἀγωνίζονταν νὰ ἐπιβάλουν οἱ ολιγαρχικοὶ, εἶχε ὑποστῆ τρωματικὴ φθορὰ ἀπὸ τὴν πικρότατη πείρα τῶν δυὸ ολιγαρχικῶν τῆς Ἀθήνας, τῶν Τετρακοσίων καὶ τῶν Τριάκοντα, καὶ ἀπὸ τὶς ἐπαίσχυντες ολιγαρχίες πὺ ἐπέβαλε σὶς ἐλληνικὰς πολιτείας ἢ νίκη τῆς Σπάρτης. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰσοκράτης, ἀποκρούοντας προφανῶς κάποιαν ἐπίφοβη (γιατὶ τὰ ἀρχαῖα δημοκρατικὰ δικαστήρια δὲν ἔπαιζαν) ὑπόνοια ὅτι εἶναι ολιγαρχικός, ἀναγκάζεται στὸν Ἀρεοπαγιτικὸν τοῦ νὰ καταδικάσῃ τὶς Ἀθηναϊκὰς ολιγαρχ-

χίες κι ἄλλοῦ πάλι τις ὀλιγαρχίες τῆς Σπάρτης. Τόσο ἡ φθορὰ τούτη στὸ δημόσιο αἶσθημα ὅσο κι ἡ ἀποδειγμένη ἐσωτερικὴ ἀδυναμία τοῦ καθεστώτος αὐτοῦ, πού αὐτοκαταλύεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀνταγωνισμό τῶν διαχειριζόμενων τὴν πολιτικὴ ἐξουσία (πρβ. Θουκ. VIII 89, 5: *ἐν ὧπερ καὶ μάλιστα ὀλιγαρχία ἐκ δημοκρατίας γενομένη ἀπόλλυται· πάντες γὰρ αὐθήμερόν ἀξιοῦσιν οὐχ ὅπως ἴσοι, ἀλλὰ καὶ πολὺν πρόωτος αὐτὸς ἕκαστος εἶναι* + Πολιτικά, V 9, 21. 1315b 11: *καίτοι πασῶν ὀλιγοχρονιώτεροι τῶν πολιτειῶν εἰσιν ὀλιγαρχία καὶ τυραννίς*) — στέκονται ἡ αἰτία νὰ στραφοῦν βαθμηδὸν οἱ ὀλιγαρχικοὶ πρὸς τὴ μ ο ν α ρ χ ί α, ἓνα παλαιότατο τύπο τῆς ὀργάνωσης τοῦ γένους, πού καθὼς ἀποστειώνεται σ' ὀρισμένες ἀνεξέλιχτες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου (Ἡπειρος, Μακεδονία, Σπάρτη, Κύπρος) μεταβάλλεται σὲ τύπο πολιτειακὸ, καὶ νὰ τὴν ἀτενίσουν σὰν τὸ μόνο πιά πολίτευμα, πού θὰ μπορούσε νὰ κατασφαλίσαι τὴν κοινωνικὴ γαλήνη κι ἰσορροπία, τὰ ὑπάρχοντά τους δηλαδὴ ἀπέναντι στίς ἀρπαχτικὲς διαθέσεις τοῦ λαοῦ· Ἄριστοτέλης, Πολιτικά V 8, ε', 1310b 40: *βούλεται δ' ὁ βασιλεὺς εἶναι φύλαξ, ὅπως οἱ μὲν κερκτιήμενοι τὰς οὐσίας μὴ δὲν ἄδικον πάσχωσιν.*—Ἡ περίφημη περιπέτεια τοῦ Πλάτωνα μὲ τὸν Διονύσιο τὸν Β' καὶ ἡ θεωρητικὴ καὶ ἠθικὴ δικαίωση τῆς τυραννίας ἂν καταστῆ «*βασιλικωτέρα*» (ἂν δηλαδὴ μεταστραφεῖ στὸν βασιλικὸν τύπο) ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν Ἄριστοτέλη, ἀποτελοῦν στὸ θεωρητικὸ πεδίο τὸν δείκτη τῶν πρακτικῶν τάσεων τῆς ὀλιγαρχίας στὴν ἀναζήτηση τοῦ πολιτειακοῦ τύπου πού θ' ἀντικαταστοῦσε τὴν ὀλιγαρχικὴν κατ' αὐτοὺς δημοκρατία· μόνον πού ἐπειδὴ ὁ βασιλικὸς θεσμὸς εἶχε ἤδη χαρακτηριστεῖ, ἰδίως χάρη στὴν ἀντίθεση τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας καὶ τῆς περσικῆς δεσποτείας, σὰν τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐμβληματικὸ στοιχεῖο τῆς βαρβαρότητας καὶ τοῦ δουλικοῦ ἠθους, ἡ σωκρατικὴ παράδοση (Πλάτων, Ξενοφῶν, Ἄριστοτέλης) δὲν τολμᾷ νὰ τὸν ἀτενίσαι κατὰ μίαν, ἀλλὰ καταλήγει ἕμμεσα σ' αὐτόν, διὰ μέσου δηλαδὴ τῆς νεότερης τυραννίας. Ἀνάλογες ἀναζητήσεις τοῦ Ἰσοκράτη μπορούμε νὰ δοῦμε στίς σχέσεις του μὲ τὸν τύραννο τῆς Θεσσαλίας, Ἰάσονα τῶν Φερῶν, καὶ στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν τύραννο τῶν Συρακουσῶν, Διονύσιο τὸν Α'. Ἄλλὰ ὁ Ἰσοκράτης, λιγότερο φιλόσοφος καὶ περισσότερο πολιτικός, βρῖσκει πολὺ κοντύτερα στίς ἄμεσες ἐπιδιώξεις τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ συνακόλουθα στρέφεται χωρὶς ἐλιγμούς καὶ μ' ὀλοφάνερο πάθος πρὸς τὴ μοναρχία: σιτοὺς Κύπριους ἡγεμόνες Εὐαγόρα καὶ Νικοκλῆ (ὅπου περισσότερο ἐπιχειρεῖ μίαν ἠθικοπολιτικὴν προπαγάνδα γιὰ τὸ θεσμὸ τῆς βασιλείας παρὰ

σὲ πρακτικὸς σκοποὺς ἀποβλέπει), στὸ Σπαρτιάτη βασιλεῖ Ἀρχίδαμο καὶ τέλος στὸ Φίλιππο τῆς Μακεδονίας, πού ἐπιζητεῖ μάλιστα γιὰ νὰ δεῖ τὸ θρίαμβό του ἐνάντια στὴ δημοκρατικὴν πατρίδα, τὴν Ἀθήνα. Σ' ὅλα αὐτὰ ὁ συγγραφεὺς μας βλέπει τὴ «*λατρεία τῆς προσωπικότητας*», τὴν «*ιδανικὴ μορφή*» τοῦ ἰσχυροῦ ἀτόμου (σελ 78) «*πὺ θὰ μπορούσε νὰ ξεπεράσει τὰ ῥήγη, γιὰ ν' ἀνυψωθεῖ καὶ νὰ φτάσει τὸ Θεό*» (;) (;)—καὶ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων. Γιὰ τὸν προσχηματικὸν χαρακτῆρα τῶν λόγων αὐτῶν μιλήσαμε ἤδη, καὶ παρακάτω θὰ δείξουμε ὅτι καὶ ἡ ἔνωση καὶ ὁ πόλεμος ἦσαν καὶ καθ' αὐτὰ μέσα σιόν κύκλο τῶν συμπεριόντων τῆς ὀλιγαρχίας. Ὅσο ὅμως γιὰ τὴν λατρεία τῆς «*προσωπικότητας*» καὶ γιὰ τὸν «*πόνο*» τοῦ Ἰσοκράτη, πού κατὰ τὸν συγγραφεὺς μας αὐτοδημιουργεῖ ὅλα ταῦτα —(κι εἶναι ἓνας νέος τομέας τῆς ὑποκειμενικῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ ὁ πόνος, πολὺ χαριτωμένος μὰ τὴν ἀλήθεια στὴ θελκτικὴν του μελαγχολικότητα),—καθὼς καὶ τὰ ἀνάλογα παθητικὰ πού οὐ μόνον τῇ χειρὶ ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν θυλάκων χρησιμοποιοεῖ ὁ συγγραφεὺς μας, ἀρκεῖ ν' ἀντιπαρατηρηθεῖ, ὅτι αὐτὴ τῇ «*λατρεία*» καὶ αὐτὸ τὸν «*πόνο*» συμμεριζόνταν φαίνεται οἱ ὀλιγαρχικοὶ γιὰ νὰ ἐξαρθρώσουν τὴν ἄμυνα τῶν πατρίδων τους κι ὅτι ἦσαν πολὺ ἀγροῖκα καὶ πολὺ ἠθικὰ ξεπεσμένη ἢ ἄλλη ἐκεῖνη, ἢ δημοκρατικὴ Ἀθήνα, γιὰ νὰ μὴ τὰ συμμερίζεται ἀλλὰ νὰ φτάσει στὸ σημεῖο νὰ στεφανώσῃ τὴ μεγάλην τῆς ἱστορίας μὲ τὴ μάχη τῆς Χερωνείας. Ὅσοτόσο εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ μοναρχία, ὅταν πιά ἐπικράτησε, κατωχύρωσε τοὺς ὀλιγαρχικούς, δεσμεύοντας τὸ λαὸν κι ἀποκλείοντας κάθε του κίνηση ἐνάντια στὸ συγκεντρωμένο πλοῦτο τῶν ὀλίγων. Ὅστε δὲν εἶχε ἄδικο ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ὀλιγαρχικῶν νὰ λατρεύῃ τὴν προσωπικότητα πού μπορεῖ νὰ φτάσει τὸ Θεό — πού μπορεῖ δηλαδὴ νὰ τὸν ἀντικατασταίνει, ὅταν ὁ Θεὸς κωφεύῃ στίς ἰκεσίες τῶν κατεχόντων.

δ)

ἔνωση τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ πόλεμος κατὰ τῶν βαρβάρων.

Οἱ παραπάνω τάσεις πού ἀναφέραμε συγκλίνουν τελικὰ κι ἀλληλοκυρώνονται στὸ καθαρὸ ἐπίσης ὀλιγαρχικὸ αἷτημα, τὴν διασυμαχικὴν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ἀσίας—ἰδεολογία, πού ὁ θεομότερος καὶ μεγαλοφωνότερος κήρυκας τῆς στάθης ὁ Ἰσοκράτης. Ἡ ἑλληνικὴ πραγματικὰ ὀλιγαρχία, αἰσθανόμενη ὅτι ὀποιαδήποτε ἐπικράτησῃ

της δὲν μπορούσε νὰ εἶναι χωρὶς τὴ λύση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, παρὰ μόνον προσωρινή, βρῆκε στὴν «ἔνωση τῶν Ἑλλήνων» ἕνα θαυμάσιο στὴ φιλομοναρχική καὶ φιλομακεδονική πολιτική της μέσο προπαγάνδας γιὰ τὴν ὑποδούλωση τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔπειτα τὴ λύση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος στὸν πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἀλλὰ θὰ μπορούσαμε νὰ πάρουμε χωριστὰ τὰ θέματα τοῦτα :

1) Εὐρύτερες ἀπὸ τὴν ἀρχαία πόλη-κράτος ἐνώσεις εἶχαν ἤδη ἀπὸ πολὺ πρὶν πραγματοποιηθεῖ, ἰδίως μὲ τις ἡγεμονίες καὶ τις ἀμφικτυονίες. Οἱ ὀλιγαρχίες ὅμως τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, βασιζόμενες στὴ γαιοκτητική ἰδιοκτησία καὶ συνακόλουθα ὑπακούοντας σὲ μιὰ πτωχοκρατική τάση γιὰ τὴν ἐπαναδρομὴ στὶς παλαιῆς μορφῆς τῆς κλειστῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς πόλης-κράτος, ὄχι μόνον δὲν εὐνοούσαν ἐνώσεις ἀκόμη πλατιύτερες, ὅπως ἡ ἔνωση τῶν Ἑλλήνων σὲ μιὰν ἐνιαία ἐθνικοκρατική ἐπικράτεια, ἀλλὰ προσπαθούσαν νὰ διαλύσουν καὶ τις ὑπάρχουσες ἐνώσεις, προσπάθεια χτυπητὴ λ.χ. στὸν «περὶ Εἰρήνης» λόγο τοῦ Ἰσοκράτη. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰσοκράτης, ὅπως ἄλλωστε τὸ βλέπει καὶ ὁ συγγραφέας μας, δὲν ἀποβλέπει καθόλου σὲ μιὰν ἐθνικοκρατική τῶν Ἑλλήνων ἔνωση, ἀλλὰ μόνον σὲ μιὰν ἑνωμένην ἔνωση τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν κάτω ἀπὸ τὸ σκῆπτρο τῆς Ἀθήνας στὸ πρῶτο πολιτικὸ του φυλλάδιο («Πανηγυρικός»), τῆς Σπάρτης σ' ἕνα κατοπινότερο («ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρχίδαμον») καὶ τῆς Μακεδονίας στὸ τελευταῖο του (ἐπιστολὴ «πρὸς Φίλιππον»)—γιὰ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ πῶς τὸ αἶτημα τοῦτο τῆς συμμαχικῆς ἔνωσης δὲν εἶναι παρὰ μιὰ εὐρύτερη σύλληψη τοῦ ἴδιου πόθου ποὺ ὑπαγόρευε ὡς τότε στὴν ὀλιγαρχία τὸ ἔντονο αἶτημα τῆς εἰρήνης: Ἐκφράζει πρωταρχικὰ τὸν ἐναγώνιο πόθο τῶν ἑλληνικῶν ὀλιγαρχιῶν γιὰ μιὰ γενική ἐκεχειρία στοὺς ἐμφύλιους ἀνάμεσα στὶς πολιτεῖες πόλεμος—(κι' ἦταν τόσο ἔντονα ὀλιγαρχικὸ τὸ αἶτημα τῆς εἰρήνης ποὺ ἀρκοῦσε νά'ναι κανεὶς φίλος τῆς εἰρήνης γιὰ νὰ θεωρηθεῖ ὀλιγαρχικός, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἰσοκράτη, *περὶ εἰρήνης*, 51: *πρὸς μὲν, τοὺς τῆς εἰρήνης ἐπιθυμοῦντας ὡς πρὸς ὀλιγαρχικοὺς ὄντας δυσκόλους ἔχομεν, τοὺς δὲ τὸν πόλεμον ἀγαπῶντας ὡς τῆς δημοκρατίας κηδομένους εὖνους εἶναι νομίζομεν*)—ἀπὸ τοὺς πόλεμους, λέμε, ποὺ εἶχαν ἀποβεῖ ὁ ἐπίμονος ἐφιάλτης τῶν ὀλιγαρχικῶν καταχόντων, γιὰ αὐτοὺς φορτωνόνταν ὅλες τις δαπάνες τους καὶ αὐτοὶ πληρώναν τὰ σπασμένα στὰ πλανώμενα μισθοφορικὰ στρατεύματα ποὺ συνεχίζαν καὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς πολέμους τὴ δουλειά τους. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ στροφή πρὸς τις ξένες

ἀντιδημοκρατικῆς ἐπικράτειας, τὸ αἶτημα τοῦτο ὀλοκληρῶνεται μὲ τὴν ἰδέα τῆς ὑπαγωγῆς τῆς συμμαχικῆς ἔνωσης κάτω ἀπὸ τὴν κηδεμονία—(δηλαδὴ τὴν κυριαρχία)—μιᾶς στρατοκρατικῆς ἡγεμονίας, ποὺ ὄχι μόνον θὰ σταματήσει τοὺς ἐμφύλιους πόλεμους, ἀλλὰ προπαντὸς καὶ θὰ πατάξει κάθε ἀντιπλουτοκρατικὴ κίνηση τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Καὶ πραγματικά, ὅταν μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὀλιγαρχικῶν ὁ Φίλιππος πραγματοποιεῖ τὴν ἔνωση, δηλαδὴ τὴν ὑποδούλωση τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὴν κατακυρώνει στὴν Κόρινθο μὲ τὴ συναίνεση τῶν ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν ἑλληνικῶν ὀλιγαρχιῶν, τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, ἀναλαβαίνει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ προστατέψει ἀπὸ κάθε ἐπίθεση τοῦ λαοῦ τὸν συγκεντρωμένο πλοῦτο τῶν ὀλίγων [Δημοσθένης]. XVII 15: *ἔστι γὰρ ἐν ταῖς συνθήκαις ἐπιμελεῖσθαι τοὺς συνεδρεύοντας καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ τεταγμένους, ὅπως ἐν ταῖς κοινωνούσαις πόλεσι τῆς εἰρήνης μὴ γίνωνται θάνατοι καὶ φυγαὶ παρὰ τοὺς κειμένους ταῖς πόλεσι νόμους, μηδὲ χρημάτων δημεύσεις, μηδὲ γῆς ἀναδασμοί, μηδὲ χρεῶν ἀποκοπαί, μηδὲ δούλων ἀπελευθερώσεις ἐπιγεωτερισμῶ.*—Ἡ ἑλληνικὴ λοιπὸν ὀλιγαρχία καὶ ὁ θεωρητικὸς της ἐκπρόσωπος, ὁ Ἰσοκράτης, δὲν ἔχουν κανένα δικαίωμα πάνω σὲ καμμιά ἑλληνικὴν ἔνωση, γιὰ τὴν δὲν ἐπιδίωξαν τὴν ἔνωση, ἀλλὰ τὸν κατακερατισμὸ τῆς Ἑλλάδας καὶ ἀκόλουθα τὴν κοινὴ ὑποδούλωση της σὲ μιὰ καθυστερημένη ἡγεμονία. Κι ἀξίζει τελικὰ νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἀντίστοιχο τῆς ἐνωτικῆς αὐτῆς ἰδεολογίας, θὰ βροῦμε ἀργότερα, ὅταν πιά καὶ ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία θά'χει ξεπεραστεῖ, σ' ἕναν ἄλλο ἐκπρόσωπο τῆς γερασμένης, ἀλλὰ νικητριάς ὀλιγαρχίας, στὸν Αἴλιο Ἀριστείδη, ποὺ ἐξυμνεῖ τὴ Ρώμη ποὺ κατώρθωσε τὴν... ἐνότητα ὅλων τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτειῶν σὲ μιὰν ἐπικράτεια—σὲ μιὰ ποιμνὴ μ' ἕνα ποιμένα.

2) Τὸ αἶτημα τῆς εἰρήνης ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικῆς πολιτεῖες, ἀναπτυγμένο στὸ αἶτημα τῆς συμμαχικῆς ἔνωσης καὶ συναρτημένο, ὅπως εἶδαμε, μὲ τὴν κοινωνικὴ κατασφάλιση τῶν κατεχόντων, βρῖσκει στὸ σύνθημα τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ἀσίας ἕναν ἰσχυρότατο προσχηματικὸ λόγο, ἀλλὰ καὶ τὸ μέσο γιὰ τὴν ὀλιγαρχία τῆς λύσης τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ὄχι ὡστόσο μὲ τὸν τρόπο ποὺ φαντάζεται ὁ συγγραφέας μας, μὲ τὸν πλοῦτο δηλαδὴ καὶ τὰ νέα ἐδάφη τῆς Ἀσίας. Γιὰ τὸν πλοῦτο πραγματικά καὶ τὰ νέα ἐδάφη ἐνδιαφέρονταν μόνον οἱ εὐρισκόμενοι ἀκόμη στὸ στίδιο τῆς ληστρικο-πολεμικῆς οἰκονομίας Μακεδόνες καὶ τὰ ἀληθινὰ μισθοφορικὰ σώματα τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, καὶ αὐτὰ ἀκριβῶς συνιστᾷ ὁ Ἰσοκράτης

στό Φίλιππο, κι ὄχι τὸ λαό, νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὴν ἔκστρα-
τεία Φίλιππος, 96: *στρατιώτας σὺ μὲν ἐξ ἑτοίμου λήψει το-
σοῦτους, ὅσους ἂν βουληθῆς· οὕτω γὰρ ἔχει τὰ τῆς Ἑλλάδος
ὡστε ῥῶον εἶναι συστήσαι στρατόπεδον μείζον καὶ κρείττον ἐκ
τῶν π λ α ν ω μ ἔ ν ω ν ἢ τῶν πολιτευομένων.* Ἀπεναντίας, δὲν
ἐνδιαφέρονταν καθολοῦν γι' αὐτά, οὔτε οἱ ὀλιγαρχίες πὺν βασι-
ζόμενες πιά στὴ γαιοκτησία ἐπιζητούσαν τὴν ἀναδρομὴ στὴν
κλειστὴ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῆς πόλης, οὔτε ὁ λαὸς πὺν ἤ-
ξερε πολὺ καλὰ ὅτι στὴν Ἀσία κρατεῖ τὸ φεουδαρχικο-δου-
λοπαροικικὸ σύστημα κι ὅτι ἐπρόκειτο ἀπλῶς ν' ἀντικαταστα-
θοῦν οἱ Ἀσιάτες φεουδάρχες ἀπὸ τοὺς κατακτητῆς Μακεδό-
νες. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς κι ὁ λαὸς δὲν ἀποδέχεται τὸ σύνθημα
τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ἀσίας καὶ πολεμᾷ τὸν Φίλιππο μάλι-
στα γιὰ ν' ἀποτρέψει τὴν πραγματοποίησιν του. Κατὰ τὸν
Ἰσοκράτη καὶ τὴν ὀλιγαρχία ὁ κόλεμος κατὰ τῆς Ἀσίας θὰ
ἔλυνε τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα ἀπὸ ἄλλη πλευρά, ἀπὸ τὴ μιὰ
χρησιμεύοντας σὰν πρόσχημα γιὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλά-
δας σὲ μιὰ ξένη ἀντιλαϊκὴ ἐπικράτεια, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη β γ ἄ
ζ ο ν τ α ς ἀ π ὸ τ ῆ ν Ἑ λ λ ἄ δ α κ α ι μ ε τ α φ ἔ ρ ο ν τ α ς
π ἔ ρ α ν τ ῶ ν θ α λ α σ σ ῶ ν ἔ ν α μ ε γ ἄ λ ο μ ἔ -
ρ ο ς ἀ π ὸ τ ο ῦ ς ἄ χ τ ῆ μ ο ν ε ς κ α ι ἰ δ ῖ ω ς τ ἄ ἔ ν -
ο π λ α σ ῶ μ α τ ἄ τ ο υ ς, τ ο ῦ ς π ε ρ ῖ π λ α ν ῶ μ ε ν ο υ ς
μ ἰ σ θ ο φ ὄ ρ ο υ ς, ὅ π ω ς ἄ λ λ ω ς τ ε κ α θ α ρ ἄ τ ὸ λ ἔ ε ι ὁ Ἰ σ ο κ ρ ἄ -
Φίλιππος 120: *πρὸς δὲ τούτῳ κίσει πόλεις ἐπὶ τούτῳ τῷ τόπῳ
(ἐκεῖ στὴν Ἀσία) καὶ κατοικίσει τοὺς νῦν π λ α ν ω μ ἔ ν ο υ ς
δι' ἔνδειαν τῶν καθ' ἡμέραν καὶ λυμαίνομένους οἷς ἂν ἐντύχω-
σιν· οὗς εἰ μὴ παύσωμεν ἀθροίζομένους βίον
αὐτοῖς ἱκανὸν πορίσαντες, λήσουσιν ἡμᾶς
τοσοῦτοι γενόμενοι τὸ πλῆθος ὥστε μὴ δὲν
ἦττον αὐτοὺς εἶναι φοβεροὺς τοῖς Ἑλλησιν
ἢ τοῖς βαρβάροις.* — καὶ 123: *ταῦτα γὰρ πράξας
οὐ μόνον ἐκείνους εὐδαίμονας ποιήσεις ἀλλὰ καὶ πάν-
τας ἡμᾶς εὐδαίμονας καταστήσεις.* Οἱ ὀλιγαρ-
χίες δηλαδὴ ἔβλεπαν τὴ λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος
στὴν ἀπομάκρυνσιν—(καὶ μάλιστα πέρα ἀπὸ τὴς θάλασσης)—
τῶν ἐπιφθόνων γι αὐτοὺς, ὀργανωμένων σὲ στρατιωτικὰ σώ-
ματα, ἀχτημόνων. Κι ἂν ἀμφιβάλλει ἀκόμη κανεὶς, μπορεῖ ν'
ἀκούσει τὸν ἴδιο πάλι τὸν Ἰσοκράτη νὰ τὸ διατυπώνει πολὺ
καλλιτέρετα, στὸν «Πανηγυρικὸ» 182, λέγοντας ὅτι «ὁ πόλεμος
αὐτὸς συμφέρει καὶ σ τ ῖ ς δ υ ὀ π α ρ ἄ τ α ξ ε ς, καὶ σὲ κεί-
νους πὺν θέλουν τὴν ἡσυχία τους (ἀλήθεια, ποιοὶ νὰ ἴναι
αὐτοί, Κύριε Λαούρδα;) καὶ σὲ κείνους πὺν ἐπιθυμοῦν νὰ πο-
λεμοῦν· γιὰτι ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι θὰ μποροῦμε νὰ καρπώνονται

χωρὶς φόβους τὰ ὑπάρχοντά τους (νὰ γιὰτι πράμα, Κύριε Λα-
ούρδα, ὁ καυγᾶς), καὶ οἱ ἄλλοι νὰ βάλουν στὸ χέρι ἀπὸ τὰ
ξ ἔ ν α ὕ π ἄ ρ χ ο ν τ α μ ε γ ἄ λ α π λ ο ῦ τ η ς! Καὶ πραγματικά, ὁ
πόλεμος κατὰ τῆς Ἀσίας ὄχι μόνον δὲν ἔλυσε στὴν οὐσία του,
ὅπως πιστεύει ὁ συγγραφέας μας, τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα,
ἀλλὰ ἀντίθετα, ἀπὸ τὴ μιὰ τὴ κατὰσθησε δξύτερο κι ἀπὸ τὴν
ἄλλη τὸ ἐξέτεινε σὲ οἰκουμενικὴ κλίμακα πλέον. Κι ὅσο ζοῦσε
ὁ Ἀλέξανδρος, κάτω ἀπὸ τὴ στρατοκρατικὴ τρομοκρατία του,
οἱ λαϊκὲς μάξες δὲ σάλεψαν ἀπὸ τὸ θάνατό του ὅμως φάνηκε
πόσο ἔλυσε τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα ἢ ἔκστρατεία: Μιὰ τρο-
μερὴ ἐποποιία κοινωνικο-πολιτικῶν ἀγῶνων ἀρχίζει πολὺ δξύ-
τερη τώρα καὶ πολὺ ἐντονότερη καὶ προετοιμάζει τὸ τέλος τῆς
αὐτόνομης ἑλληνικῆς ἱστορίας. Σ' ὅλα τοῦτα ὁ συγγραφέας
μας βλέπει ἀπλῶς «τὴ διαλεχτικὴ πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύ-
ματος ἀπὸ τὸ κλασσικὸ στὸ μετακλασσικὸ» ἢ ἄλλιῶς «τὸν
πόθο τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς νὰ σπάσει πιά τὰ ὅρια τοῦ κλασ-
σικοῦ, νὰ ἔ κ τ α θ ε ἰ π ρ ὸ ς τ ὸ ἄ π ε ἰ ρ ο, γιὰ νὰ συνε-
χίσει μέσα σὲ καινούργια ὕλη, ἀδιάκοπα αὐτοεξελισσόμενη,
αἰώνια ἀνανεούμενη, κι ὅμως ἢ ἴδια πάντα, τὴ ζωὴ τῆς!»

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ μποροῦσε νὰ συνδέσει κανεὶς μὲ
τὴν ὀλιγαρχικὴ παράταξιν τὸν Ἰσοκράτη καὶ σὲ ἐπιθέσεις
του ἐνάντια στοὺς Σοφιστῆς, τοὺς μεγάλους αὐτοὺς διδάσκα-
λους τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, πὺν ἢ ὀλιγαρχικὴ σωματικὴ πα-
ράδοσιν κατάρθωσε ν' ἀφήσει τὴ μνήμη τους στηλιτευμένη.
Ἀφήνουμε ὅμως τὸ θέμα τοῦτο, σὰν ἔξω ἀπὸ τὸν κύριον τομέα
τῆς δράσης του, καὶ πιστεύουμε πὺς ἢ παραπάνω ἀνάλυσιν
εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ δείξει πὺς ὁ Ἰσοκράτης πολὺ πολὺ μακρὰ
ἀπὸ τὸ ν' αὐτοδημιουργεῖ μιὰν ἰδεολογικὴ ὕλη πὺν θὰ ἐνσαρ-
κωθεῖ σὲ ἱστορικὴ πραγματικότητα, βρίσκεται τόσον ἀπελπι-
στικὰ μερδεμένους μέσα στὰ δίχτυα τῆς ἀναγκαιότητος τῶν
κοινωνικῶν σχέσεων τῆς ἐποχῆς του, ὅσον ἀπελπιστικὰ ὁ συγ-
γραφέας μας τὴς ἀγνοεῖ ἢ τὴς παραγνωρίζει. Παραγνωρίζοντάς
τες ὅμως ἀδυνατεῖ νὰ δεῖ τὸν Ἰσοκράτη στὴν ἱστορικὴ του
ὑπόστασιν σὰν τὸ δυναμικότερο καὶ πληρέστερο στὸ πολιτικὸ
πεδίο ἰδεολογικὸ ἐκπρόσωπο τῆς ἀντιλαϊκῆς ἑλληνικῆς ὀλιγαρ-
χίας, ἀδυνατεῖ συνακόλουθα νὰ ἀξιολογήσει σωστὰ ἀπὸ ἱστο-
ρικὴ καὶ ἠθικὴ ἀποψη, τὸν πνευματικὸ Ἰσοκράτη, κι ἀπὸ πα-
ρερμηνεῖα σὲ παρερμηνεῖα μᾶς παρουσιάζει ἕνα σκιῶδες πλᾶ-
σμα τῆς φαντασίας του πὺν δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση μὲ τὸν
Ἰσοκράτη καὶ τὴν ἐποχὴ του· κατὰ χειρότερο, ἐξωραΐζει καὶ
ὑψώνει ἀπὸ τὸν γεμάτο μὲ πρότυπα ἠθικοῦ μεγαλείου ἀρχαῖον
κόσμον, σὰν ἀνθρώπον πὺν θέλει νὰ σώσει τὴς ἀξίες τοῦ ἑλλη-

νικου πολιτισμοῦ καὶ συνακόλουθα σὰν πρότυπο γιὰ τὴν ἐποχὴ μας, ποιόν; τὸν θεωρητικὸ ἐκπρόσωπο τῆς ἀντιστασιακῆς παρτάξης, τὸν καταδρομέα τῆς μητέρας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς δημοκρατίας, τὸν ὑμνητὴ τῆς μοναρχίας, καὶ ἕναν ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ὑποδούλωσης τῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς θὰ μπορούσε νὰ τὸν ἐξυψώσει σὰν πρότυπο, ἀλλὰ σὲ μιὰ μόνο περίπτωση: Ἐάν παραδεχόταν (ποῦ φυσικὰ ἀποκρούει), τὴν ἀπὸ πολλὰς πηγὰς πληροφορία, ὅτι ὁ Ἴσοκράτης, βλέποντας ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας πῶς ἐργαζόμενος ὅλη του τὴ ζωὴ γιὰ τὴν καταδίκη τῆς δημοκρατίας ἐργάστηκε γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ὄλεθρο τῆς πατρίδας του, ξαναβρῆκε τὴν τελευταία στιγμή τὸν ἑαυτὸ του καὶ μαζί με τὸν ἑαυτὸ του τὴ θέση του μέσα στὴ μεγάλη Ἀθηναϊκὴ παράδοση—αὐτοκτονώντας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει ὁ συγγραφέας τί τὸν παρασέρνει στὴν καλοσοιαία παρεξήγηση τοῦ βιβλίου του, ἂν ἀναλογιστεῖ πῶς, σὰ φανατικὸς ἐκπρόσωπος τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος κρατεῖ συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ στὴ διαλεκτικὴ σύνθεση τῶν ἀνάλογων σύγχρονων σχέσεων τὴν ἴδια κοινωνικὴ στάση ποὺ κρατοῦσε καὶ ὁ ἥρωάς του, καὶ κατὰ συνέπεια βρίσκεται τόσο πῶς πολὺ μεπεδεμένος καὶ αὐτὸς μέσα στὴν τυφλὴ ἀναγκαιότητα τῶν δικῶν μας καιρῶν, ὅσο περισσότερο παρακρούεται ἀπὸ τὴ πίστη του στὴν ἀπόλυτη πνευματικὴ του ἐλευθερία. Παρατοῦμε ὡστόσο καὶ τὸ ζήτημα αὐτὸ ποὺ συναρτιέται μετὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ φωτισμοῦ τῆς συνειδησης, γιὰ νὰ τελειώσουμε ἐπισημειώνοντας τὰ οὐσιαστικότερα ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους σφάλματα, ὅπου τὸν παρασέρνει ἡ ἀντιϊστορικὴ μεθοδὸς του.

Ἐπιρρίπτοντας τὰ κοινωνικὰ δεινὰ στὴ δημοκρατία, δικαιώνει κατὰ ἕνα τρόπο τὴν τυραννία τῶν Τριάκοντα ὅταν τὴν παραλληλίζει ὡς πρὸς τὸ ἀνυπεύθυνο ἀπέναντι τῶν συμφορῶν τῆς πόλης μετὰ τὴ δημοκρατία τοῦ Θρασύβουλου (σελ. 15), ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Ἴσοκράτης, συγκρίνοντας τὴν τυραννία αὐτὴ μετὰ τὴ δημοκρατία τοῦ Θρασύβουλου («Ἀρεοπαγιτικός»), πλέκει τὸ λαμπρότερο ἠθικὸ ἐγκώμιο τῆς δημοκρατίας καὶ στηλιτεύει σκληρότερα παρὰ ὅποιος ἄλλος τὴν τυραννία· πιστεύει ὅτι κατὰ τὸν 4^ο αἰῶνα «τὰ λαϊκὰ στρώματα ἀρχίζουν νὰ ἀνεβαίνουν ἐκτοπίζοντας τὶς τάξεις τὶς προνομιοῦχες ἀπὸ καταγωγή» (σ. 51) καὶ ὅτι ὁ Πελοποννησιακὸς καὶ οἱ συνακόλουθοι πόλεμοι ἦσαν ἡ αἰτία τῆς συγκέντρωσης τοῦ πλούτου στὰ χέρια τῶν λίγων καὶ τῆς παραγκόνισης τῶν παλιῶν ἀριστοκρατικῶν γενῶν (σ. 54), ἐνῶ τοῦτα εἶναι διαφορετικὰ καὶ πολὺ πρωτιότερα γεγονότα στὴν ἀρχαία κοινωνικὴ ἱστορία — (ἡ παραγ-

κόνιση τῶν ἀρχαίων γενῶν συντελεῖται μετὰ τὴν ἀντικατάσταση τῶν ἀρχαίων ἀριστοκρατικῶν ὀλιγαρχικῶν ἀπὸ τὶς δημοκρατίες, καὶ ἡ συγκέντρωση τοῦ πλούτου στὰ χέρια τῶν λίγων ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀκμὴ κιόλας τῶν δημοκρατιῶν)—ὅτι ἐκείνο ποὺ διακρίνει τὴ Σπαρτιατικὴ ἡγεμονία ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ εἶναι ἡ ἔλλειψη πείρας, οἰκονομικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν (;) γνώσεων καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πολιτισμένης πόλης (tact κτλ. σελ. 53), ἐνῶ στὴν πραγματικότητα εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ εὐνοοῦσε τὸ λαὸ ἀπέναντι τῶν ὀλίγων ἐνῶ ἡ Σπαρτιατικὴ τοὺς ὀλίγους ἐνάντια στὸ λαὸ, ἀπ' ὅπου καὶ ἡ ραγδαία διάλυσή της· συμμερίζεται τὴν προκατάληψη γιὰ τὴ «θρυλική», ὅπως τὴ λέει, «ὀχλοκρατία τοῦ Δ' αἰῶνα» (σελ. 55) καὶ δὲν ἀναζητεῖ τὸν χαραχτήρα τῶν πηγῶν, ποῦ εἶναι ὅλες ὀλιγαρχικές, γιὰ νὰ σταθμίσει τὴν ἀξία της· ἀντὶ νὰ δεῖ τὴ διάσπαση τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος σὰν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαφοροποίησης τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου ποῦ ὡς τότε ἀποτελοῦσε τὸ φορέα τῆς ἀκμῆς τῆς δημοκρατίας, περνᾷ μ' ἀνοιχτὰ τὰ πανιά σ' ἕνα μυστικιστικὸ μεταφυσικὸ στρόβιλο, μελωδώντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος «λύνεται ἀπ' ὅλες τὶς ἐνωτικὲς ἀρχές ποῦ τὸν δέναν μετὰ τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, ἀπ' ὅλες τὶς μυστικὲς, τὶς ἔξω- καὶ ἐνδο-κοσμικὲς ἀρχές ποῦ δίδαν ὡς τὰ τότε νόημα στὴ ζωὴ του» (σελ. 55)· παραδέχεται μιὰ ὀλόκληρη διεστραμμένη ἰδέα τοῦ φυσικοῦ δικαίου, μετὰ τὴν ἀντίληψη ὅτι τοῦτο κατέληγε στὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυρότερου (σελ. 72) ἐνῶ στὸ ἀντίθετο κατέληγε ἡ θέση τῶν Σοφιστῶν, στὴν καταδίκη δηλ. τοῦ θετοῦ νόμου ποῦ σὰν ἐκφραση τῆς θέλησης τοῦ ἰσχυρότερου καταδυναστεύει τὸ φυσικὸ δίκαιο ποῦ ἐξισώνει τὸ ὅμοιο μετὰ τὸ ὅμοιο· πρβ. Πλάτωνα, *Πρωταγ.* 337c: *ἡγοῦμαι ἐγὼ ὑμᾶς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους καὶ πολίτας ἅπαντας εἶναι φύσει, οὐ νόμῳ· τὸ γὰρ ὅμοιον τῶ ὁμοίῳ φύσει συγγενές ἐστιν, ὁ δὲ νόμος τύραννος ὢν τῶν ἀνθρώπων πολλὰ παρὰ τὴν φύσιν βιάζεται* (ἐπίσης *Πολιτ.* 338c· ἀντίθετα ἀλλὰ διεστραμμένα, *Γοργ.* 483d)—θεωρεῖ «ἀπλοϊκὴ» τὴν πρόταση τοῦ Ἴσοκράτη μετὰ τὸν «περὶ Εἰρήνης» νὰ παραιτηθεῖ ἡ Ἀθήνα ἀπὸ τὴν ἡγεμονία καὶ νὰ αὐτονομηθοῦν οἱ ἑλληνικὲς πολιτεῖες (σελ. 92) — ἐνῶ ἴσα-ἴσα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνάρτηση ἡγεμονίας καὶ δημοκρατίας ποῦ σημειώσαμε παραπάνω, εἶναι φανερὴ στὴν πρόταση τοῦτη ἡ διόλου ἀπλοϊκὴ τάση τῆς ὀλιγαρχίας νὰ πισωδρομήσει τὶς πόλεις σὲ παλαιὲς μορφές γεωργικῆς καὶ κλειστῆς οἰκονομίας—προσπάθεια ἀνάλογη μ' ἐκεῖνη τῶν ἑλληνικῶν φεουδαρχικῶν στοιχείων στὸν προπερασμένο πόλεμο τῶν δημοκρατιῶν μετὰ τὸ σύνθημα «μικρὰ καὶ ἐντιμὸς Ἑλλάς»—μιλεῖ — (ὅπως ἄλλωστε καὶ ὅλη ἡ ξένη ἐπιστήμη) — ἐπανει-

λημμένα για «ιμπεριαλισμό» τῆς Μακεδονίας, ἔννοια πού δὲν ἔχει θέση στὴν ἀρχαία οἰκονομία, γιατί σ' ὅλες τὶς ἀρχαῖες ἐπιδρομὲς ἔχουμε κατάκτηση νέων ἐδαφῶν, ὄχι κατάκτηση νέων ἀγορῶν καὶ πηγῶν πρώτων ὑλῶν, πού σημαίνονται ἀπὸ τὸ νεότερο τοῦτο ὄρο· καὶ τὰ ἴδια τέλος θὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὴν ἀθρόα χρῆση τῶν ὄρων «καπιταλισμός» καὶ «κεφαλαιοκρατία», πού ὁ συγγραφέας μεταχειρίζεται γιὰ νὰ δηλώσει τὴ συγκέντρωση τοῦ χρηματικοῦ (καὶ τοῦ χτηματικοῦ, πιστεύω) πλούτου, ὁλότελα ἄστοχα, γιατί οἱ ὄροι τοῦτοι ἀνταποκρίνονται στὴ νεότερη βιομηχανική, κ' ὄχι στὴν ἀρχαία δουλοχτητική οἰκονομία.

ΠΑΝΑΓΗΣ Γ. ΛΕΚΑΤΣΑΣ

ΔΥΟ ΠΟΙΗΤΡΙΕΣ *

Ἡ ΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΥΡΩΝ ΤΩΝ ΕΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Οἱ μαῦροι τῆς Ἀμερικῆς, ἐκτὸς ἀπ' τὰ χίλια δυὸ ἐπαγγέλματα πού κάνουν—γκαρσόνα, θεατρίνοι, μουσικοί, χορευτὲς—ἔχουνε καὶ μιὰ ἐξαιρετικὰ μορφωμένη τάξη ἀπὸ σοφοίς, ἐπιστήμονες, ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες πού δουλεύουνε ἀθόρυβι κάτω ἀπ' τοὺς πανύψηλους οὐρανοξύστες της, μὲ τὴν ἄσβεστη φλόγα τῆς φυλῆς τους.

Σήμερα στὴ Νέα Ὑόρκη ὑπάρχει μιὰ ομάδα ἀπὸ νέους ποιητὲς πού ἐκφράζουν μὲ πολλὴ δύναμη τὸ σαράκι πού τοὺς τρώει γιὰ τὴ στάση πού κρατᾶνε ἀπέναντί τους οἱ Ἀμερικάνοι. Βγάζουν περίφημα περιοδικά, ἔχουν θέατρα πού παίζουν ἀποκλειστικὰ δικὰ τους ἔργα, κ' ἀτελιὲ μὲ πίνακες ζωγραφικῆς βγαλμένους ὅλους ἀπ' τὰ χέρια τους.

Τὰ δυὸ τραγούδια πού δημοσιεύουμε ἐδῶ, ἀνήκουνε στὴν ἴδια ομάδα. Καὶ οἱ δυὸ ποιήτριες εἶναι σχεδὸν νέες, μὰ ἔχουνε πίσω τους τεράστιο ἔργο. Τὰ πήραμε ἀπ' τὴν «Ἀνθολογία τῶν Τροπικῶν 1920—1945» πού μόλις τώρα κυκλοφόρησε στὴν Ἀμερικῆ.

A. GRIM

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΚΕΝΤΑΚΗ

Τὰ ἐργοστάσια, οἱ μηχανές, οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ καμινάδες
ὄλ' αὐτὰ μαζὶ δὲν κάνουν τὸ μικρό μου Κεντάκη. Τὸ χωριό μου.
Χτὲς βράδυ ὄνειρεύτηκα πὼς πέθανα ἐκεῖ πέρα
κι' ἔκλαιγε ἡ μάνα μου πού δὲν εἶχε δεκαπέντε δολλάρια
γιὰ νὰ κάνει τὴν ταφή μου ὅπως ταίριαζε οὐ μιὰ παρθένα εἴκοσι
[χρονοῦ]

πού ἂν καὶ δὲν εἶχε καταγωγή ἀπὸ πλούσιο σοῖ
κρατοῦσε ὡστόσο ἀπὸ τίμιους ἐργάτες τῆς γῆς...

Στὸ κονομαρά της εἶχε μονάχα ὀκτώ δολλάρια καὶ πενήντα σεντς
μὰ ἔπρεπε νὰ συμπληρώσει τὸ ποσὸ μὲ κάθε θυσία
καὶ δὲ λογάριαζε οὔτε ντροπή, οὔτε τίποτα καθὼς χτυποῦσε τὶς
[πόρτες]
γιὰ νὰ τὴ βοηθήσουν. Ὅσπερα ντροπή δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσά μας
ἐπειδὴ ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ἄλλους κάθε φορὰ

* Ἀπὸ τὴν «Ἀνθολογία τῶν τροπικῶν 1920—1945» πού κυκλοφόρησε πρὶν λίγες μέρες στὴν Ἀμερικῆ.

ἀφοῦ δὲν ἔχουν χρήματα, παρὰ μονάχα ἐμπιστοσύνη
πὼς ὅλα μιὰ μέρα θὰ σιάξουν...

Πάγαινε στὸν ἕναν, πάγαινε στὸν ἄλλο, ὅμως κανένας δὲν εἶχε νὰ
[δώσει
γιατὶ ἀπ' τὶς μπανάνες τῆς χρονιάς, τὰ μανταρίνια καὶ τὰ πορτο-
[κάλλια
πὸν μαζέψαμε μὲ τόσοις κόπους καὶ μὲ τόσον ἴδρωτα γιὰ τὸ μι-
[κρό μας ἐμπόριο
ἦρθε ὁ χοντρο Μπουλὸς ὁ ἀλκολικὸς καὶ μᾶς τ' ἄρπαξε χωρὶς καμ-
[μιὰ πληρωμή.
Μισὸ αἰῶνα κι' ἀπάνου κάνει αὐτὴ τὴ δουλιὰ
καὶ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ τοῦ μιλήσει γιὰτὶ πάντα τᾶχει καλὰ μὲ
[τὸ Σερίφη
τῆς περιφέρειας.

Κι' ὅποτερα τί νὰ τὶς κάνεις τὶς ἀρχὲς ὅταν ἐμεῖς οἱ μαῦροι
δὲν εἴμαστε ἄνθρωποι σὰν καὶ αὐτοὺς. Δὲν μᾶς λογαριάζουν κὰν
[γιὰ ἀνθρώπους!

Τότες ἡ μάνα μου ἔβαλε στὸ καρφὶ τὸ μοναδικὸ τῆς ρουμπίνι
πὸν τὸ κρατοῦσε σὰν τὰ μάτια τῆς γιὰτὶ ἦτανε τοῦ πρώτου τῆς
[ἔρωμένου,
ἀνάμνηση ἀπὸ τότες πὸν σκοτώθηκε στ' ἀνθρακωρυχεῖα
τῆς Ἀμερικῆς ἢ κάποιας ἄλλης πολιτείας. Δὲν θυμᾶμαι καλὰ
γιατὶ ὅποτε τῆς μιλοῦσαμε γιὰ κείνον, ἕνα κῦμα νοσταλγίας
πλημμυροῦσε τὸ κορμί τῆς. Ἀκόμα καὶ μπροστὰ στὸν πατέρα.
Ὅμως ἦτανε τόσο εὐγενικὸς πὸν ἔκανε πὼς δὲν καταλάβαινε
τὴν πικρία πὸν τὴ βασάνιζε ἀπὸ τότες πὸν τὸν παντρεύτηκε
μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κάνει παιδιὰ μαζί του...

Μ' ἀγόρασε ἕνα ἄσπρο φουστάνι, μιὰ ἄσπρη κορδέλλα
κι' ἄσπρα γοβάκια. Ὅλα ταιριάζανε μὲ τὸ μαῦρο μου χρωμα
κι' ἐμοιάζα σὰ νὰ πῆγαινα στὴν πρώτη μου μετᾶλληψη
πιασμένη ἀπ' τὸ μπράτσο τῆς μάνας μου μὲ τὰ ἔκστατικά τῆς
(μάτια

καὶ τὸ κοριτσιότικο στήθος τῆς.

Ναί· εἶσι ἦτανε ἀκόμα: σα νὰ πῆγαινα στὸ χορὸ
καὶ πίσω ἀπὸ ἕνα δέντρο τοῦ ἀνανᾶς μὲ καρτεροῦσε ἡ ἄνοιξη
ἢ πρώτη μου φίλη...

Τί φοριχτὸ πράγμα νὰ ζεῖ κανεὶς μέσα στὰ ὄνειρα
σ' αὐτὰ πὸν φτιάχνει τὴ μέρα καὶ τὰ βλέπει τὴ νύχτα
ἐπηροεασμένος ἀκόμα ἀπ' τὶς σκέψεις του τὶς πρωῖνές
κι' ἀπὸ τὶς μακρονῆς ἀναπολήσεις πὸν τὶς ἀποταμῆσες μέσα

στὴ σκοτεινὴ ἀποθήκη τῆς ζωῆς του.

Γιατὶ ὅταν ξύπνησα κι' ἄκουσα τὴ σειρήνα τοῦ ἐργοστάσιου
πὸν μὲ καλοῦσε νὰ πάω
σκέφτηκα χίλιες φορὲς νᾶμουν στ' ἀλήθεια πεθαμένη
καὶ νὰ μὲ κηδεύανε ὄχι πιὰ μὲ τόση ὠραιότητα καὶ πλοῦτος
παρὰ σὰν καὶ κείνες τὶς ζητιάνες πὸν πεθαίνουν ξεχασμένες
ἀπ' ὅλους

στὰ μακρὰ λιμάνια.

Μὰ ὄλ' αὐτὰ εἶναι ὄνειρο. Κι' εἶναι πολὺ μακρὰ τὸ Κεντάκη.

E. BURNS

ΟΙ ΤΡΟΠΙΚΟΙ ΣΤΗ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ

Σήμερα θὰ φύγω. Σήμερα θὰ μῶ στὸ καρᾶβι
γιὰ νὰ περάσω στὸν Παναμᾶ. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἔχει ὁ Θεός.

Ὅλα ἐδῶ, στὴν πολιτεία τοῦ θόρυβου καὶ τῆς δδύνης μὲ συν-
[θλίβουν
κι' ἔγιναν τὰ νεύρα μου τεττωμένες κορδὲς ἔτοιμες νὰ σπάσουν
[ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή.

Ἄλλοίμονο, δὲν θᾶβρω οὔτ' ἕνα δολλᾶριο στὴ τσέπη μου ὅσο
[κι' ἂν ψάξω
δὲν ἔχω τίποτα νὰ μὲ παρηγορήσει πὼς κάποτε θὰ φτάσω στὴν
[πλατρίδα
μὲ τὶς ξανθὲς μπανάνες, μὲ τὶς πράσινες ρίζες τοῦ ἀνανᾶς
καὶ μὲ τὰ νυχτερινὰ τραγούδια τῆς φυλῆς μου.

(Αὐτὰ τὰ τραγούδια εἶναι πὸν μὲ παιδεύουνε περισσότερο
γιατὶ στὶς φλέβες μου κυλάει ὄλη ἡ μακρινὴ νοσταλγία τους
ὅλος ὁ θοῆνος τοῦ λαοῦ μου πὸν δὲν μπορεῖ νὰ σπάσει τὰ δεσμά του
εἶσι πὸν ζεῖ χωρὶς ἀνησυχίες γιὰ τ' αἶθρο).

Χτὲς μοῦ πρότεινε ὁ Μπλάκ νὰ γίνουμε λαθροεπιβάτες σ' ἕνα κα-
[ράβι
κι' ἐγὼ τὸ δέχτηκα μὲ συγκίνηση γιὰτὶ στὸ πλάι μου θὰ ὑπάρχει
ὁ πιὸ καλὸς σύντροφος τῆς καρδιάς μου. Ὁ πιὸ ἀγαπημένος.

(Εἶναι καὶ τοῦτος φτωχὸς σὰν καὶ μένα. Δουλεύει σ' ἕνα μαγεροῦ
[γκαρσόνι
γιὰ λίγα σὲντς τὴ μέρα κι' ἕνα κομμάτι ψωμί. Πὼς νὰ παντρευ-
τοῦμε ;)

Ὅμως σκεφτήκαμε πὸς ἂν τὰ καταφέρουμε καὶ βγοῦμε
καὶ βάλουμε τὸ πόδι μας στὴν πάτρια γῆς
ἔ, τότες πιά θὰ φέξει καὶ γιὰ μᾶς μιὰ εὐτυχημένη ὥρα
γιὰ νὰ χαροῦμε τὴ λεφτεριά καὶ τὸν ἕρωτα.

Εἶναι τόσο δύσκολη μιὰ τέτια στιγμή νὰ βρεθεῖ ἐδῶ πέρα
σ' αὐτὴ τὴν πολιτεία ποὺ σκλαβώσανε τὰ πιὸ ἐξαισία φροῦτα
τῶν Τροπικῶν μέσα σὲ κουτιά καὶ σὲ βιτρίνες.

Κι' ὕστερα, εἶναι ἀκόμα πιὸ δύσκολο νὰ βλέπεις
τόσα παιδιά ἀπ' τὴ μαύρη φυλὴ μας νὰ τριγυρίζουνε στοὺς ἀπέ-
[ρατιους δρόμους
μέ καρτσάκια γιὰ μεταφορές, μὲ καρτέλλες στὸ στήθος τους ἀπὸ
[ρεκλάμες

γιὰ ἓνα κατάστημα ποὺ πουλάει ἠλεκτρικὸς λαμπτήρες
φλυτζάνιο τοῦ καφέ καὶ ἡμίψηλα γιὰ τοὺς χοντροφτιαγμένους σέρ.

(Σίγουρα, ὅλ' αὐτὰ τὰ παιδιά κρύβουνε μέσα τους τὸ ρυθμὸ καὶ
[τὴν ποίηση]
κνιτάξτε ὅλους αὐτοὺς ποὺ τοὺς δόθηκε εὐκαιρία νὰ ἐκδηλωθοῦνε
μὲ τί τρόπο χορεύουνε, πὼς τραγουδοῦνε καὶ πὼς ξέρουνε νὰ φι-
[λάνε μὲ ἀβρότητα
τὸ χέρι μιᾶς κομψῆς κυρίας).

Μὰ σήμερα θὰ φύγω. Θὰ τὰ ἐγκαλείψω ὅλ' αὐτὰ καὶ τὴν πολι-
[τεία μὲ τοὺς οὐρανοξύστες
θὰ τὴ γκρεμίσω μέσα μου νὰ φτιάξω μιὰ καινούργια πολιτεία
ποὺ νὰ ταιριάζουν δίκια μέσα της ὅλα τὰ χρώματα τῶν ἀνθρώπων

Θὰ περάσω τὸν Παναμᾶ ὄχι πιά μὲ τὸ καρᾶβι τῆς φαντασίας
παρὰ λαθρεπιβάτης μαζί μὲ τὸ Μπλάκ τὸν πιὸ θαναμάσιο φίλο.

Κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἔχει ὁ Θεός...

ΓΙΑΝΝΗ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΗ

NICOLAS BERDIAEFF

“Ἡ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ,, ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

II

Ἡ δημιουργικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη δὲ μπορεῖ ν' ἀναπτυ-
χθεῖ σ' ἓνα περιβάλλον ὅπου κυριαρχεῖ ὁ φόβος τοῦ ἀφορισμοῦ
γιὰ αἰρετικὲς ἀπόψεις ὁ φόβος τῆς κατάδοσης καὶ τῆς ἀπο-
πομπῆς ἀπὸ τὸ Κόμμα. Ἀπ' αὐτὸ προέρχεται τὸ σημειωτὸ
τῆς σκέψης, τὸ ἀναυασήμα τῶν αὐτῶν πραγμάτων, ἡ μονο-
τονία, ἡ μυωπία κάθε σοβιετικῆς φιλοσοφίας, οἱ πρόστυχες
στρεψοδικίες, οἱ ἀμοιβαῖες ἐνοχοποιήσεις καὶ καταγγελίες, ἡ
ἀνάγκη τοῦ ψέμματος ὡς ἀρχῆς. Ἔχουμε ἐδῶ ἓνα τύπο σκέ-
ψης πολὺ χαμηλοῦ ἐπιπέδου, ἂν καὶ ἐπιδέχεται τὴν ἀνάπτυξη
ὡς ἓνα προχωρημένο βαθμὸ. Σὲ μιὰ τέτοια ἀτμοσφαιρα μῆτε
ταλέντο μῆτε μεγαλοφυΐα μποροῦν νὰ ἐκδηλωθοῦν. Πρέ-
πει νὰ τ' ὁμολογήσουμε, ἂν καὶ ὄχι δίχως θλίψη: ὅλα αὐτὰ
ἀποτελοῦν μιὰ φοβερὴ γελοιογραφία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ
Χριστιανισμός, εἶν' ἀλήθεια, ἦταν ὁ πρῶτος μέσα στὴν ἱστο-
ρία ποὺ ἔδωσε τὸ παράδειγμα τῆς ἐκτίμησης κάθε εἶδους σκέ-
ψης ὑπὸ τὸ πρῶτομα τῆς ὀρθοδοξίας ἢ τῆς αἵρεσης δηλ. τὸ πα-
ράδειγμα μιᾶς ὁμαδικῆς σκέψης. Τὸ ἀϋθεντικὸ πνεῦμα τῆς
κοινότητος δὲν εἶναι ὁμαδικότητα· μὰ τὸ ὁμαδικό, ἀντίθετο
πρὸς τὴν προσωπικότητα, πολλὰς φορὰς μέσα στὴν ἱστορία
ὑποκατέστησε τὸ πνεῦμα τῆς κοινότητος.

Τὸ πιὸ πρωτότυπο καὶ τὸ πιὸ δυνατὸ στὸ εἶδος τοῦ πράγ-
μα μέσα στὴ φιλοσοφία τῶν μαρξιστῶν - λενιστῶν εἶναι ἡ
ιδέα τῆς ἀδιάλυτης ἐνότητος ἀνάμεσα στὴ θεωρία καὶ τὴν
πράξη. Τὸ κεφαλαῖωδες ἀμάρτημα στὰ μάτια τους εἶναι ἡ
ρῆξη μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ πολιτικῆς, μεταξὺ θεωρητικῆς
σκέψης καὶ κοινωνικῆς ἀνοικοδόμησης. Ἡ σκέψη, ἡ καθαρὰ
θεωρητικὴ, ἀπ' αὐτὸ μονάχα τὸ γεγονός, ἐκλαμβάνεται ὡς
ἀστική. Γι' αὐτούς, ἡ γνώση γεννιέται ἀπὸ τὴν ἐπίμονη πρά-
ξη. Ἀντίθετα ἡ ἀφηρημένη θεωρία εἶναι τὸ προῖον τοῦ σχί-
σματος, τοῦ χάσματος ποὺ χωρίζει τὴ διανοητικὴ ἀπὸ τὴ φυ-

σική ενέργεια. Αυτό τὸ χάσμα πρέπει νὰ υπερπηδηθεῖ. Ὁ μαρξισμὸς συγγενεὺς ἐδῶ κατὰ τὴ μορφή μὲ τὴν κεντρικὴν ιδέο τοῦ Ν. Φ. Φεόντοροφ¹ γιὰ τὸν ὁποῖο ὄλο τὸ κακὸ προήρχετο ἀπὸ τὴ ρήξη μεταξὺ καθαροῦ καὶ πρακτικοῦ Λόγου, ἀπὸ τὸ σχηματισμὸ μίας τάξης σοφῶν, καὶ πὺ ἀπαιτοῦσε τὴν ἔλευση μιᾶς γνώσης πὺ θὰ προβάλλονταν στὸν κόσμο γιὰ νὰ τὸν μεταφορφώσει καὶ νὰ τὸν βελτιώσει, πὺ θάταν δηλαδὴ «ἔργον κοινόν». Ὅσο γιὰ μένα, θεωρῶ αὐτὴ τὴν ιδέα ὡς πολὺ ρωσική, καὶ, τὸ κάτω-κάτω, πολὺ χριστιανική. Μόνο πὺ μέσα στὸ μαρξισμὸ-λενινισμὸ ἔχει ἐκφυλιστεῖ, τῆς ἔχουν δώσει ἓνα ὑλιστικὸ χαρακτήρα. Καὶ σ' αὐτὸ ἐδῶ, ὅπως σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα, ὁ κομμουνισμὸς ἀποτελεῖ τὴ γελοιογραφία τῆς ἀλήθειας. Γι' αὐτόν, ἡ γνώση τῆς φύσεως πραγματοποιεῖται μὲ τὴν πράξη τῆς παραγωγῆς, κι' αὐτὸ θέλει νὰ πεῖ, ὅτι ἡ γνώση εἶναι ὑπόδειγμα ἐντελῶς στὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξη, σὰν τὴν ἀποκλειστικὴν πραγματικότητα. Ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰναί ἡ δύναμη πὺ διευθύνει τὴν ἐπαναστατικὴν πράξη καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς πολιτικῆς πάλης. Ἔτσι μιλοῦσε ὁ Λένιν. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας εἶναι ἓνα πρακτικὸ πρόβλημα. Ἡ ἀλήθεια ἀποκαλύπτεται ἀπὸ μέσα ἀπ' τὴν πράξη.

Ἀπὸ δῶ βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὺς ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰναί στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κόμμουνιστοῦ, καὶ δὲ μποροῦν νὰ κάνουν ἄλλο πρᾶμα. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀμεροληψία εἶναι κάτι τὸ ἀδύνατο. Κάθε ἀξίωση ἀντικειμενικότητας προδίδει ἀφ' ἑαυτῆς μιὰν ἀστικὴν τάση. Θὰ δοῦμε πάρα κάτω τῆς δυσκολίες πὺ δημιουργεῖ αὐτὸ τὸ πρᾶμα γιὰ τὴ θεμελίωση ἑνὸς κριτηρίου τῆς ἀλήθειας. Οἱ μαρξιστὲς-λενινιστὲς εἶναι ἀναγκασμένοι ν' ἀγνοοῦν τὴν ἀληθινὴ, τὴ μεγάλη φιλοσοφία, ἡ ὁποία, ἀπλούστατα, τοὺς διαφεύγει· δὲν ὑποτάσσονται στὴν κριτικὴ τους παρὰ οἱ ἐκλαϊκευμένες μορφὲς τῆς φιλοσοφίας. Ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ πρᾶματος ὀφείλεται στὴν ἐσφαλμένη τους ἀντίληψη περὶ τῆς «πρακτικῆς», δηλαδὴ περὶ τῆς ζωῆς, περὶ τοῦ εἶναι, ἀντίληψη, πὺ παραποιεῖ τὴν κλίμακα τῶν ἀξιῶν, γιὰτὶ ἐν τέλει τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο τοποθετοῦμε τῆς ἀξίες. Μιὰ ταξικὴ ἐπιστήμη εἶναι κάτι τὸ γνωσεολογικῶς καὶ λογικῶς παράλογο. Ἀλλά, πρᾶγμα ἀναμφισβήτητο, οἱ παραμορφώσεις τῆς ἐπιστήμης εἶναι δυνατές, ὑφίστανται πραγματικά: δὲν ὑπάρχει ταξικὴ ἀλήθεια, ἀλλὰ ὑπάρχει μιὰ ταξικὴ πλάνη. Ἐνα μέρος ἀλήθειας—ὄχι ἀλήθειας ταξικῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀλήθειας—ὑπάρχει στοὺς καταλογισμοὺς τῶν μαρξιστῶν. Μόνο πὺ οἱ

1. Ἀξιόλογος χριστιανὸς στοχαστῆς τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος.

μαρξιστὲς—λενινιστὲς φτάνουν σὲ μιὰν αἰρετικὴ ἀντίληψη τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ αἰρετικὴ τους ἐπιστήμη ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τὴν ἀληθινὴ, τὴν ἀντικειμενικὴ ἐπιστήμη. Φτάνουν ὡς τὸ σημεῖο ν' ἀντιτάσσουν καὶ στὴ φυσικὴ ἀκόμα τὸν Λένιν πρὸς τὸν Ἀϊνστάϊν καὶ τὸν Πλάνκ, πρᾶγμα πὺ δημιουργεῖ ἓνα πολὺ ἀστεῖο ἀποτέλεσμα.

Αὐτὸ πὺ κάνει πρὸ πάντων ἐντύπωση, εἶναι ἡ σπουδαιότης πὺ ἀποδίδουν στὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος. Ἡ πολιτικὴ ἐξαρτᾶται ἀπ' τῆς φιλοσοφικῆς ἀντίληψης. Ἐπὶ παραδείγματι προσπαθοῦνε νὰ βροῦνε πὺς ἡ παρέκκλιση τοῦ Τρότσκυ καθορίζεται ἀπ' τὸν ἐσφαλμένο χαρακτήρα τῆς φιλοσοφίας του. Ἀλλὰ ὁ Τρότσκυ, ὅσο γι' αὐτόν, δὲν ἔγραψε ποτὲ τίποτα φιλοσοφικὸ καὶ δὲν ἔχει καμμιά φιλοσοφία. Θὰ ἐπικυρώνονταν ἐπίσης πὺς ἡ δεξιὰ παρέκκλιση τοῦ Μπουχάριν, πὺ κατηγορήθηκε ὡς ὁ θεωρητικὸς τῶν Κουλάκ, προσδιορίζεται ἀπ' τὸν «μηχανικὸ» ὑλισμὸ του. Ὁ «μηχανισμὸς» θὰ ὠδήγοῦσε πάντα στὴν δεξιὰ παρέκκλιση. Ἐδῶ ὁ ὑλισμὸς τῶν μαρξιστῶν - λενινιστῶν στρέφεται φανερὰ πρὸς τὸν ἰδεαλισμὸ, νὰ πὺ γιαντοῦς ἡ συνείδηση εἶναι πὺ προσορίζει τὸ εἶναι. Εἶναι δύσκολο νὰ ὑποθέσει κανεὶς πὺς ὁ Μπουχάριν ἔχει συμφέροντα τῶν Κουλάκ ἢ πὺς ὁ Τρότσκυ ἔχει καπιταλιστικὰ συμφέροντα. Ἐπομένως ἡ παρέκκλιση τους δὲ μπορεῖ νὰχει τὴν πηγὴ της. Παρὰ σὲ μιὰ στρεβλωμένη συνείδηση. Θὰ δοῦμε πραγματικὰ πὺς ὁ ὑλισμὸς τῶν κομμουνιστῶν συχνὰ στρέφεται πρὸς τὸν ἰδεαλισμὸ.

Κατ' ἀρχὴν ἡ ιδέα τῶν μαρξιστῶν - λενινιστῶν γιὰ μιὰ ταξικὴ φιλοσοφία ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς καθολικῆς ἀνθρώπινης φύσεως· εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τοῦ θεμελιωμένου στὴν ἀναγνώριση τῶν κοινῶν βάσεων γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, στὴν ιδέα τῆς καθολικότητας. Ἐπίσης κάθε συζήτηση μὲ τοὺς μαρξιστὲς - λενινιστὲς καταντᾶ ἀδύνατη.

Ὅποιος τολμήσει νὰ προβάλλει ἀντιρροήσεις, κατατάσσεται αὐτόματα σ' ἓναν ἄλλο τόπο «ταξικῆς» συνείδησης. Ἡ ταξικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου προϋποθέτει προηγούμενως τὴν μύση σ' ἓνα μυστικὸ ἀδιόρατο κι' ἀσύλληπτο ἀπ' ἔξω. Ἡ ταξικὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι παρὰ μιὰ αἰρετικὴ ἀλήθεια, δὲν ἀποκαλύπτεται παρὰ σ' ἐκείνους πὺ εἰσέδυσαν στὸν κύκλο τῶν μεμνημένων. Ἡ χρησιμοποίηση συλλογισμῶν ὅπου διαφαίνεται μιὰ τάση καθολικότητας δὲν ἔχει κανένα νόημα ἐδῶ πέρα. Τὰ γεγονότα τὰ ἴδια δὲν ἔχουν κι' αὐτὰ κανένα νόημα, ἐφ' ὅσον ἐξαρτῶνται ἀπ' τὴ συνείδηση. Ἡ προλεταριακὴ συνείδηση, μὲ τὴ φιλοσοφία της καὶ τὴν ἐπιστήμη της, μὲ τὴν ἠθικὴ της καὶ τὴν πολιτικὴ της, ἀπαιτεῖ μιὰ ριζικὴ ρήξη μὲ

τὸ παρελθόν, ὅπου βασίλευε ἡ καθολικότητα, ἀπαιτεῖ τὴ δημιουργία ἐνὸς κόσμου καινούργιου κ' ἐνὸς ἀνθρώπου καινούργιου. Σ' αὐτὴ τὴ συνείδηση θ' ἀποκαλυφθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἀλήθεια, θ' ἀποκαλυφθεῖ ἀπόλυτα καὶ ὀριστικά. Καθὼς ὁ Ἐγγελοσ πού νομίζει πὼς ἡ ἀλήθεια εἶναι ὀριστικά ἐδραιωμένη μέσα στὸ σύστημά του καὶ πὼς τὸ πνεῦμα ἔλαβε αὐτοῦ μέσα ὀριστικά συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ μαρξισμὸς πιστεύει πὼς ἡ ἀλήθεια καταχτήθηκε μιὰ γιὰ πάντα. Ἡ πρόοδος στὴν πραγματικότητα ἔχει τελειώσει: ἀπὸ δῶ κ' ὕστερα δὲν μπορεῖ πιά νὰ γίνει συζήτηση γιὰ τὶς βασικὲς ἀρχές. Ἰδέα πού φέρνει μιὰν ὀριστικὴ λογικοποίηση τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἄρνηση τοῦ μυστηρίου. Τὸ μῖσος κατὰ τοῦ μυστηρίου, ἡ πάλη κατὰ τοῦ μυστηρίου, νά τὸ κινήριο πάθος τοῦ μαρξισμοῦ. Γιὰ τὸ μαρξισμό τὸ μυστήριο δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναρχίας στὴν παραγωγή, προσδιορίζεται ἀπὸ μιὰ συγκυρία. Ἄν μελετήσῃ κανεὶς ἀπὸ κοντὰ τὴ σύγχρονη σοβιετικὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἀντιθροσκευτικὴ προπαγάνδα, βλέπει ὀλοκάθαρα πὼς γιὰ πρώτη φορὰ μέσ' στὴν παγκόσμια ἱστορία, μιὰ ἄθρη ἀίρεση ἄρπαξε τὴν ἀρχὴ κ' ἐξουσιάζει πάνω σὲ ἀπέραντες ἐκτάσεις κ' ἀμέτρητες ἀνθρώπινες μᾶζες, Ἡ φιλοσοφία τῆς αἵρεσης αὐτῆς εἶναι ὑποταγμένη σ' ἓνα σκοπὸ ἀντιθροσκευτικοῦ χαρακτῆρος: τὴν ἀντιθροσκευτικὴ προπαγάνδα, ψυχὴ αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας. Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς τοῦ κομμουνισμοῦ ὡς μιᾶς ἄθρης αἵρεσης πρέπει νὰ ξεχωρισθεῖ ἀπὸ τὴν κρίση πού μπορούμε νὰ ἐκφέρουμε πάνω στὴν καθαρῶς οἰκονομικὴ πλευρὰ τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἡ κοινωνικοθροσκευτικὴ αὐτὴ αἵρεση μπορεῖ νὰ περικλείει ἓνα μέρος ἀλήθειας καὶ δικαιοσύνης, ὅμως ἀλλοιωμένης καὶ διεστραμμένης. Κι' αὐτὴ ἡ ἀλλοίωση, αὐτὴ ἡ διαστροφή εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἔμμονης ἰδέας πού ἀναγνωρίζει μιὰ καὶ μόνη ἀξία, ξέχωρη ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες ἀξίες, φτασμένη στὸ ἀπόλυτο, προῖα πού ἀντιστοιχεῖ στὴν μετατροπὴ τοῦ σχετικοῦ σὲ ἀπόλυτο.

Δυὸ στάσεις εἶναι δυνατὲς γιὰ τὸν ἀνθρώπο, δυὸ ἀπόψεις ἐντελῶς διαφορετικῆς. Καὶ ἡ ὅλη ὄψη τῶν πραγμάτων ἀλλάζει, ἂν πάrouμε τὴ μιὰν ἢ τὴν ἄλλη ἀπ' αὐτὲς τὶς στάσεις. Ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ σταθεῖ ἀπέναντι στὸ Θεὸ καὶ στὸ μυστήριο τῆς ὑπαρξῆς. Τότε ἀποκτᾶ μιὰ καθαρὴ συνείδηση, μιὰ καρδιά: τότε τοῦ δίδεται ἡ ἀποκάλυψη, τότε τοῦ δίδεται ἡ ἐνόραση, τότε φανερώνεται τὸ ἀληθινό, τὸ πρωταρχικὸ δημιουργικὸ πνεῦμα, τότε ὁ ἀνθρώπος διεισδύει ὡς τὴν πρώτη πηγὴ.

Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ σταθεῖ ἀπέ-

ναντι στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἀπέναντι στὴν Κοινωνία. Τότε ἡ συνείδηση, ἡ καρδιά του δὲ μπορούν νὰ εἶναι καθαρῆς, τότε ἀλλοιώνεται ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, τότε ἡ ἴδια ἡ θρησκεία γίνεται ἓνα κοινωνικὸ φαινόμενο, τότε σβύνει τὸ φῶς πού ἔλαμπε μέσα στὴν ἐνόραση, καὶ κρυώνει ἡ φλογερὴ φωτιὰ τῆς δημιουργίας τότε τὸ ψέμμα ἀποκτᾶ τὰ δικαιώματά του, ἀφοῦ ἀναγνωρίζεται ὡς κοινωνικῶς χρήσιμο καὶ μάλιστα ὡς ἀπαραίτητο. Ὁ ἀνθρώπος πιά, εἴτε συντηρητικὸς εἶναι εἴτε ἐπαναστάτης, δὲν προσδιορίζεται παρὰ ἀπ' τὴν κοινωνικὴ κοθημερινότητα. Δὲν πλησιάζει στὴν πρώτη πηγὴ. Καὶ ἡ φωνὴ ἡ ἴδια τοῦ Θεοῦ δὲν ἀκούγεται πιά παρὰ μονάχα ἡ ἀντανάκλασή της ἀνάμεσα ἀπ' τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ὁ ἀνθρώπος δὲν καλεῖται νὰ ζήσει μέσα στὴν κοινωνία, ὅτι δὲν ὀφείλει νὰ δράσει κοινωνικῶς. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἀνήκει στὸ πνεῦμα, πού εἶναι ἐστραμμένο πρὸς τὴν πρώτη πηγὴ τοῦ εἶναι, νὰ καθορίσει τὶς σχέσεις του μὲ τὴν κοινωνία, καὶ ὄχι στὴν κοινωνία νὰ καθορίσει τὸ πνεῦμα. Ἐ λοιπὸν πρέπει νὰ τὸ διακηρύξουμε: ὁ μαρξισμὸς-λενινισμὸς δὲν τίθεται ποτὲ ἀπέναντι στὸ Θεὸ καὶ στὸ μυστήριο τοῦ εἶναι, ἀλλὰ στέκει πάντα ἀπέναντι στοὺς ἄλλους καὶ στὴν κοινωνία, καὶ μάλιστα ἀπέναντι στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Καὶ νὰ γιατί δὲ γνωρίζει μήτε ἀποκαλύψεις μήτε ἐνοράσεις. Ἡ συνείδηση καὶ ἡ καρδιά του καθορίζονται ἀποκλειστικά ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ εἶναι, δηλαδὴ ἀπ' τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ φιλοσοφικὴ του θεώρηση ἀγνοεῖ τὸ ἄλογον πού βρίσκεται σὲ ἀδυναμία ἀκόμα καὶ νὰ θέσει τὸ πρόβλημα τοῦ ἄλογου ἢ τοῦ ἄρρητου. Ὁ ἀποκλειστικὸς αὐτὸς προσανατολισμὸς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, πρὸς τὴν κοινωνία, ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν πρώτη πηγὴ, γεννᾷ μιὰν ἀγυρτία, — πού μπορεῖ ἄλλως τε νᾶναι εἰλικρινῆς καὶ τίμια στὰ ἄτομα, — ἀνήκει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον σ' ὅλα τὰ κόμματα, τὶς τάσεις, τὶς σχολὲς καὶ τὶς αἵρέσεις. Αὐτὸ δημιουργεῖ ἓνα ψυχολογικὸ πρόβλημα πάρα πολὺ ἐνδιαφέρον. Στὴ φιλοσοφία τῶν μαρξιστῶν-λενινιστῶν αὐτὴ ἡ ἀγυρτία ἢ εἰλικρινῆς πού εἶναι ἱκανὴ καὶ γι' αὐταπάρνηση ἀκόμα, φτάνει ὡς τὸ ἀνώτατο ὄριο τελειότητας: γίνεται ἱερὸ καθῆκον. Ἀλλὰ μονάχα ἡ στάση τῆς ὑποταγῆς ἀπέναντι στὸ Θεὸ καὶ στὸ μυστήριο τοῦ εἶναι δίδει τὴν ἐλευθερία.

Οἱ νέοι κόκκινοι φιλόσοφοι κατεργάζονται ὁμαδικὰ τὴ γ ε ν ι κ ῆ γ ρ α μ ῆ τῆς μαρξιστικῆς-λενινιστικῆς φιλοσοφίας. Αὐτὴ ἡ γενικὴ γραμμὴ ἀντιπροσωπεύει τὸν ἀληθινόν, τὸ γνήσιο διαλεκτικὸ ὕλισμό, νὰ συνεννοοῦμαστε: τὸ δ ι α λ ε κ τ ι κ ὄ, κ ι' ὄχι καμμιάν ἄλλη μορφὴ ὕλισμοῦ. Ὁ διαλεκτι-

κός υλισμός υποστηρίζεται από τη σκληρή πάλη εναντίον δύο παρεκκλίσεων: του μηχανικού υλισμού (Μπουχάριν και οι επιστημολόγοι: Τιμοριάζεφ και κάποιοι άλλοι), και του διαλεκτικού ιδεαλισμού (Ντεμπόριν με τους μαθητές του Κάρεφ και άλλους).

Οι αντιπρόσωποι της γενικής γραμμής εφαρμόζουν τα παραγγέλματα που έδωσε ο Στάλιν σχετικά με τον αγώνα που διεξάγεται στο φιλοσοφικό μέτωπο. Ο Στάλιν, πραγματικά, διακήρυξε, πώς η φιλοσοφία του Ντεμπόριν δεν είναι παρά ένας μενσεβικικός ιδεαλισμός. Η γενική γραμμή έχει καθήκον να αποκαλύψει και να συλλάβει τη φιλοσοφία της ομαδικής ψυχής, οφείλει να αποβάλει έντελως κάθε γνώμη και κάθε ροπή προσωπική, γιατί μέσα της σκέπτεται το ίδιο το προλεταριάτο, που έλαβε συνείδηση του εαυτού του. Έν πάση περιπτώσει θεωρούν ως σοβαρότερο κίνδυνο το μηχανικό υλισμό, — υλισμό που συνδέεται με τη δεξιά παρέκκλιση του Κόμματος και την ιδεολογία των Κουλάκ.

Τόν τύπο αυτό του υλισμού τον χαρακτηρίζουν ως ξένο προς το μαρξισμό και τον ονομάζουν χυδαίο. Βρίσκουνε σ' αυτόν ένα εμπόδιο για την αντιθρησκευτική προπαγάνδα, επειδή δε μπορεί να ικανοποιήσει τα πνεύματα που αποσπαστηκαν απ' τη θρησκεία. Ο μηχανισμός κατηγορείται για την έσφαλμένη του αντίληψη περί της ύλης, που την υποβιβάζει, και της αφαιρεί τη ζωή και την κίνηση, που είναι συμφυείς μαζί της. Ο μηχανισμός βλέπει την πηγή της κινήσεως στις κρούσεις που έρχονται απ' έξω και προσπαθεί όλα να τα εξηγήσει απ' την επίδραση του περιβάλλοντος. Ο τύπος αυτός του υλισμού δεν είναι καθόλου ενεργητικός. Στόν τομέα της κοινωνιολογίας μάς κάνει να αποδώσουμε μια προσδιοριστική σπουδαιότητα στις «παραγωγικές δυνάμεις», δηλαδή στα οικονομικά φαινόμενα ξέχωρα απ' τα έμφυχα όντα, κι απ' την άλλη μεριά να περιορίσουμε την ενεργητικότητα των «παραγωγικών σχέσεων», δηλαδή των τάξεων που ανταγωνίζονται ή μια την άλλη. Ο μηχανισμός, όταν εφαρμόζεται στα οικονομικά φαινόμενα, οδηγεί σ' αυτό που η σοβιετική όρολογία ονομάζει «αυτεπαγωγή». Με τον όρο «αυτεπαγωγή» πρέπει να εννοήσουμε τη θέση, κατά την οποία το κάθε τι παράγεται μοναχό του, ως συνέπεια μιας αντικειμενικής οικονομικής διαδικασίας ανεξάρτητης απ' την πάλη των τάξεων. Υπό το φως αυτής της αναγκαστικά αιτιοκρατικής ερμηνείας του μαρξισμού, αυτής της «αυτεπαγωγικής» θεωρίας, η δικτατορία του προλεταριάτου, η δικτατορία του κομμουνιστικού κόμματος καθίσταται αδύνατη, και δεν έχει νόημα. Αντίθετα η σοβιε-

τική φιλοσοφία όντας κατ' ουσίαν ενεργητική, θέλει προ πάντων να δικαιολογήσει αυτή τη δικτατορία και τη δυνατότητά της σε μια χώρα με αγροτική οικονομία, με καθυστερημένο καπιταλισμό, με ολιγάριθμο προλεταριάτο, με σιντριπτική ύπεροχη των αγροτών. Επίσης το ερώτημα, τί παίζει σπουδαιότερο ρόλο: οι παραγωγικές δυνάμεις ή οι παραγωγικές σχέσεις, ο μηχανισμός της αντικειμενικής προόδου της οικονομικής παραγωγής ή η διαλεκτική της ενεργητικής πάλης των τάξεων, που δεν δέχονται κανένα περιορισμό στην επαναστατική τους βούληση, αυτό το ερώτημα αποκτά μια κεφαλαιώδη φιλοσοφική σημασία. Ανάγεται ολόκληρο στην αντίθεση ανάμεσα σε μια μηχανικά παθητική και μια διαλεκτικά ενεργητική εκδοχή της ύλης, δηλαδή της πηγής του όντος. Το ερώτημα τίθεται επίσης και για την αντιθρησκευτική προπαγάνδα: οι θρησκευτικές πίστεις θα εξαφανισθούν με την «αυτεπαγωγή» ή μετά από μιαν έντατική πάλη εναντίον της θρησκείας. Να γιατί η γενική γραμμή της σοβιετικής φιλοσοφίας παίρνει έχθρική στάση απέναντι στην θεωρία των αντανακλαστικών κινήσεων και αντιτίθεται αποφασιστικά στον Παυλόφ και τον Μπέχτερεφ. Γιατί η θεωρία αυτή είναι μια παθητική διδασκαλία, αντίθετη προς κάθε ενεργητισμό. Προσπαθεί όλα να τα εξηγήσει με την παθητική αντίδραση του περιβάλλοντος. Δε δέχεται καμμιά διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και το ζώο κι αρνείται την αυτόνομη φύση της ψυχής. Παράξενη σ' αλήθεια μομφή στο στόμα των μαρξιστών-λενιστών που εξακολουθούν να αυτονομάζονται υλιστές!

Το νόημα αυτής της ξεγεράσεως κατά του μηχανισμού, κατά της θεωρίας των αντανακλάσεων, κατά της θεωρίας της ενεργείας του περιβάλλοντος και της «αυτεπαγωγής», το ακόλουθο παράδειγμα μπορεί να μάς το δώσει. Ξεσπάει στην Αγγλία μια άπεργία άνθρακωρύχων. Οι θεωρητικοί των αντανακλαστικών κινήσεων ερμηνεύουν το ξέσπασμα αυτής της άπεργίας ως αντίδραση των εργατών στις πράξεις της Κυβερνήσεως. Την άποτυχία της άπεργίας την εξηγούν επίσης απ' τη λειτουργία των φυσικών νόμων, απ' την κατάσταση του κοινωνικού περιβάλλοντος. Σ' αυτό άπαντούν οι μαρξιστές-λενιστές: έσείς νομίζετε, πώς αυτή η άποτυχία πρέπει να εξηγηθεί απ' την ενέργεια των φυσικών νόμων; έμεις νομίζουμε, πώς η αίτια πρέπει να ζητηθεί στην προδοσία και τη δειλία των άγγλων σοσιαλιστών. Έρμηνεία καθαρά ήθικη καθώς βλέπουμε. Το παράδειγμα αυτό είναι πολύ εμφαντικό. Η γενική γραμμή της σοβιετικής φιλοσοφίας δεν δέχεται καμμιάν έρμηνεία που να ανάγεται στους φυσικούς νόμους, στην αντι-

κειμενική πορεία τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τείνει νὰ ἐξηγήσει τὸ πᾶν ἀπ' τὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου, ἀπ' τὴ δράση τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀπ' τὴν ἐπαναστατική ἢ τὴν ἀντεπαναστατική πάλη. Δὲν ὑπάρχουν μάλιστα, νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ἀναλλοίωτοι φυσικοὶ νόμοι, οἱ νόμοι αὐτοὶ μποροῦν νὰ ὑπερπηδηθοῦν καὶ ν' ἀδυνατίσουν μὲ τὴν πάλη καὶ τὴν κοινωνικὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ δὴ ἐξηγεῖται ἡ ἀντιπάθεια ἐναντίον κάθε φυσιοκρατίας στὴν κοινωνιολογία. Ἡ φυσιοκρατία ὑπονοεῖ πάντοτε τὴ νομιμοποίηση τῆς παθητικότητας, τὴν ἄρνηση τῆς ἐνεργητικότητας τῶν ἀτόμων, τῶν τάξεων, τῶν κοινωνικῶν ομάδων, τῶν κομμάτων. Ὁ μηχανισμὸς καὶ ἡ φυσιοκρατία δὲ μποροῦν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, — τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, ἐννοεῖται, τοῦ μόνου ποὺ ὑπάρχει γιὰ τοὺς μαρξιστὲς - λενινιστὲς. Νὰ γιατί ἡ ἀντικειμενικὰ ἐπιστημονικὴ πλευρὰ τοῦ μαρξισμοῦ, ποὺ οἱ ἄστοι ἐπιστήμονες ἀγαποῦσαν νὰ προβάλλουν, ποὺ ὁ Πιερ Στροῦβ προσπαθοῦσε ἄλλοτε νὰ ἐξάρει, παραχωρεῖ τὴ θέση της σὲ μιὰ μυστικὴ ταξικὴ πίστη, σὲ μιὰ μυστικὴ πίστη τῆς δράσεως, μᾶς δράσεως ἀπαλλαγμένης ἀπὸ κάθε αὐτοπεριορισμό. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος, δὲν εἶναι μονάχα ἡ προέκταση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ κόσμου τῶν ἐμψύχων ὄντων, ὅπως διατείνονται οἱ μηχανιστὲς καὶ οἱ φυσιοκράτες, εἶναι κάτι ἀπείρως περισσότερο. Ὁ δαρβινισμὸς, ποὺ θεωρεῖται ὑποχρεωτικὸς στὴ βιολογία, καταδικάζεται ρητῶς στὴν κοινωνιολογία. Καταδίκη ποὺ θυμίζει λιγάκι τὸν Μιλαϊλόβσκι ¹.

1. Πολὺ γνωστὸς κοινωνιολόγος τοῦ καιροῦ τοῦ 70.

Μεταφρ. Π. Α. Κ.

ANDRÉ SPIRE

Μ Ο Ν Ο Σ

Εἶναι πολλοὶ ποὺ μὲ λυποῦνται :

«Νάτος—λένε—ποὺ παίρνει τὸ μαστοῦνι του
καὶ βγαίνει μόνος.

Μᾶς ἀποφεύγει. Δεῖτε τί παράξενα εἶν' τὰ μάτια του,
Δὲν ἔχει μήτε ἓνα βιβλίο μαζύ. Τάχα τί κάνει ;
Εἶναι κακὸς ; Ἐπαναστάτης ; Μὴν εἶν' ἄρρωστος ; »

Μόνος, ὁμορφε δρόμε κατάσπρε,
μέσ' στίς πλαγιές σου ποὺ εἶναι ὄλο χορτάρια καὶ λουλούδια,
πάνω στίς πέτρες σου ποὺ τόσα ξαίρουν καὶ διηγοῦνται.

Μόνος, δάσος πυκνὸ μὲ τίς γαλάζιες ἐλατόφλουδες,
μὲ τὸν ἀγέρα σου ποὺ ξαίρει καὶ μιλάει σ' ὄλα τὰ δέντρα
καὶ τὰ μερμήγκια σου ποὺ ἀργά, σὲ πένθιμη πομπή,
σέρνουν τὰ μικρὰ σώματα τῶν σκαραβαίων.

Μόνος, μὲ σᾶς λειβάδια ποτισμένα ἀπὸ ἥλιο,
γεμᾶτα θόρυβο, φωνές κι' ὄρθια κεφάλια,

Μόνος, μαζύ σας, ἔντομα, γεράκια, πεταλοῦδες,
βράχια, πηγές, χαράδρες, βάτα, σύγνεφα
κορφές, δμίχλες, κάμποι, μυρωδιές,
ζέστη καὶ χάος καὶ τάξη κι' ἄταξία,
μόνος, μέσ' στοὺς διαλόγους ποὺ τ' ἀντίπαλά σας σιόματα
δὲν παύουν νὰ μιᾶνε.

Μόνος, μὲ τὸ μαστοῦνι μου καὶ μὲ τὴν κούρασή μου,
μόνος, μὲ τὴ σιωπὴ μου, τοὺς κροτάφους ποὺ χτυπᾶνε, μὲ τὴ
[ζάλη μου
καὶ τὸν περήφανο ἴδρωτα ποὺ πάνω μου κολλάει.

ΜΕΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

*Δὲν πλήττω πιά !
Τὸ παίχιδι μὲ τὸ θάνατο εἶναι διασκεδαστικὸ
κι' ἡ μίζα μου πολὺ ἐνδιαφέρουσα, πολὺ μεγάλη...
Δὲν μοῦ περισσεύει στιγμή κι' ὁ ἐγκέφαλός μου
σὴ βεντάγια τῶν χαρτιῶν του κρέμεται
καὶ περιμένει μιά του μπλόφα...*

*"ὦ ! " Ἄς ἦτανε κάποια κυρία πανέμορφη,
ποὺ μὲ κρυφούς δεσμούς κάθε της μυστικὸ
θάχα ἀποχίτησει,
νὰ σταθεῖ ἀπὸ τοὺς ὤμους του πίσω
καὶ μὲ συμφωνημένο σύνθημα
νὰ μοῦ προδώσει τὰ χαρτιά του !
Νὰ μὴ χάσω ! . .*

*Μὰ ἡ κυρία λείπει,
— Δὲ θέλει ν' ἀπατήσει τὸν ἄντρα της —
Κι' ὁ θάνατος εἶν' ἕνας χαρτοπαίχτης
ἀπὸ τοὺς πιὸ δεινούς, τοὺς πιὸ μελετημένους.
Κι' ἀλλοίμονό μου ! " Ἄν μὲ κερδίσει
δὲ θὰ μπορῶ νὰ πλήξω πιά ! . .*

† ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΗΔΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΙΑΔΝΗ

Ἡ Ἀριάδνη ἄνοιξε τὰ μάτια, εἶδε τὴ φωτιά ποὺ ἔκαιγε
στὸ τζάκι χωρὶς νὰ ζεσταίνει εἶδε ἄδειο τὸ σπίτι, ἄδειο τὸ
τραπέζι, εἶδε τὴ γυμνὴ ψυχὴ της ποὺ ἔτρεμε, τὰ ἔρημα χέρια
της ποὺ κρυῶναν, κατάλαβε ὅτι δὲν ἔχει δάκρυα στὰ μάτια νὰ
κλάψει, κατάλαβε ὅτι ὁ θάνατος καθόταν δίπλα της, δὲν ἦταν
γι' αὐτὸ ποὺ δὲν εἶχε χαμόγελο στὸ πρόσωπο νὰ χαμογελάσει,
ἦταν παντοῦ μέσα της ἐρημιά, ἐρημιά μέσα στὸ σῶμα της, ἡ
σκιά τοῦ ἄντρα κοντὰ της καὶ τρώμαξε σὰ νὰ ἦταν αὐτὴ ἡ ἴδια
ὁ θάνατος.

Καὶ σ' αὐτὴ τὴν πόλη ἔβροχε, εἶχε πάντα μιὰ γκριζὰ
ὀμίχλη, ἕναν οὐρανὸ ποὺ κανεὶς δὲν τὸν εἶδε γαλάζιο, δρόμους
ποὺ σάπιζαν μουχλιασμένοι κι' αὐτὴ ἔβηχε ὅλη τὴν ὥρα, τρώ-
μαζε νὰ βγάξει τὸ κεφάλι της ἔξω ἀπ' τὸ παράθυρο γιατί
μπορεῖ νὰ πέθαινε μόλις θανέπνευε τὸν ὑγρὸ ἀέρα.

Κι' αὐτὴ θυμότανε αὐτὰ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου ποὺ εἶ-
ναι γυμνὰ μέσα στὸν ἥλιο, ποὺ χαμογελοῦν ὅπως τὰ παιδιὰ
κ' ἔχουν κοντὰ τους μιὰ γαλάζια θάλασσα γεμάτη ὄνειρα καὶ
ταξείδια, ἀνήσυχη σὰν τὴν καρδιά ἑνὸς πουλιοῦ ποὺ τὸ κρατᾶς
μέσα στὴ φούχτα σου καὶ θέλει νὰ φτερουγίσει, θυμότανε
αὐτὲς τίς μικρὲς ἄσπρες πολιτείες πρὸς ἑξαυλῶνουνται τὴ νύ-
χτα κάτου ἀπ' τὸ φεγγάρι κ' εἶνε σὰν πολιτείες ποὺ τίς εἴ-
δαμε πρώτη φορὰ καὶ δὲ θὰ τίς ξαναδοῦμε ἄλλοτε, ὅπως ἕνα
μαγικὸ ὄνειρο.

Ἡ λευκὴ πολιτεία μιλοῦσε πάντα μὲ τὴ θάλασσα καὶ τὸν
ἄνεμο. Ἦταν ἥλιος μέσα στὸ αἷμα της, μέσα στὰ μάτια της,
μέσα στὰ χέρια της, κάτου ἀπ' τὰ πόδια της, ζωντανός, καὶ
χαιρότανε γιατί ἔνοιωθε πὼς εἶχε μέσα της σὰν ἕναν ἄλλον
ἑαυτὸ της, τὸν ἥλιο, τὸν ἀέρα, τὴ θάλασσα. Κι' ὁ ἄντρας στε-
κότανε δίπλα της καὶ τῆς μιλοῦσε γιὰ ταξείδια σὲ χῶρες μα-
κρινὲς ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ποὺ δὲ θὰ καταλάβαιναν τὴ
γλῶσσα τους, ποὺ θὰ εἶχαν ἄλλο χρῶμα στὸ πρόσωπο, θὰ
λάμπαν παράξενα τὰ μάτια τους, θὰ ἦταν μαῦροι, κίτρινοι,
θὰ εἶχαν ὅμως κι' αὐτοὶ μιὰ ψυχὴ καὶ τὸ αἷμα τους θάταν
ἄγριο.

Ἔνα πλοῖο μεγάλο πὸν προχωρεῖ ἀργά, ὄλο προχωρεῖ νύχτα καὶ μέρα στὸν Εἰρηνικο κ' ἕνας καπετάνιος πάντα βηματίζει καπνίζοντας τὴν πίπα του, βηματίζει σὰν νὰ μετράει τὴν ἀνία του σὲ μιὰ γέφυρα κάτασπρη καὶ παρακολουθεῖ τὴν πορεία τοῦ πλοίου ὅπως ὁ ἴδιος τὴ χάραξε ἀπάνω στὸ γεωγραφικὸ χάρτη. Κι' αὐτὴ δὲ μπορεῖ νὰ κοιμηθεῖ, γιατί ἡ ζέστη τὴν παραλύει, εἶναι σὰ γλῶσσα φωτιᾶς πὸν γλύφει τὰ γυμνὰ μέλη της, ἀκούει τὸ θόρυβο τῆς μηχανῆς, στριφογυρίζει πάνου στὰ σκεπάσματα πὸν καῖν, ἀναπνέει δύσκολα, δὲ φυσάει, εἶναι ὁ ὠκεανὸς πύρινος, ὁ ἄντρας τὴν κοιτάζει σὰν ἀποβλακωμένος στὰ μάτια, τῆς κάνει ἀέρα νὰ τὴ δροσίσει, ἔχει ξερὰ τὰ χεῖλη, βγάζει τὴ γλῶσσα του νὰ τὰ ὑγράνει, ἀπ' τὸ μέτωπο στάζει ὁ ἰδρώτας, εἶναι καντερός ὁ ἀέρας, κυλᾶν οἱ σταγόνες πάνου στὸ γυμνὸ στήθος, ὁ μαστιᾶς ἀνατριχιάζει, ἡ ρόγα ἐρεθίζεται, μεγαλώνει, ὁ ἄντρας φαίνεται σὰν ἠλίθιος ἀπ' τὴν ἐπιθυμία, δὲν ταξιδεύουν, ἄραξαν μέσα σ' ἕναν ὠκεανὸ πὸν καίεται, καταποντίστηκαν μέσα στὸν ὠκεανὸ τοῦ πόθου τους, τρέμουν τὰ χέρια τοῦ ἄντρα, δὲ μπορεῖ νὰ κάνει ἀέρα, ἀγγίζει μὲ τὰ δυὸ δάχτυλα τὸ μαστιᾶ, ἔπειτα χαϊδεύει τὴ ρόγα, βρέχει τὰ χεῖλη του μὲ τὴ γλῶσσα, σκύβει κοντὰ στὸ πρόσωπό της, καίει ἢ ἀναπνοή του, καίει τὸ στόμα του, τὰ χέρια του, σκύβει πάνου στὸ στήθος, τὴ φιλάει, τὴ φυλάει, δὲ σηκώνει τὸ κεφάλι, κλείνουν τὰ μάτια, καῖν σὰ νὰ λυώνουν ἐνωμένα τὰ γυμνὰ σώματα, ὄλο ἰδρώτα, ὄλο ἀγωνία, γύρω τους εἶναι ἕνας ὠκεανὸς πύρινος, στὴν ἄσπρη γέφυρα ὁ καπετάνιος πὸν ἄσπρισαν τὰ μαλλιά του καπνίζει τίς ἀναμνήσεις του, δὲν ταξιδεύουν, ὁ ἕνας θέλει νὰ χαθεῖ μέσα στὸν ἄλλο, τὸ ἕνα σῶμα σβύνει μέσα στὸ ἄλλο, μεγάλες φλόγες ὀρμοῦν ἀπὸ παντοῦ σ' αὐτὸ τὸν κλειστὸ χῶρο σὰν νὰ εἶναι μιὰ πυρκαγιά πὸν ὄλα τὰ καίει, τὰ χεῖλη εἶναι ὑγρὰ ἐνωμένα, τὰ μάτια ἀνοιχτὰ μέσα στὰ μάτια, μιὰ νάρκη δὲν τοὺς ἀφίνει νὰ κάνουν καμιὰ κίνηση.

Κ' ἔπειτα θὰ φτάναν σ' ἕνα λιμάνι τοῦ Εἰρηνικοῦ. Θὰ ἦταν πρωί. Σ' ὄλα τὰ λιμάνια φτάνει κανεὶς πρωί. Τὸ πλοῖο θὰ σφύριζε, θὰ ἔρχοι τὴν ἄγκυρα. Δὲ θὰ φυσοῦσε καθόλου μέσα στὸ πρωί. Ἡ θάλασσα θὰ ἦταν σὰν κοιμισμένη, οἱ μεγάλες παράξενες οἰκοδομὲς μέσα στὸν ὕπνο τους, τὰ ἀραγμένα πλοῖα δὲ θὰ εἶχαν ξυπνήσει κ' οἱ ἄνθρωποι πὸν θὰ περιμέναν στὴν προκυμαία θὰ στεκόνταν ἀκίνητοι στὴ σκιά καὶ θὰ κοίταζαν σὰ μὲ κλειστὰ μάτια καὶ θὰ περιμέναν. Ὁ Θεὸς εἶναι ψηλὰ καὶ περιμένει τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι μέσα στοὺς ἀνθρώπους. Κι' ὁ θάνατος εἶναι μέσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν περιμένουν οἱ ἄνθρωποι. Πέρα ἀπ' τὴν γκρίζα ἄμμο θὰ

ἦταν μερικὲς φοινικιὲς κ' ὁ ἄντρας θὰ τὴν κρατοῦσε ἀπ' τὸ χέρι ἀπάνω στὸ κατάστρωμα, θὰ ἦταν ἀκόμα σὰ ναρκωμένοι, κουρασμένα τὰ μάτια τους, διαλυμένα τὰ μέλη τους καὶ κείνος ὁ ἄγγελος μὲ τὰ λευκὰ φτερά πὸν βηματίζει μέσα στὴν καρδιά τοὺς εἶχε ξαναγυρίσει στὸν οὐρανό, ἡ καπνοδόχο ἀπὸ ἕνα ἐργοστάσιο μακρὰ θὰ κάπνιζε, τὰ φουγάρα τῶν βαποριῶν θὰ σκορποῦσαν τὸν καπνὸ τους πάνω ἀπ' τὸ λιμάνι, καὶ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἕνας μαῦρος θὰ παρουσιαζόταν μπροστὰ τους, θὰ τοὺς μιλοῦσε, θα χαμογελοῦσε ὁ μαῦρος θάνοιγαν τὰ μελανὰ χοντὰ χεῖλη του, θὰ ἦταν σὰ νὰ λέγαν «καλημέρα σας, καλωσορίσατε», κάτασπρα δόντια, ἄσπρα σὰν τὸ φτερὸ τοῦ κύκνου, τί τρομερὴ ἢ μονοτονία τῶν λευκῶν χιονισμένων ἐκτάσεων, αὐτὰ τὰ λεπτά, τὰ δευτερόλεπτα στὴν ἀκινήσια ἐνὸς Σατατορίου πὸν χιονίζει μπροστὰ σ' ἀνοιχτὰ του παράθυρα, ἡ φωνὴ του θὰ ἔφερνε τὸ κλάμα της ὡς μέσα στὴν ψυχὴ τους, θανατρίχιαζαν, αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ, ὄλα τὰ ταξείδια τελειώνουν, κάποτε τελειώνουν μέσα μας προτοῦ νὰ τὰ ἐπιχειρήσουμε. Τὸ ταξίδι τοῦ θανάτου τὸ ἀρχίζουμε ἀπ' τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς ζωῆς μας.

Ἡ Ἀριάδνη νειρευότανε. Μὰ αὐτὰ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου ὄλο ἦλιο καὶ γαλάζια θάλασσα εἶχαν πεθάνει πιά γιὰ τὰ βήματα της.

(Ἀπόσπασμα)

ΣΤΕΛΙΟΣ ΞΕΦΛΟΥΔΑΣ

ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΖΟΜΕΝΟΥ

Κύριε ἐπιθυμῶ τ' ὄραμα σου,
ἔχω τὴν ἀπλησστην ὄραση,
πότε θὰ μοῦ πάρεις τὰ μάτια,
ζητῶ, κλεισμένος ἐντός μου,
νὰ βλέπω ἔσένα μονάχα.

Πότε θὰ μοῦ σφραγίσεις τὴν ἀκοή,
νὰ σ' ἀκούσω, ἀποκλεισμένος
ἀπὸ κάθε φωνῆ ἐφήμερη;

Νὰ λείψει ἡ μυρωδιὰ τῆς ζωῆς
ἄχνα ποὺ σκοτίζει, ἐπιθυμία, τὸ νοῦ μου,
τὴν ἀποζητῶ ὅμως καὶ μ' ἐμποδίζει
ἡδονικὰ μὲ σκορπίζει ἐπίβουλα.

Λόγε, λαλιὰ τῆς ζωῆς,
γέννη μου, πότε θὰ πληρωθεῖς
μὲ τοῦ Κυρίου τὸν λόγο
ἀντίδωρο τῆς ὑποταγῆς,
ποὺ πληρώνει κάθε προσπάθεια;

Ὡ ἀφή, ὕλικὴ βεβαιότητα,
παρηγοριὰ ὑπουλη, ἀχόρταστη
ικανότητα ἀπ' τὸ σῶμά μου,
—θέλω,— νὰ πάψω νὰ σ' ὑπακούω.

Ἀκούω. Κύριε μου, μήπως
μόνον ὁ θάνατος θὰ μ' ἠσυχάσει;
Ἀπάντηση σου, πρόσκληση
στὴν ἐπίκληση καὶ παράκληση.

Πότε θὰ φτάσει ἐντός μου τὸ φῶς,
ποὺ ζητῶ, γιὰ νὰ ἰδῶ
καὶ ν' ἀκούσω, νὰ αἰσθανθῶ,
νὰ γευτῶ τὴν αἰώνια γαλήνη.
Δὲ θὰ μὲ βαστάζει ποτὲ
ἢ Εἰρήνη τοῦ κόσμου σου;

ΖΩΗ ΚΑΡΕΛΛΗ

(Ἀπὸ τὰ «Πρόσωπα»)

ΠΕΡΙΜΕΝΟΝΤΑΣ ΝΑ ΓΥΡΙΣΕΙ Ο ΑΛΕΞΗΣ

Πέρα σταματοῦσε ὁ δρόμος σὰν νὰ τέλειωνε. Ἦταν τόσος ποὺ φαινόταν νὰ ψηλώνει κάπου καὶ κατόπι νὰ κόβεται μέσ' στὰ χωράφια ποῦταν γεμάτα σκουπίδια καὶ ντενεκέδες. Ὅταν ἐρχόταν κανεὶς ἀπ' τὸ δρόμο ξεπροβάλλε σχεδὸν μονομιᾶς σὰν νάχε ἀπ' τὴ γῆ ξεφυτρώσει. Κάπου θάχε καμμιά στροφὴ καὶ θὰ κατηφόριζε. Μόνο μοτοσυκλέττες περνοῦν καὶ βαρειά αὐτοκίνητα μαῦρα. Ἐρχονται ἕνα-ἕνα καὶ φεύγουν. Ἄν δὲν ἦταν νὰ κάνουνε θόρυβο θάταν σὰν νὰ περνοῦσε ἕνα ξόδι. Ἐμεῖς καθόμαστε στὸ καφενὲ καὶ τὰ κοιτάζαμε. Τί μπορούσαμε ἄλλο νὰ κάνουμε;

— Ἐέρεις, εἶπε ὁ Λιάκος, δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀνικήσει κανεὶς.

Ἐκεῖνη τὴν ὥρα ἕνα ἀεροπλάνο πέταξε τόσο χαμηλὰ ποὺ φοβηθήκαμε ὅλοι. Ἦταν μαῦρο κι' αὐτὸ κι' εἶχε ἕνα σπασμένο σταυρὸ στὰ φτερά του.

— Στούκας! Εἶπε ὁ Γεράσιμος.

Μόνο ὁ μπαρπα-Λεφτέρης δὲ μιλοῦσε καθόλου.

— Νὰ τὸ ξέρετε, εἶπε πάλι ὁ Λιάκος, ὅποιος ἔχει τὰνξ κι' ἀερόπλانا.

Κανεὶς ὅμως δὲν τοῦ ἀποκρίθηκε. Τί θὰ μπορούσαμε νὰ τοῦ ποῦμε;

Ἔτσι ποὺ καθόμαστε ὅλοι εἶχαμε πίσω τὸν ἥλιο. Ἡ Ἀθήνα ἦταν ὡς δύο χιλιόμετρα πέρα. Φαινόταν σὰν νὰ εἶχε ξεκινήσει ἀπ' τὸν Ὑμηττὸ καὶ πορευόταν πρὸς τὸ μέρος μου. Μὰ ὅλα αὐτὰ σὰν νὰ χώνευαν μέσ' στὸν ἥλιο ποὺ σούρωνε, Κι' ὁ Παρθενῶνας θάταν ὀλόχρυσος. Ὅμως ἕνα πρῶμα κονιόταν ἐκεῖ ἀνάμεσα στὶς κολλόνες. Φαινόταν πὼς ἦταν πολὺ κόκκινο. Μιά σημαία. Αὐτὸ μᾶς ἔφερε ἀνατριχίλες. Πρώτη φορὰ ποὺ ξεχώριζε ἔτσι μιὰ σημαία στὸν Παρθενῶνα. Μείναμε συλλογισμένοι ὥσπου ἐφύσηξε.

— Naί, εἶπε ὁ Γεράσιμος, οἱ μέρες μεγάλωσαν πιά. Πῶς θὰ περάσουμε τὸ καλοκαῖρι;

Ὁ Ἰσκιος μακρυνὰ ἀπ' τὸ Λαφνί. Εἶχε φτάσει ὡς κάτω τὸ δρόμο. Ἀπ' τὸ Τατόϊ φάνηκαν νὰ σηκώνονται ἀερόπλانا.

Μοιάζαν μὲ πουλιά πὸν τριγύριζαν γύρω ἀπ' τὴ μαβιά Πάρνηθα. Ἀπ' τὸ δρόμο πέρασαν κι' ἄλλα βαρεῖα αὐτοκίνητα μαῦρα καὶ μοτοσυκλέττες.

— Δὲν σᾶς τῶπα ἐγώ! Ξανᾶπε ὁ Λιάκος. Ὅποιος ἔχει τάνῃ κι' ἀεροπλάνα.

Καὶ πάλι κανένας δὲ μίλησε. Ὅμως ὁ μπαρμπα-Λεφτέρης, πὸν ἔμεινε ὅλη τὴν ὥρα ἀμίλητος, δὲν κρατήθηκε.

— Φτοῦ π' ἀνάθεμά σε, τοῦ φώναξε. Σὰ νᾶθελε καὶ νὰ τὸν φτύσει, Μόνον ὁποιος ἔχει ἀνθρώπους, κερατόσπορε!

Ὁ Λιάκος τὰ σάσισε. Μὰ ὁ Γεράσιμος κι' οἱ ἄλλοι φάνηκαν πὸς εὐχαριστήθηκαν μ' αὐτὸ γιατί χαμογέλασαν ὅλοι.

— Θὰ γυρίσουν μιὰ μέρα καὶ θὰ μᾶς τὰ ποῦν, ἀπόσωσε, σὰ νᾶθελε νὰ τὸν φοβερήσει.

Καταλάβαμε ὅλοι. Θὰ γυρίσουν μιὰ μέρα ἀπ' τὸ Τομὸρι καὶ τὸ Τεπελένι, ἀπ' τὸ Ροῦπελ, ἀπ' τὴ Κορυθιά. Τότε σὰν ἓνα κοτσῦφι ἀκουστήκε κάπου ἐκεῖ νὰ σφυρίζει. Κοτσῦφι δὲν εἴχαμε ξανακούσει ἐδῶ κοντά, πουθενά. Ὅμως ἀκουγόταν ἓνα κοτσῦφι, ἓνα ἀληθινὸ κοτσῦφι πὸν σφύριζε, Ἔτσι πὸν καὶ τ' αὐτοκίνητα εἴχανε σταματήσει πιά νὰ περνοῦν κι' οἱ μοτοσυκλέττες. Δὲν ἀκουγόταν τίποτα πιά παρὰ ἓνα κοτσῦφι πὸν σφύριζε.

Σὰ νάχει πιά σκοτεινιάσει καλὰ πὸν σηκωθήκαμε γιὰ νὰ φύγουμε. Δὲν εἶχε οὔτε φῶτα, οὔτε ἠλεκτρικὸ κι' ἔκανε ψύχρα.

—Ναὶ θὰ γυρίσουν, εἶπαν τότε κι' οἱ ἄλλοι, καὶ θὰ μᾶς τὰ ποῦν...

Ἄρχισε κόσμος νὰ φτάνει πολὺς ὡς ἐδῶ ἔξω. Πρῶτα πηγαίναμε ἐμεῖς στὴν πολιτεία. Μὰ τώρα ἡ πολιτεία ἐρχόταν ὡς ἐμᾶς. Μὰ οἱ περιβολαράιοι κλεῖναν τὶς πόρτες, τὶς μαντάλων καὶ δὲν ἔδιναν σὲ κανένα. Τὰ βράδνα τριγύριζαν μὲ ντουφέκια κι' ἄγρια σκυλιὰ γιὰ νὰ φυλάξουν τὰ περιβόλια τους. Ὅλη ἡ γῆς γύρω ἦταν κατάξερη. Καὶ τὸ χορτάρι εἶχε καεῖ ἀπ' τὸν ἥλιο.

Ὅμως τὰ βράδνα, πολλὲς φορές, δὲν ἔφταναν οὔτε τὰ σκυλιὰ οὔτε τὰ ντουφέκια. Πολλοὺς πὸν τοὺς ἔζανε ἡ πείνα σηκόνουνταν πὸν βράδνυ καὶ πέφτανε στὰ περιβόλια. Τὶ νὰ καναν. Τὸ πρῶτὸ γύριζαν μὲ ἄδεια σακκούλια στὸ δρόμο καὶ παρακάλαγαν. Μὰ κανεῖς δὲν τοὺς ἔδινε. Μερικοὶ ἔκλαιγαν κι' ἄλλοι πέφταν στὸ δρόμο. Ἐπρεπε νὰ γυρίσουν πάλι μὲ τὰ πόδια πίσω. Κι' εἴχαν νὰ φᾶνε τόσες ἡμέρες! Τόσα στόματα νὰ χορτάσουν!

Οὔτε κι' εἶχε βρέξει οὔτε κι' ἐφύσηξε γιὰ νὰ μαζέψει τὰ σύννεφα. Οἱ ντενεκέδες εἴχαν σωριάσει σκουριά στὰ χωράφια. Οὔτε καὶ τὰ βρωμοπούλια δὲν πέταγαν πιά στὰ σκουπίδια.

Ἄν δὲν ἦσαν ἀπὸ καιρὸ πεταμένα θὰ τὰ πλησίαζαν οἱ ἄνθρωποι. Κάτι φαγώσιμο θάβρισκαν.

Ὁ μπάριπα Λεφτέρης στὸ καφενὲ ὄλο καὶ τὸ δρόμο ἐκοίταζε.

—Κάποιοι θάρθουν καὶ θὰ μᾶς τὰ ποῦν, μοῦ εἶπε πάλι τ' ἀπόγευμα κεῖνο. Θὰ γυρίσει κι' ὁ Ἀλέξης.

Καὶ δὲν εἶχε ἄδικο ἴσως. Ὅλος ὁ κόσμος περῖνενε.

Μὰ πάλι μᾶς ἔτρωγε ἡ ἔγνοια. Μερικοὶ ἄρχισαν νὰ σκέφτονται καὶ τὸ χειμῶνα. Ἡ ζέστη ἔφερε κούραση. Μόνον μερικὰ φουγάρα ἀπὸ φάμπρικες κάπνιζαν πέρα. Δὲν ἔξεραμε οὔτε πότε θὰ τέλειωνε αὐτὸ τὸ κακό. Καὶ τὶς μουριές τὶς εἴχαν μαδίσει τὰ μαγγόπαιδα. Δὲν εἴχαν οὔτε ἓνα φύλλο ἀπᾶνω. Ἐμοιαζαν σὰ νὰ ἦταν χειμῶνας. Νάχαμε δυὸ-τρία χαρούπια!

Οἱ πρῶτοι φαντάροι φάνηκαν λίγο προτοῦ σκοτεινιάσει. Τρεῖς ἦσαν! Σὰ νὰ ξεφύτρωσαν στὴ μέση τοῦ δρόμου. Τοὺς εἶδαμε καὶ δὲ μπορούσαμε νὰ τὸ πιστέψουμε. Εἴχαν μεγάλα ἄγρια γένεια, χωρὶς ἀρβύλες κι' ἀμπέχωνο, γεμάτοι σκόνη, ψειριάρες, κουρελῆδες κατάγεροι. Φαίνονταν πάρα πολὺ κουρασμένοι. Πόσο θὰ εἴχανε περπατήσει! Ἦσαν αὐτοὶ! Δὲν μιλούσανε τώρα καθόλου. Προσπέρασαν σὰν νὰ μὴν εἶδαν κανένα. Κι' ὅμως εἴμαστε βέβαιοι πὸς μᾶς εἴχανε δεῖ: Δὲν τὸ πιστεύαμε. Τότε.... Μὰ τότε ἦταν φθινόπωρο κι' ἐμεῖς νομοίσαμε πὸς ἦταν ἄνοιξη μὲ λουλούδια. Οὔτε κι' ὁ μπάριπα Λεφτέρης δὲν τόλμησε νὰ ρωτήσει. Τοὺς περιμέναμε ἄλλοῖως νὰ γυρίσουν.

—Ἔτσι θὰ γυρίζει κι' ὁ Ἀλέξης!

Τὸ βράδνυ φαίνεται πὸς πέρασαν κι' ἄλλοι φαντάροι. Τοὺς ἀκούγαμε πὸν περπατοῦσαν ὅλη τὴ νύχτα. Μερικοὶ ξενύχτισαν πλάι στὸ δρόμο. Ἄλλοι χτύπησαν πόρτες.

Τὸ πρῶτὸ τοὺς εἶδαμε πὸν ξεκίνησαν ὅλοι μαζί. Δὲν εἴχαμε νὰ τοὺς δώσουμε λουλούδια.

Μπουλούκια τώρα περνοῦσαν οἱ φαντάροι καὶ κάποτε-κάποτε κανεῖς μοναχὸς τοῦ περπατοῦσαν στὶς ἄκρες τοῦ δρόμου ἢ στὰ χωράφια δίπλα ἀπ' τὸ δρόμο, γιατί τ' αὐτοκίνητα κι' οἱ μοτοσυκλέττες δὲ τοὺς λογάριζαν. Πολλὲς φορές πέφτουν ἐπίτηδες πάνω τους. Τότε, ἂν ἦσαν ἀκόμα ζωντανοὶ, τοὺς δέναμε τὶς πληγές τους καὶ τοὺς βάζαμε νὰ πλαγιάσουν. Ἄν ἦσαν νεκροὶ τοὺς θάβαμε κάπου.

Ὁ μπάριπα Λεφτέρης εἶχε καὶ τὴ φωτογραφία τ' Ἀλέξη μαζί του. Τὴν ἔδειχνε σ' ὅσους περνοῦσαν.

—Μὴν τὸν εἶδε κανεῖς;

—Ποὺ βρισκόταν; τὸν ρωτούσανε τότε.

“Ομως ὁ μπάριμπα Λεφτέρης δὲν ἤξευρε τί νὰ τοὺς πεῖ.

—Θὰ γυρίσει τοῦ ἔλεγαν κι’ αὐτοί: “Ολοι θὰ γυρίσουν.

Πολλοὶ γύριζαν λαβωμένοι. Εἶχαν δεμένα κεφάλια, πόδια, χέρια. Ἀκούμπαν στὸς ξεθεωμένους συντρόφους τους, καὶ σέρνονταν μαζί τους: Μῆτε νερὸ δὲν εἶχαμε νὰ τοὺς δώσουμε πιά. Κάποτε ἀνοίγαν τὰ μάτια.

—Πότε θὰ φτάσουμε; ρώταγαν τότε τοὺς ἄλλους.

Μένουμε νηστικοί, ἂν εἶχαμε νὰ τοὺς δώσουμε ἓνα κομμάτι ψωμί.

“Ἄλλοι ἦσαν πολὺ ἄρρωστοι. Παραμίλαγαν μέσα στὸν ἥλιο. Ὀνειρεύονταν. Νομίζαν πὼς τοὺς ἔμελλε ὄλο νὰ περπατᾶνε.

Πολλὲς μανάδες, γυναῖκες ἔρχονταν μέχρις ἐδῶ καὶ περιμέναν. Θὰ γυρίσουν;

—Γυρνοῦν, μοῦ εἶπε κι’ ὁ μπάριμπα Λεφτέρης, ὅμως κανεὶς τους πιά δὲ μιλάει.

“Ὅλο τοὺς στρατιῶτες ρωτάει.

—Θαρθεῖ, τοῦ λέγαν κι’ αὐτοί. “Ἐρχονται πολλοὶ ἀπὸ πίσω.

“Ὅλο τὸ καλοκαῖρι πέρασε ἔτσι.

—Θαρθεῖ, ἔλεγε κι’ ὁ μπάριμπα Λεφτέρης καὶ περιμένε.

Τότε φάνηκαν κι’ οἱ Ἰταλοί. Ἀέρα! τοὺς φώναζαν μόλις τοὺς εἶδαν. Ἀέρα! ἀπὸ παντοῦ. Κ’ οἱ Ἰταλοὶ πάτησαν τὸ γκαζί καὶ χάθηκαν. Αὐτὸ ἔκανε τοὺς φαντάρους νὰ χαμογελάσουν, γιὰ πρώτη φορά. Σὰν κάτι ν’ ἄναψε μέσα τους, σὰ νὰ ζώρησαν. Δὲν φαίνονταν πιά οἱ ἴδιοι. Πόσο μοιάζανε τώρα μὲ κείνους τοὺς ἄλλους. “Ἐτοιμοὶ πάλι γιὰ νὰ δομήσουν. “Ὁμως μερικοὶ τότε ἐδάκρυσαν. Ἀέρα!

Χειμῶνιασε. Μόνο βροχὴ τώρα ἐρχότανε ἀπ’ τὸ δρόμο. Βρέχει νερὸ λιχνιστό. “Ὁμως ὁ μπάριμπα Λεφτέρης προσμένει πάντα στὸ καφενέ. Καμμιά φορά ἀραιὰ μόνο περνοῦν οἱ φαντάροι. Μοιάζουν πολὺ ἀργοπορημένοι καὶ βιάζονται.

—Γιατί δὲ πᾶς νὰ ρωτήσεις τὸ Ὑπουργεῖο; τοῦ εἶπαν μερικοί.

—Γιατί; Μήπως δὲ θὰ γυρίσει; τοὺς ἀποκρίθηκε κείνος. Θαρθεῖ.

“Ἐτσι μέσα στὸ ξεροβόρι πὺν νὰ φανεῖ πιά κανένας φαντάρος. “Ὅσοι ἦταν νὰ γυρίσουν ἐγύρισαν.

—Μπορεῖ αὐτοὶ πὺν τὸν εἶδαν, νὰ πέρασαν νύχνα, ξανᾶπε ὁ υπάριμπα Λεφτέρης.

Πολλὲς φορὲς τύχαινε νάχει λιακάδα. Εἶχαν δογῶσει ὄλα τὰ γύρω χωράφια. “Ἄν ἦταν δυνατὸ θάχαν δογῶσει καὶ τὴ

Δημοσιά. Μὲ τις βροχὲς πρασίωσε ὁ τόπος. Κόντευαν νὰ χαθοῦν οἱ τενεκέδες καὶ τὰ σκουπίδια. “Ὁμως δὲν ἔβρισκες κόμπο ἀπὸ χόρτο. Δὲν πρόκανε νὰ φυτρώσει. Μ’ αὐτὰ τρέφονταν ὄλοι τριγύρω ἐκεῖ. Μὰ πὺν νὰ φτάσουν γιὰ ὄλους! “Ἄλλες φορὲς, λέγαμε, ποὺς ἔσκυβε νὰ μαζέψει τὰ ζούματα!

Μὰ τὸ μπάριμπα Λεφτέρη ἔμοιαζε σὰ νὰ μὴ τὸ νοιάζει γιὰ τίποτα.

—“Ἐ! ρώτησε κάποιον πὺν φαίνεται πὼς ἦταν ὁ τελευταῖος, μὴ τὸν εἶδες ἐσύ; Εἶναι ὁ Ἀλέξης ὁ γυιὸς μου.

—“Ὁχι, τοῦ ἀποκρίθηκε κείνος. Τί ξέρεις! “Ἴσως νὰ πῆγε μὲ τοὺς ἀντάρτες!

Αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ τὰ χάσει. Δὲν τόχε σκεφτεῖ. “Ἐτσι τοῦ ἄρρεσε περισσότερο τώρα. Μὲ τοὺς ἀντάρτες!

—Τὸ βλέπεις, μοῦ λέει καὶ μένα, εἶναι μὲ τοὺς ἀντάρτες!

Θὰ γυρίζει μ’ ἓνα ντουφέκι στὰ βουνὰ καὶ στὸς λόγγους. Σὰν τοὺς παλιοὺς ἐκείνους. Τὸν παποῦ τὸ θυμᾶται ὁ μπάριμπα Λεφτέρης. Νὰ πὺν ὁ Ἀλέξης τοὺς ἔφτασε. Θάχει ἀφήσει μουστάνια καὶ γένεια. Τώρα θάναὶ ἀντρας σωστός.

“Ἐτσι ἔπαψε νὰ ρωτάει ἀφοῦ κι’ οἱ φαντάροι δὲν περνοῦσαν πιά. Μόνο γιὰ τοὺς ἀντάρτες ρωτοῦσε καὶ μιλοῦσε γι’ αὐτούς. Μὰ κανεὶς δὲν τοῦ ἀποκρινόταν. “Ὁποιος περνοῦσε τὸν κοιτάζε μὲ ὑποψία. “Ὅλοι τους κλείναν τὸ στόμα.

“Ἐπесе θανατικὸ ὄλο τὸ χειμῶνα ἐκεῖνο, Μὲ τὰ καρότσια τοὺς κουβαλοῦσαν ἢ καὶ χωρίς. Μὲ τὰ πόδια, στὰ χέρια, στοὺς ὤμους. Καὶ περπατοῦσαν. . . Κάθε μέρα αὐτοκίνητα, σακαράκες ἀδειάζαν, ἀφοῦ ἔκαναν πρῶτα τὴ βόλτα. Τί ἦταν ἐκεῖνο! Μὲ τὰ κάρα, ὅπως ἔλεγε κι’ ὁ λαός. Καὶ δὲν πρόφταιναν νὰ τοὺς θάβουν. “Ἐσκαβαν μεγάλους λάκους καὶ τοὺς ἔχωναν ὄλους μαζί. Τὰ δάκρυα εἶχαν στερέψει. Περιμέναμε νὰ πέσουν κοράκια. Μαῦρα μεγάλα κοράκια, ἀπ’ τὰ γκρίζα τὰ σύννεφα. “Ἀπ’ τὸ βορεῖά θὰ ἔρχονταν ἔτσι κοπαδιαστά. “Ὅλοι φοβόμαστε.

“Ὁμως ἤρθαν χελιδόνια. “Ἀπ’ τὰ βουνά. Κατάμεσα στὸ χειμῶνα. Αὐτὸ σὰ νάδωσε σ’ ὄλους ἐλπίδες, ἔδωσε σ’ ὄλους κουράγιο. Οὔτε τὸ χιόνι μᾶς τρώμαζε οὔτε τὸ θανατικὸ. “Ἀπ’ τὸ βορεῖά ἔρχονταν, ἀπ’ τὰ βουνά. . .

Μιά μέρα ἀκούστηκαν πολλὲς ντουφεκιὲς κοντὰ στὸ βουνό. “Ὁ μπάριμπα Λεφτέρης τινάχτηκε ὄρθιος. Κοντανάσαιν.

—Θάναὶ οἱ ἀντάρτες, μ’ εἶπε. Οἱ ἀντάρτες καὶ δὲ μίλησε ἄλλο.

Καὶ ἔμεινε κοιτάζοντες τὸ βουνό, ἀπὸ κεῖ πούχαν ἀκουστεῖ οἱ ντουφεκιὲς.

Κατόπι δὲν ἀκούστηκε τίποτα.

Περιμέναμε τὴν ἀνοιξη πάλι τὸ καλοκαίρι. Ἔτσι ἦταν πάντα νὰ περιμένουμε! Κάτι ἄρχισε νὰ ζωηρεύει ἐκεῖ μεταξύ μας. Οὔτε πιά νὰ φοβόμαστε οὔτε νὰ μὴ γελάμε. Κι' εἶχαν ἀρχίσει νὰ ντουφεκίζουσε κιόλας. Ὅταν θὰ τοὺς χτυποῦσαν μέσ' στοὺς δρόμους, ὅταν θὰ τοὺς ἀφάνιζαν! Θὰ ζούσαμε νὰ τὰ δοῦμε.

Κοροϊδεύαμε κιόλας. Ναί, τ'άνοιωθες ὅλα ἐτοῦτα. Τὰ σύννεφα εἶχαν πιά τραβηχτεῖ. Κι' ὅταν ἔριχναν μπόμπες παρακαλούσαμε ρίξετε κι' ἄλλες. Κι' ἄς μέναμε δίχως σπίτια, γυμνοὶ κι' ἄς γέμιζαν τὰ νεκροταφεῖα. Καὶ πόσους βασάνιζαν. Ἐκεῖ ἦταν, κοντὰ τὸ Χαϊδάρι.

Ἐνα βράδυ ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ δυνατὴ. Ποιὸς ἦταν αὐτὸς πού φώναζε μέσα στὴ νύχτα; Ποιὸς ἦταν αὐτὸς πού δὲν τρώμαζε, πού δὲν τοὺς ψηφοῦσε; Ἦταν σκοτάδι βαθύ!

Τὸ χωνί! Ἔτσι τ' ἀκούσαμε τὴν πρώτη ἐκείνη βραδιά.

Ἄκουσα τὸ μπαρμπα Λεφτέρη ν' ἀνοίγει τὸ παράθυρο καὶ ν' ἀφουγκράζεται.

—Ἐ, γείτονα! Μὰ μίλησε σιγανά. Ἄκουσες; Ὁ Ἀλέξης θὰ εἶναι ὁ Ἀλέξης!

Καὶ τὸν ἄκουσα νὰ σιγοκλαίει.

—Σκοτῶστε τους, ἀφανῖστε τους κι' ἄς πάρουν ἐμένα νὰ ντουφεκίσουν.

Ἔτσι καὶ ἔγινε. Μὰ δὲν πῆραν τὸ μπάριμπα Λεφτέρη. Λίγο πιὸ κάτω κάψανε ὡς τέσσερα κάπου τετράγωνα. Ὅλα φτωχόσπιτα.

Μιὰ πιστολιά μόνο ἀκούστηκε. Τίποτα ἄλλο. Ἦτανε περασμένη ἡ ὥρα. Κατόπι ἔγινε ἡσυχία. Μιὰ ἡσυχία πού ἔφερε πολλὴ ἀγωνία. Κάποια πόρτα ἀνοίξε τότε. Σιγὰ σὰ νὰ δίσταζε. Σὲ λίγο κι' ἄλλες. Κι' ἄλλες πιὸ κάτω. Ἐφευγαν, Σὲ κάθε σταυροδρόμῳ ἀκραστέκονταν κρυφοκοίταζαν καὶ κατόπι τρέχανε μὲ βιασύνη. Σὲ κάθε σταυροδρόμῳ καινούργοι ξεπρόβαλλαν. Μὲ τὴ ζωὴ στό στόμα, ὅπως θέλουν νὰ λένε.

—Ἀξιωματικὸς ἦταν, εἶπε κάποιος. Τὸν εἶδα! Εἶχε γαλόνια.

Σύριζα τρέχαν στὰ σπίτια. Νὰ μὴν εἶχε φεγγάρι! Ἔτσι ἦταν σὰ κάτι παράλογο. Δὲν μιλοῦσαν καθόλου. Ἦσυχία! Κι' ὁ κόσμος νὰ φεύγει σὰν τὶς σκιές. Μόνο μερικοὶ γέροι δὲν ἔφυγαν.

Τὸ πρωτὶ ἔγινε μπλόκο. Τοὺς ἔκαψαν μέσα ὅσους δὲν ἔφυγαν. Δὲν ἔμεινε σπίτι. Σ' ὅσους πῆγαν νὰ βγοῦν, ρίχναν καὶ τοὺς σκότωναν. Ἔτσι γλύτωναν ἀπ' τὴ φωτιά. Αὐτὸς θάταν χειρότερος θάνατος. Ἐπιασαν κόσμο ἀπ' τὶς ἄλλες γειτονιὲς καὶ τὸν ντουφέκισαν. Μὰ ποῦ πιά νὰ τρομάξουμε. Κι' ὁ μπαρμπα Λεφτέρης ὅλο χαμογελοῦσε.

—Θὰ τοὺς κάψουμε κι' ἐμεῖς ζωντανούς. Δὲν θάρθει ὁ Ἀλέξης!;

—Δὲν στῶπα ἐγώ; Μῆπε κι' ἐμένα. Οἱ ντουφεκιὲς ἐκεῖνες ἦσαν ἀντάρτες. Θυμάσαι; Τοὺς εἶδα πού περνοῦσαν ξημερώματα. Ζωσμένα εἶχαν τὰ φυσεκλίκια. Τοὺς χάρηκα.

Ἄν δὲν ἦταν ἡ δημοσιά, θάμαστε λεύτεροι.

Ἔτσι περνοῦσε ὁ καιρὸς, Πάντα ἐμεῖς περιμέναμε. Ὁ μπάριμπα Λεφτέρης τὸν Ἀλέξη. Ἐμεῖς, ἔ, ποιὸς ξέρει; Νὰ γινόταν ὁ κόπος μας κόπος μας, ὁ ἰδρώτας ἰδρώτας μας.

Ποιὸς τῶλεγε! Σωροὺς τὰ σκορπίσαμε τὰ λουλούδια, τριανταφυλλῶνας. Καὶ παπαροῦνες θὰ μπορούσαμε ἀκόμα νὰ μάσουμε τὸν Ὀχτώβρη ἐκεῖνο. Κλαίγαμε ὅλοι. Κι' ὁ Παρθενῶνας ξανάγινε πάλι ὀλόχρυσος. Ἦρθαν πάλι οἱ γαλάζες σημαῖες. Πόσο τίς εἶχαμε χάσει! Στὸ Παρθενῶνά ἕνα κοντάρι εἶναι τώρα σπασμένο.

— Τώρα θάρθει κι' ὁ Ἀλέξης, μοῦ λέει ὁ μπάριμπα Λεφτέρης. Δὲ γίνεται! ἢ μᾶλλον, ἴσως νὰ μὴν ἔρθη καὶ τώρα. Θὰ πάει νὰ πολεμήσει κι' ἄλλοῦ ὥσπου νὰ τελειώσει ὁ πόλεμος, ὥσπου ναρθεῖ ἡ εἰρήνη. Εἰρήνη! Πόσο τὴν εἶχαμε λαχταρίσει! Παντοῦ ν' ἀπλώνεται, σ' ὅλες τίς χώρες. Γαλήνη. Ὁ μπάριμπα Λεφτέρης ὅλο γελάει.

— Δὲν ἔχει μοῦ λέει, τώρα θάρθει!

Κι' ἔμεινε ὅλο ἐκεῖ κοιτάζοντας πέρα στὸ δρόμο. Καμμιὰ φορὰ ἔφερε τὸ χέρι στὰ μάτια γιατί εἶχε ἥλιο πολὺ. Ἐψαχνε.

— Νά, μοῦ ξανάπε, νὰ πάω νὰ κάτσω στὸ στρίψιμο κάτω, γιατί ἀπὸ κεῖ βλέπεις ὅλο τὸ δρόμο, ὡς πέρα μακριά. Κι' ἀπὸ κεῖ θάρθει ὁ Ἀλέξης, ἀπ' τὸ δρόμο.

— Ναί, τοῦ λέω κι' ἐγὼ θάρθει ὁ Ἀλέξης, θάρθει. Δὲ βλέπεις, ὅλα γυρίζουν.

I. ΑΓΓΕΛΟΥ

JEAN TARDIEU *

ORADOUR **

Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά γυναῖκες
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά μητ' ἔναν ἄντρα
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά φύλλα
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά πέτρες
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά ἐκκλησιά
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά παιδιά.

Μήτε καπνὸς πιά μήτε γέλια
 Μήτε στέγες πιά μήτε σοφίτες
 Μήτε ἀχερῶνες πιά μήτε ἀγάπη
 Μήτε τραγούδια πιά μήτε κρασί.

Ὁραντοῦρ σκιάζομαι ν' ἀκούσω
 Ὁραντοῦρ δὲν τολμῶ
 Νὰ πλησιάσω τίς πληγές σου
 Τὸ αἷμα σου καὶ τὰ χαλάσματά σου,
 Δὲν μπορῶ δὲν μπορῶ πιά
 Νὰ ἰδῶ μηδὲ ν' ἀκούσω τ' ὄνομά σου,

Ὁραντοῦρ ξεφωνίζω κι' οὐρλιάζω
 Κάθε φορὰ πὸν σπάει μιὰ καρδιά
 Ἀπ' τὰ χιτυπήματα τῶν δολοφόνων
 Ἔνα περίτρομο κεφάλι
 Ἀνὸ μάτια ὀρθάνοιχτα, δυὸ μάτια κόκκινα
 Ἀνὸ μάτια σοβαρά, δυὸ μάτια μεγάλα
 Σὰν τὴν τρέλα τὴ νύχτα

* Τὸ ποίημα τοῦτο πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν παράνομη ἔκδοση τῶν «Γαλλικῶν Γραμμάτων» (Lettres Françaises) χωρὶς ν' ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα του. Ἀργότερα μαθεύτηκε πὸς τῷ γράψει ὁ Tardieu.

** Πρόκειται γιὰ τὸ γαλλικὸ χωριὸ Oradour sur Glane (Haute Vienne) πὸν καταστράφηκε ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὶς 10 Ἰουνίου 1944. Ὁ πληθυσμὸς του 792 ἄτομα (ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιά), σφάχτηκαν ἢ καῖχαν ζωντανά.

Ἀνὸ μάτια μικροῦ παιδιοῦ :
 Ποτὲ δὲ θὰ μ' ἀφίσουν.

Ὁραντοῦρ πιά δὲν τολμῶ
 Νὰ διαβάσω ἢ ν' ἀρθρώσω τ' ὄνομά σου.
 Ὁραντοῦρ ἀνθρώπινο αἶσχος
 Ὁραντοῦρ αἶσχος αἰώνιο
 Δὲ θὰ κοπάσουν οἱ καρδιές μας
 Παρὰ μὲ τὴν χειρότερην ἐκδίκηση
 Μίσος καὶ αἶσχος παντοτεινό.

Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά σχῆμα
 Τὸ Ὁραντοῦρ, γυναῖκες μηδὲ ἄντρες
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά παιδιά
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά φύλλα
 Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν ἔχει πιά ἐκκλησιά
 Μήτε καπνοὺς πιά μήτε κοπελλιές
 Μήτε βράδια πιά μηδὲ πρωινὰ
 Μήτε θρήνους πιά μηδὲ τραγούδια.

Τὸ Ὁραντοῦρ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ κραυγὴ
 Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο πλῆγμα
 Γιὰ τὸ χωριὸ πὸν ἐζοῦσε
 Κι' αὐτὴ ἐδῶ εἶναι ἡ πιά μεγάλη ντροπὴ
 Νὰ μὴν εἶναι πιά παρὰ μιὰ κραυγὴ,
 Ὅνομα τοῦ μίσους τοῦ ἀνθρώπου
 Ὅνομα τῆς ἀνθρώπινης ντροπῆς
 Τ' ὄνομα τῆς ἐκδίκησής μας
 Πὸν μέσα σ' ὄλα μας τὰ χῶματα
 Τ' ἀκοῦνε καὶ τοὺς πιάνει σύγκροτο
 Ἔνα στόμα δίχως πρόσωπο
 Πὸν οὐρλιάζει σ' ὄλους τοὺς καιροὺς.

ΓΕΩΡΓΟΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ

ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΧΑΜΕΝΟΥ ΣΦΡΙΓΟΥΣ

Ἐξαίσιες νύχτες... Ἄς ἔρθουν καὶ πάλι,
 νὰ ζήσω τὴ μέθη ξανά τῶν χυμῶν,
 σὰ λίβας νὰ μπῶ στὴν καρδιά τῶν δρυμῶν,
 νὰ τρέξω καθὼς τὸ νερὸ στὸ κανάλι.

Ἡ πάλι ἓνα σπάνιο νὰ γίνω ἀνθογυάλι,
 τὰ μῦρα νὰ δέχομαι τῶν λυτρωμῶν,
 μακριὰ ἀπὸ οἰνιάλα λυγμῶν κι' ὄδυμῶν,
 νὰ βρίσκω χαρὰ καὶ στὴν πιὸ σκληρὴ πάλι.

ὦ! νᾶχα φτερά στὴν κορφή γιὰ νὰ φτάσω,
 τρεχᾶτος ν' ἀνέβω στὸ μαῦρο βουνό,
 κι' ἄς ἦταν μὴν πάψω ποτὲ νὰ θρηγῶ,
 κι' ἄς εἶναι γραφτό μου νὰ μὴν ξαποσιτάσω.

Ζωή μου!, στεφάνι ἀπὸ ρόδα κι' ἀγκάθια,
 τὸ πόσο, νὰ πῶ, τρυφερὰ σ' ἀγαπῶ
 δὲν ξέρω, μὰ κι' οὔτε νὰ βρῶ τὸ σκοπὸ
 γιὰ τίς ὠμορφιές σου, τὰ πάθη, τὰ λάθια.

Μικρὸς δὲν ὑπῆρξα, δὲν εἴμουν μεγάλος,
 μὰ πάντα κρατοῦσα τὰ μάτια στηλὰ
 ψηλὰ πρὸς τ' ἀστέρια, στὴ γῆ χαμηλὰ
 καὶ πάντα μαζί μου δειπνοῦσε ἓνας ἄλλος.

Ἀηδόνι ;—δὲν εἶμαι. Κ' ἡ Μέδουσα Μοῦσα,
 πικρὴ ξεγελάστρα σὲ νύχτες τρυφές,
 ποτέ, μὰ ποτέ, δὲ μοῦ χάρισε αὐτὲς
 τίς ἔξοχες ρίμες πὸν τόσο ποθοῦσα.

Κι' ὁ πόνος, ὁ πόνος, ὁ ἀβάσταχτος πόνος,
 πὸν κόβει—μαχαῖρι—τὴν ἀνασαιμιὰ
 καὶ δίχως του μέρα δὲν ἔζησα μιά,
 πὸν κάνει τὴν κάθε στιγμή νᾶναι χρόνος.

Πὸν δὲν ἀπαντέχεται σὰν εἶσαι μόνος
 καὶ μπρὸς τον ἢ ἀνθρώπινη σβύνει λαλιά,
 πὸν κόβει—βραχνᾶς !—τὸ λαιμό, σὰ θηλιά,
 ὁ πόνος, ὁ πόνος, ὁ ἀβάσταχτος πόνος...

Ἐξαίσιες νύχτες... Ἄς ἔρθουν καὶ πάλι,
 κι' ἄς ἔχουν τὸν ὄλεθρο γιὰ συντροφιὰ,
 ἀρκεῖ νὰ μοῦ φέρουν καὶ πάλι τὴ ζάλη,
 πὸν μοῦδινε νειᾶτα, κι' ὄρμη, κι' ὠμορφία !

Γ. ΜΥΛΩΝΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΚΛΕΙΣΜΕΜΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

Ὁ στενός, ἀνηφορικός δρομῶκος, κάτω ἀπ' τὸ βράχο τοῦ Κάστρου, μὲ τὰ σκεβρά, χαμηλοῦτσικα σπίτια καὶ τὶς κλειστές, παλιές πόρτες, ἔχει διπλώσει στὴ σιωπὴ τούτης τῆς βαρύτερης ὥρας τὸν ἑαυτιό του, ὅπως καθέννας ἀπ' τοὺς γειτόνους ἔχει κουρνιαξοῦν στίς δικές του τὶς ἔνοιες.

Πολὺν προῖ εἶν' ἀκόμα. Πρὶν ἀπὸ λίγο δὲν εἶχε φέξει οὔτε εἶχ' ἀνοίξει καμιά πόρτα ἀκόμα.

Τώρα, ἕνα παιδί πέρασε. Εἶναι ἠλιοκαμένο, ἀχαμνὸ καὶ ξυπόλητο. Ἔχει κρεμασμένα τὸ μικρὸ ταβλᾶ στὸ λαιμό, μὲ λίγες φτηνές καραμέλες, καὶ δίχως διόλου νὰ βιάζεται, ξένοιαστα παίξει μὲ τὴ μικρὴ φυσαρμόνικα ἕναν ἀλέγρο σκοπὸ του.

Τὴν ἴδια ὥρα, ἔξω ἀπ' τὴ πόρτα τοῦ Βούλη, στάθηκε ἕνα μικρὸ αὐτοκίνητο.

Ἀθόρυβα ἄνοιξ' ἡ πόρτα, κι' ἕνας ἄντρας μὲ τὸν ὀδηγὸ βγάλανε ἕνα μικρὸ, σκεπασμένο φέρετρο.

Τὸ θέσανε πίσω καὶ τ' αὐτοκίνητο ἔφυγε.

Μέσα σ' ἕνα χρόνον εἶναι τὸ τρίτο παιδί τοῦ Βούλη ποὺ φεύγει μὲ τοῦτο, τὸν ἴδιο τρόπο. Τὸ τέταρτο καὶ στερνό, εἶναι ἀκόμα ἄρρωστο...

Μιά χαμηλή, παλιὰ πόρτα ὑπόγειου, κλεισμένη μὲ σιδερένια ἀμπάρα, καὶ γιομάτη σκόνη, φαίνεται ἀπὸ καιρὸ δὲν ἔχει ἀνοίξει.

Πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια, ἦταν ἡ σκοτεινὴ, μικρὴ ταβέρνα τοῦ Μακούλα, μὲ τοὺς πάντα ἴδιους, ταχτικούς—ποὺ μετροῦνταν στὰ δάχτυλα—πελάτες.

Ὀλημερίς, ἀμίλητος καὶ μονάχος, στρυφογυρνοῦσε κεῖ κάτω, ἀνάμεσα στὰ τρία σιδερένια, λερὰ τραπέζια ὁ ταβερνιάρης, ὡς τὶς πρῶτες ὥρες τ' ἀπομεσήμερο ποὺ φτάνανε οἱ πελάτες...

... Ἀργὰ πιά τὸ βράδυ, ὁ Φώντας, δὲ θὰ μπορούσε νὰ σηκώσει τὰ χέρια, οὔτε ν' ἀνοίξει τὰ μάτια.

Τούτη τὴν ὥρα, μονάχα ὁ Γιώργης—ποῦναι πάντα παρέα

του—ξέρει πὼς μὲ τοὺς γρουλισμούς του, βλαστημάει τὴ γυναῖκα του—μιὰ νέα γυναῖκα—ποὺ «πάει καὶ μ' ἄλλους...»

Παληός του φίλος κείνος, τὸν νοιώθει καὶ τὸν παρηγορεῖ.

Ἀόριστα—τραυλίζοντας—τοῦ λέει πὼς δὲν πειράζει, πὼς νὰ κοιτάζει μονάχα ὁ Φώντας τὸ Φώντα, καὶ πὼς κείνος ποὺ τοῦ μιλάει ἔτσι, ξέρει γιατί ἔχει γυρίσει τὸν κόσμο, κι' ἔχει πάει πολεμώντας ὡς τὴν Μακεδονία.

Στὸ ἴδιο τραπέζι κάθεται ὁ Μακούλας. Ἔχει βγάσει τὴ φωτογραφία τῆς κόρης του—ὅπως κάνει πάντα—ποὺ τὴν ἔχασε πέρυσιν, κι' ἀπ' τὰ φλογισμένα του μάτια ἀδιάκοπα κυλάνε τὰ δάκρυα.

Ταχτικὸς εἶναι κι' ὁ Βούλης. Τοῦτος πρὶν ἦταν ἐργολάβος. Τώρα τᾶχασε ὅλα, καὶ τὰ δυὸ παιδιά του, καὶ σὰν πιεῖ δυὸ-τρία, ἀρχινάει ἕνα δικό του τραγοῦδι ποὺ παραπονιέται τάχα, πὼς ὅλα γύρο τώρα χλωμιάζουν δίχως ἀγάπη, ὅπως ἀνοίξη δίχως λουλοῦδι...

Βιαστικός, κεφάτος ἔρχετ' ὁ τραμβαγιέρης. Γερός, ψηλὸς καὶ χαρούμενος, ἄντρας, σπάει πάντα τοῦτο τὸν ἀρρωστημένο ἀγέρα ποὺ σαπισμένος κατακάθεται κεῖ κάτω. Πειράζει τὸν Φώντα γιὰ τὶς γυναῖκες καὶ παρηγορεῖ τὸν ταβερνιάρη.

—«...Τὰ ὄρφανὰ πορεύονται κι' οἱ χῆρες κονομοῦνται...»

Πίνει δυὸ-τρία ποτήρια τοῦ νεροῦ, τῶνα πάνω στ' ἄλλο, καὶ φεύγει πάλι ἔτσι βιαστικός καὶ χαρούμενος.

Γυρνώντας γιὰ τὸ δωμάτιο θὰ κατέβει ὁ ἐφευρέτης. Θὰ πιεῖ ἕνα ποτηράκι μὲ τὸ δικό του τρόπο—θὰ βάνει τὸ ποτήρι στ' ἀπάνω μέρος τῆς ἀπαλάμης, καὶ δίχως νὰ τὸ πιάσει μὲ τ' ἄλλο χέρι, οὔτε νὰ χυθεῖ τὸ κρασί, θὰ τὸ γυρίσει ἀνάστροφα καὶ θὰ τὸ ρουφίξει ὡς κάτω...

Κι' ὅταν πιά νυχτώσει, ὁ Φώντας κι' ὁ Γιώργης, θ' ἀνεβοῦνε ἀπάνω. Ὁ Μακούλας κλαίγοντας καὶ τρυκίζοντας θὰ κλείσει.

Ὁ Φώντας θὰ ξαπλωθεῖ—ἀνάιστητος πιά—καταμεσίς τοῦ στενοῦ, γυλιζοντας κάποιον τραγοῦδι, κι' ὁ Γιώργης θὰ κάτσει συλλογιόμενος καὶ σιωπηλὸς στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι.

Ἄν περάσει κανένας γνωστός, θὰ βοηθήσει μὲ τὸ Γιώργη—ὁ ἕνας ἀπ' τὰ πόδια κι' ὁ ἄλλος ἀπ' τῆς μασκάλες—καὶ θὰ πάνε τὸ Φώντα στὸ σπίτι. Ἄν ὄχι, ἢ θὰ τὸν πάρει σέρνοντας ὁ Γιώργης, ἢ θὰ τὸν παρατήσῃ μονολογώντας κεῖ χάμω, ὡς ὅτου ὁ ἴδιος, ξημερώματα πιά θὰ ξυπνίσει...

Καὶ τοῦτο γινόταν καθημερινὰ ὡς τότε, ποὺ πιά δὲν ξαναπήγαν τὸ Φώντα, γιατί δὲν ξανάρχε καὶ σίγουρα δὲ θὰ ξανάρχε. Ποὺ μαθεύτηκε πὼς ὁ τραμβαγιέρης εἶναι στὴ «Σω-

τηρία» και πού ο ταβερνιάρης ο Μακούλας πέθανε απ' τῆς κόρης του τὸ μαράζι...

Και σήμερα μένει ἡ πόρτα τοῦ ὑπόγειου κλεισμένη—γιομάτη σκόνη κι' ἀράχνα—μὲ τῆ σιδερένια ἀμπάρα...

—Βασιλιᾶ μου... Τὰ παιδάκια σου... Τὰ παιδάκια σου πού τ' ἀφήνεις. Κύρη μου... Βασιλιᾶ μου... Φεύγει... Φε-εὐ-γει... Πάει... Ἐλάτε... Τρέχετε... Μοῦ φεύγει... Φεύγει ὁ Κύρης μου...

Σπαραχτικά κι' ἄγρια ἀντιχοῦνε μέσα σὲ τοῦτο τὸ κρῖο δειλινὸ τοῦ στενοῦ, τὰ οὐρλιαχτὰ τῆς Εὐτέρης.

Ξεμαλιασμένη, δαρμένη, ἀνοίγει τὴν ἐξώπορτα, βγαίνει τρεχάτη ὡς τῆ μέση τοῦ δρόμου, και ξαναχύνεται ἀμέσως στὸ βάθος, πού πνιγμένες πιὰ ἀκούγονται φωνές της, γιὰ νὰ ξανάβγει ἀμέσως πάλι και πάλι ἔξαλη νὰ χαθεῖ...

Τούτη ἡ στενούτσικη, μισογκρεμισμένη πορτούλα, βγαίνει σὲ μιὰ μοναχική, ἀνθρώπινη φωλιά, πού φωτίζεται μονάχα ἀπ' τὸν μικρὸ φεγγίτη της.

Κάτοικός της ἀπὸ χρόνια, εἶν' ἓνας παράξενος ἐργένης.

Πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο, ἦταν ἀχαμνὸς και γλωμὸς σαραντάρης, μὲ δυνατὰ μυωπικά γυαλιὰ και τριμένα ροῦχα.

Τώρα εἶναι πρισμένος στὰ μούτρα και στὰ πόδια, κι' ὀλημερίς βρίσκεται κλεισμένος στὴν τρύπα του.

Μὰ μόλις βραδυάζει, θὰ προβάλλει στὴν πόρτα, ἔχοντας περασμένα στὸ λαιμὸ και κρατώντας στὰ χέρια, ἓνα πλῆθος ἀπὸ πολὺπλοκα, μπερδεμένα συρματάκια.

Κατεβαίνοντας στὴν ἀγορὰ τῆς γειτονιάς, χύνεται στὰ καφενεῖα και στὶς ταβέρνες, και μ' ἓνα σοβαρὸ ἀδιάφορο τρόπο, ζυγώνει τίς παρέες, προτείνοντας ν' ἀγοράσουν τὰ «προβλήματα τεχνικῆς φύσεως» ὅπως λέει τὰ παιχνιδάκια του.

Ἡ παρέα δὲ θέλει. Τότε, νὰ πάρει τὸ ποτήρι, νὰ τὸ βάλει στ' ἀπάνω μέρος τῆς ἀπαλάμης, και δίχως νὰ τὸ πιάσει μὲ τ' ἄλλο χέρι οὔτε νὰ χυθεῖ τὸ κρασί, νὰ τὸ γυρίσει ἀνάστροφα;

Μὲ τῆ διαφορὰ πὼς—ἂν δέχονταν—γιὰ τὸν κόπο του πού θὰ δείξει τὸ πείραμα, θὰ πιεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ ποτηριοῦ.

Ἔτσι νηστικός, σὰν πιεῖ μὲ τοῦτο τὸν τρόπο κάμποσα ποτήρια, ἐνῶ πρῶτα πού τὸν ρωτοῦσαν γιὰ τὰ «προβλήματα τεχνικῆς φύσεως» ἔλεγε πὼς δὲν εἶναι δικὰ του, παρὰ κάποιος ἄλλος τὰ φτιάχνει, τώρα κείνος εἶναι ὁ ἐφευρέτης (πέρνει ἓνα πιότερο σοβαρὸ, ὑπεροπτικὸ ὕψος τώρα) ὅπως εἶναι κι' ὁ ἐφευρέτης τοῦ «κρυφοῦ συρταριοῦ» (δηλαδὴ ἔχετε τὴν τουλάπασας ἐντελῶς κενὴ και δίχως συρτάρια, και ὅμως ὄχι μονάχα

ὑπάρχουν συρτάρια, ἀλλὰ και ἀπολύτως γεμάτα) τῆς «ἀτέρμων κλίμακος» τῆς «ἴπταμένης μοτοσυκλέτας» και...

Σὰν πολὺ δὲν ἔκανε πού τ' ἀποκάλυψε ὅλα τούτα;...

Ἔτσι ἐπίσημα και βιαστικά, γυρίζει και χάνεται...

Συχνὰ-συχνὰ, σὰν πέφτει ὁ ἥλιος πίσω ἀπ' τὸ βράχο τοῦ κάστρου, στὸ κατώφλι τῆς ἐξώπορτας τοῦ τελευταίου σπιτιοῦ—πλαῖ τοῦ Βούλη—δειλὰ πάντα προβάλλει ἓνα μελαγχολικὸ, γλωμὸ κορίτσι.

Ἔχει καχεκτικὸ, ἀχαμνὸ κορμί, χοντρὰ χαρακτηριστικά και δίχως χρώμα ἐπιδερμίδα.

Ἀμίλητη και συλλογισμένη πάντα, κάθεται σὰ νὰναι δοσμένη ἀπόλυτα στὸ νὰ παίζει μὲ κοπιαστικὴ προσπάθεια τὰ χεῖλη της μὲ τὰ δόντια.

Ἄν μπορέσεις και τῆ ρωτήσεις, ἴσως σοῦ ἀπαντήσει γιὰ νὰ σοῦ εἰπεῖ πὼς τάχα πασχίζει νὰ βγάλει τὸ κοκαλάκι τοῦ ψαριοῦ πού κάθησε ἐδῶ και δυὸ χρόνια στὸ δόντι, και βασανίζεται ὀλημερίς νὰ τὸ βγάλει.

(Μὰ σίγουρα δὲ θὰν' ἀλήθεια. Σὰν κάτι ἄλλο νάχει καθίσει κάπου κειδὰ, μὲς τὸ στενούλι στῆθος της, πού φαίνεται δὲν τὸ νοιώθει...)

Τώρα στὸ κεντρικὸ σταυροδρόμι, σὲ μιὰ παρήμερη γωνιά, στέκουν ἀπὸ ὦρα, τὰ δυὸ παιδιὰ τῆς Εὐτέρης.

Τὸ κορίτσι, ψηλοῦτσικο, ἀχαμνὸ, γλωμὸ, μὲ γουρλωμένα μάτια και ἀγανά, κατσαρὰ μαλιὰ, στέκει πλαῖ στ' ἀγόρι, πούναι μικρότερο, ἀχαμνὸ και δαῦτο, μὲ στεγνὸ και θλιμένον πρόσωπο.

Φορᾶνε και τὰ δυὸ, ὅμοια κοντοῦλες και λερωμένες τσίτινες ποδιές, και στ' ἀριστερὰ μανικάκια τους ἀπὸ μιὰ στενούτσικη λουρίδα ἀπὸ μαῦρο «Ταυτὰ».

Τ' ἀγόρι κρατᾶει και μὲ τὰ δυὸ ἀτροφικά χεράκια του, μιὰ κούτα μὲ κάμποσα τσιγάρα, και δῶθε—κει—ὅπως ἀπὸ ὦρα μὲ τῶνα και μὲ τ' ἄλλο τοῦ δρόμου, ξενόιαστα ταξειδεύουν—ὀλότελα ἀφηρημένα φωνάζει.

—Ἐδῶ τσιγάρα... τσιγάρα...

Μὰ σὰν περάσει ὦρα και βαρεθοῦνε, ἀδιάφορο γιὰ τὰ κέρδη, κινᾶναι ἀργὰ κι' ἀβίαστα—τῶνα μπρός, τ' ἄλλο πίσω—γιὰ τὸ στενὸ.

Τότε, ἀγαναχτισμένη ἀπ' τὴν ἀνάγκη και τὴν ἀνέχεια, ἡ Εὐτέρη, ἀπεγνωσμένα ξεσπάει και καταριέται τὸ μακαρίτη «Βασιλιᾶ» της.

—Ἐχ... Πού νὰ μὴν ἔσωνε μπρός μου και σᾶς ἔσπερνε...

Ἔχ... Ποῦ νὰ μένεν' ἔρημα καὶ μαγκούφια... Ἔχ... Μὲ τὸν παιδεμὸ ποῦχω νὰ μὴν εὔρει ἐκεῖ ποῦναι ἀνάπαψη Θεῆ μου..

Μιά παράξενη χαμηλὴ πορτούλα μένει πάντα κλεισμένη στὸ βάθος τοῦ στενοῦ.

Καὶ τὸ πλαϊνὸ της παράθυρο καὶ κεῖνο πάντα εἶναι θεόκλειστο.

Κεῖ μέσα κάθεται μιὰ μικρὴ, ὁμορφούτικη κοπέλα μὲ γραμμένο κορμί, μὲ πρόσχαρο πρόσωπο, μὲ φωτεινὰ μαλιὰ, καὶ μὲ γαλάζια μάτια.

Εἶναι πάντα ντυμένη στὰ μαῦρα—χίρα τοῦ τελευταίου πολέμου—καὶ σπάνια μονάχα ἀνοίγει τὴν πόρτα προβάλοντας στὸ κατώφλι της.

Μιὰ ἡλιαχτίδα χαρᾶς, φευγαλαία περνάει τότε, φωτίζοντας τὴν πάντα θλιμένη σιωπὴ τοῦ στενοῦ.

Συχνὰ ὅμως—τὰ βράδνα—κάποια ἀντίρκια σκιὰ θὰ σταθεῖ στὴν δεξιά πόρτα. Κεῖνη θ' ἀνοίξει κ' ἢ σκιὰ θὰ χαθεῖ.

Θὰ περάσει κάμποση ὥρα. Ὑστερα θ' ἀκουστοῦνε σπασμένοι κάποιοι ἤχοι γραμῶφου.

Ὑστερα ..

Ὑστερα, ἀπ' τὶς κλεισμένες γρίλιες τοῦ παράθυρου, ἀνάλαφρα θὰ φτερουγίσαι κάποια ζεστή, πολὺ ζεστή πνοή, κ' ἀπ' τὶς μοιδιασμένες φλέβες τῶν ἀποσταμένων κορμιῶν, θὰ κυλίσει πάλι χλιαρὸ κάποιο ρευστὸ πρὸς τὴν ἀφετηρία, γιὰ νὰ κινήσει πάλι καὶ νὰ ξαναδώσει τὸ αἰώνιο νόημα τῆς ζωῆς...

Ἔχει νυχτώσει πιά καλά. Τίποτα δὲν ἀκούγεται στὸ στενὸ. Βαθεῖα εἶναι ἡ σιωπὴ.

Πάντα ὁ πρῶτος ὕπνος σὲ τούτη δῶ τῇ γειτονιᾷ εἶναι βαρὺς, πολὺ βαρὺς.

Κάποια φιλόλιγνη σκιὰ χτυπάει τὴν πόρτα τοῦ Κωστῆ. Ὑστερα, μὲ περισσότερη ἐπιμονή, ὕστερα μὲ πείσμα, μ' ἀπόγνωση, μ' ἀπελπισία.

—Ἄνοιξε βρέ... Ἄνοιξε σοῦ λέω βρέ Κωστῆ...

(Ἄπὸ μέσα ἀκούγεται βαθεῖα, ἀντρικιὰ φωνή).

—Ἄνοιξε μωρέ... Καλά, δὲ στῶπα ὅτι θὰ πάω;. Μίστι τί μου Κύριε... Ἄνοιξε βρέ ἡλίθιε καὶ εἰν' ἀργά... Ποιός;.. Βρὲ αὐτὸς ἦτανε τῆς δουλειᾶς, τί εἶδες;.. Ἔ;.. Τί εἶδες βρὲ βλάκα... Ἄνοιξε τώρα... Ἄνοιξε βρὲ χαραμοφάη... Τεμπέλη... Παναγία μου...

(Ἰδία, ἀτάραχη, σταθερὴ, ἀκούγεται θολὰ ἀπὸ μέσα ἡ ἀντρικιὰ φωνή, καὶ πιότερο μ' ἀπόγνωση χτυπάει ἀδιάκοπα τὴν πόρτα ἢ λιανὴ σκιὰ).

—...Τί νὰ μὴν πάω... Καὶ τί θάτρωγες βρὲ τεμπέλη;.. κ' ἐσὺ καὶ τό... Ἄνοιξε βρὲ θὰ πάω στὴν Ἀστυνομία, θὰ σπάσω τὴν πόρτα... Ἔ;.. Ἄ... Ὅταν στάφερνα καὶ φαρμάκωνες δὲ μίλαγες... ἔ;.. Ἄνοιξε τώρα... Ἄνοιξε θὰ σπάσω τὴν πόρτα...

Κι' ἔπεισ' ἡ πόρτα, καὶ κάμποσοι γδοῦποι ἀκουστήκανε. Στριγγές, ἀπελπισμένες φωνές, μικροῦ παιδιοῦ τὰ κλάματα.

Κάτι ἔπεσε κ' ἔσπασε, καὶ πάλι γδοῦποι, πνιχτές, ἀντρικιὲς βλαστήμιες, καὶ γυναικειῖες στριγγές...

Κάμποσοι γειτόνοι ξυπνήσανε, καὶ βγήκανε στὶς πόρτες καὶ στὰ παράθυρα. Μερικοὶ βάνανε τὶς φωνές ποῦ τοὺς ξυπνήσανε. Κανένας ὅμως δὲ ζύγωνε.

Ὡς ἀργὰ τῇ νύχτα, στὴ γειτονιᾷ ἀκούγονταν ἀδιάκοπα—ποῦ πότε σβύναν, πότε δυνάμωναν—γυναικειοὶ ἀντρικοὶ στεναγμοί, καὶ δῶθε-κεῖ τοῦ παιδιοῦ τὰ κλάματα...

Καὶ σὲ τοῦτο τὸ στενὸ, ἀνηφορικὸ δρομᾶκο μὲ τὰ χαμηλοῦτσικα σπίτια, μένουν πάντα κλεισμένες οἱ πόρτες. Κι' ἀν κάποτε, κάποια μισανοίξει γιὰ ν' ἀβγεῖ κομένος στεναγμὸς ἢ πονεμένο τραγοῦδι, θὰ διπλώσει ἀμέσως πάλι στὴ σιωπὴ ὅπως καθεῖνα ἀπ' τοὺς γειτόνους θὰ κουρνιαξοῦνε στὶς δικές του τὶς ἔγνοιες. Ἔτσι, σὰν καρτερικὰ νὰ προσμένει τάχα, νὰ περάσει κ' ἀπὸ δῶθε τ' ὀλάσπρο φῶς τῆς δικῆς του χαρᾶς.

MIX. KAPHΣ

ΤΟΙΧΟΙ

Τοῖχοι ξεθωριασμένοι
Βαμμένοι με μούχλα
Ναύγια σὲ τρικυμία
Σώματα ἐρείπια
Γεμᾶτα μαχαιριῶς
Ἕλιος χωρίς καθρέφτη
Γέλιο τὸ δάκρυ
Στολίδι ἢ περιφρόνηση
Σπίθες εὐαίσθητες ξεθυμασμένες
Τοῖχοι βουβοὶ
Ἡ σιωπὴ σας ἐλπίδα

ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ

Ἐφθασα
Μ' ἓνα σταυρὸ στὰ χέρια
Δυὸ παραστατικά ἄλογα ἄφησαν
Μιά λύπη
Πεοπατῶ φοβισμένα
Τὸ χῶμα σκεπάζει τὰ πόδια μου
Πλάϊ μου δυὸ κερὰ παίζουν
Κάτι περιμένουν
Μὲ περιτριγύρισαν ἄδεια φέρετρα
Δὲ μπορῶ νὰ ξεφύγω
Τὴν ἀθάνατη ὥρα

MARIA ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(1 - 15 ΙΟΥΝΙΟΥ 1945)

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν πολὺ σωστά, κατὰ τὴ διάρκειά της κατοχῆς δὲν προσέβη σὲ καμμιά ἐκλογή νέων μελῶν της, καὶ αὐτὸ γιὰ τὰ ἦτανε εὐκόλο νὰ ἐπηραστεῖ—ἴσως— ἢ ἀπόφασή της ἀπὸ τοὺς κατακτητῆς καὶ νὰ ὀνομαστοῦνε Ἀκαδημαϊκοὶ μερικοὶ ἀπὸ κείνους ποὺ στηλιτεύσαμε σὲ προηγούμενα τεύχη μας.

Τώρα ποὺ με ἀπόλυτη ἐλευθερία ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξει τὰ νέα της μέλη γιὰ τὴν τάξιν τῶν γραμμάτων, πιστεύαμε πὺς ποτὲ ἡ ἐκλογή δὲν ἦτανε εὐκολώτερη, γιὰ ποτὲ οἱ ὑποψήφιοι δὲν συγκεντρῶνανε ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ προσόντα ὅπως ὁ Ἄγγελος Σικελιανὸς καὶ ὁ Νίκος Καζαντζάκης, ποὺ θὰ τιμοῦσαν με τὴν ἐκλογή τους, ὅποιο δῆποτε πνευματικὸ ἴδρυμα τοῦ κόσμου.

Γιὰ τὴν πρόσφατη ὁμῶς ἐκλογή, στὴν ὁποίαν καταψηφίστηκαν οἱ ὑποψήφιοι Σικελιανὸς καὶ Καζαντζάκης εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκφράσομε ἂν μὴ τί ἄλλο, τοῦλάχιστον τὴν ἀπορία μας, γιὰ τὴν Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν θὰ θέλαμε νὰ εἶχε πάντα τὴ συνείδηση τῆς ὑψηλῆς τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς μικρῆς ὡς τώρα ἀλλὰ ἐν πάσει περιπτώσει ἀξιοπρεποῦς ἱστορίας της.

ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΙΤΙΟΚΡΑΤΙΑ

Τὰ «Φιλολογικὰ Χρονικὰ» βῆμα ἐλεύθερο γιὰ κάθε γνήσια πνευματικὴ ἐκδήλωση, δημοσιεύουν στὸ τεῦχος τους αὐτὸ τὴν μελέτη τοῦ κ. Παναγῆ Λεκατσᾶ γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ συνεργάτη τους κ. Βασ. Λαούργου. Στὸ ἐρχόμενο θὰ δημοσιεύσουν καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ κ. Λαούργου.

Πιστεύομε πὺς οἱ ἀναγνώστες μας θὰ ἐκτιμῆσουν τὴν ἀμεροληψία μας αὐτὴ καὶ θὰ παρακολουθήσουν με ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τὴ συζήτησιν, γύρω ἀπὸ ἓνα πρόβλημα ἐντελῶς ξεχωριστῆς σημασίας γιὰ τὴν ἐποχὴν μας.

ΓΙΑ ΤΗ «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

Ἀπὸ ἓνα ἄρθρον γιὰ τοὺς Γάλλους καλλιτέχνες στὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς μαθαίνουμε πὺς ὁ Ζᾶν Κοκτώ ἔχει κηρυχθεῖ «δοσίλογος» γιὰ τὸ ἔγραψε καὶ δημοσίευσεν ὅταν οἱ κατακτητῆς ἦταν στὴν πατρίδα του, ἓνα ἐνθουσιώδη ὕμνον γιὰ τὸν Ἄρνο Μπρέκερ, τὸν γνωστὸ «Φειδία τοῦ Χίτλερ» ποὺ ἀνέλαβε νὰ διαγωνίσῃ στὸ μάρμαρον τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τοῦ Φύρερ.

Ἐνα παρόμοιον ἄρθρον εἶχε δημοσιεύσει καὶ ἡ «Νέα Ἐστία» τὸ 1943. Ἄν ὁ Διευθυντῆς τῆς «Νέας Ἐστίας» τὸ λησμονήσῃ, εἴμαστε πρό-

θυμοί να αναδημοσιεύσωμε ἀποσπάσματα του. Πρὶν ὅμως διαθέσωμε σελίδες τοῦ περιοδικοῦ μας γιὰ τὴν ὡραία αὐτὴ πράξη τοῦ κ. Π. Χ. τοῦ συνιστοῦμε νὰ σπεύσει νὰ τὴν ἀποκηρύξει.

Η ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ

Αἰσθανόμεσθε τὸ χρέος νὰ ὑψώσωμε φωνὴν σὰν ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, σὰν Ἕλληνες, γιὰ τὶς καταδιώξεις ποὺ ὑφίστανται οἱ ἀδελφοί μας στὴν Ἑλληνικώτατη Βόρειο Ἡπειρο.

Τὰ «Φιλολογικά Χρονικά» εἶναι ὄργανο πνευματικόν. Ὅμως αὐτὸ δὲν τὰ ἐμποδίζει, ἀντίθετα τὰ ὑποχρεώνει νὰ ὑψώσωμε τὴ φωνὴν τους γιὰ τέτοια ζητήματα ποὺ εἶναι ἀκριβῶς ἐθνικὰ καὶ ἀνθρώπινα.

Ο ΘΥΜΕΛΙΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ

Ἡ προσπάθεια τοῦ κ. Λίνου Καρζῆ εἶναι τόσο γνωστὴ σὲ ὅλο τὸν κόσμον τῆς τέχνης στὴν Ἑλλάδα, ὥστε νὰ μὴν χρειάζεται νὰ ἐξαρθεῖ ἰδιαιτέρως ἀπὸ ἐδῶ. Σημειώνουμε μόνον πὼς ἡ πρόσφατη διδασκαλία τῶν «Περσῶν» στὸ θέατρο Ἡρώδη, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἦταν ἓνα εὐγλωττότατο μάθημα γιὰ τὸ Ἑθνικὸ μας Θέατρο ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀγνοεῖ σκανδαλωδῶς τὴν ἀρχαία τραγωδία.

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΗ ΠΡΟΣΟΧΗ

Τὸ ζήτημα βέβαια ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ λεπτομέρεια μόνον, δὲν παύει ὅμως ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχει σημασίαν. Δηλαδή καλὸ θὰ ἦταν οἱ μεταφραστές τῶν διαλόγων στὶς κινηματογραφικὲς ταινίες νὰ εἶναι πρὸ προσεκτικοὶ καὶ στὴ γλῶσσαν ποὺ χρησιμοποιοῦν καὶ στὴν ἀπόδοση τῶν κειμένων ποὺ μεταφράζουν.

Ἀπὸ τὴν ταινία π. χ. «Δημοκράτης» τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς θαυμάσιας ὁμιλίας τοῦ Λίγκολν ἔχει περικοπεῖ καὶ δὲν μεταφράζονται παρὰ ἐλάχιστα καὶ οἱ πρὸ ἀσημαντες φράσεις του.

Ἐπίσης στὴ ταινία «Στάλινγκραδ» ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, οἱ «Γερμανοὶ» τῆς γαλλικῆς version ἔγιναν ἀπὸ τὸ μεταφραστὴ «Γερμανοφασίστες».

Περισσότερη λοιπὸν προσοχὴ καὶ λιγώτερο δεξιὰ ἢ ἀριστερὴ πολιτικὴ στὶς μεταφράσεις.

ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΕΙΣ

Ἡ κυβέρνησις Παπανδρέου, ἡ κυβέρνησις Πλασιῆρα καὶ ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη εἶχαν καταρτίσει κάθε μιὰ τους ἀπὸ ἓνα σχέδιον γιὰ νὰ ἐκκαθαριστοῖ τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν λογῆς-λογῆς κυβερνητικῶν ἐπεμβάσεων τὴν ἐποχὴ τῆς δικτατορίας καὶ τῆς κατοχῆς.

Τὸν τελευταῖον καιρὸν ἔπαυε πρὶν νὰ γίνεταί λόγος καὶ τὸ ζήτημα φαίνεται πὼς πάει νὰ ξεχαστεῖ. Τί νὰ συμβαίνει ἄραγε ;

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Τὰ «Φιλολογικά Χρονικά» ὅπως εἶναι γνωστὸ, δὲν διαθέτουν σελίδα ἀλληλογραφίας.

Γιὰ ὅσους μᾶς στέλνουν λοιπὸν συνεργασίαν, τοὺς παρακαλοῦμε νὰ περιμένουν τὴ δημοσίευσήν της, ἂν δὲ κατὰ τὴ γνώμη μας δὲν εἶναι δημοσιεύσιμη νὰ περιμένουν ταχυδρομικῶς ἐπιστολὴν μας μετὰ τὶς τυχόν παρατηρήσεις ἢ συστάσεις μας.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Γιώργου Σεφέρη : ΔΟΚΙΜΕΣ (μελέτες) Κάϊρο 1945.

Ὁ κ. Γιώργος Σεφέρης δὲν εἶναι μονάχα ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικότερους νέους μας ποιητὲς, εἶναι συγχρόνως καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς πρὸ ὄργανωμένους πνευματικὸς μας ἀνθρώπους. Δὲν ξαίρω ἂν ἡ συνύπαρξις τῶν δυὸ αὐτῶν ἰκανοτήτων, καθὼς ὑποστηρίζουν πολλοί, σὶδ ἴδιο καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον ἀποτελεῖ κάτι τὸ ἀσυμβίβαστον, ἀφοῦ ἡ ἀνάπτυξις τῆς μιᾶς, κατὰ τὴν γνώμη τους πάντοτε, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γίνεταί σὲ βάρος τῆς ἄλλης καὶ ἡ ποίησις εἶναι κείνη ποὺ ἀναγκαστικὰ θὰ ὑποστῇ τὶς συνέπειες. Ἐκεῖνο, ποὺ μπορῶ νὰ βεβαιώσω εἶναι πὼς τὸ φαινόμενον γιὰ τὴν ἐποχὴν μας δὲν ἀποτελεῖ ἐξαιρεσιμὴν ἀλλὰ τὸν κανόνα. Ἄν τὴν ὁ βαθμὸς τῆς αὐτοσυνείδησις, στὴν ὁποίαν ἔχει ὀδηγηθεῖ ὁ σύγχρονός μας πολιτισμὸς, ποὺ παραχωρεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ παρόμοιων περιπτώσεων, μετὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ πνεύματος τῆς ἀνάλυσις, εἶναι ἡ κύρια αἰτία τῆς κρίσις, ποὺ περνάει ὁ ποιητικὸς λόγος στὶς μέρες μας, αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ ἡ δικαιοδοσίαν αὐτῆς τῆς στήλης δὲν θὰ ἐπέτρεπε οὔτε ἀπλῶς νὰ θυγεῖ.

Ὁ κ. Σ. ἄλλωστε, μετὰ τὸν τόμον τῶν μελετῶν ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν, (γνωστὲς οἱ περισσότερές τους ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «Νέα Γράμματα» ὅπου πρωτοδημοσιεύτηκαν) δὲν μᾶς ἀφίνει οὔτε στιγμήν νὰ λησμονήσωμε ἐπίδοσίν του στὴν ποίησις. Διαβάζοντας τὶς «Δοκίμες» του ἀντιλαμβάνεσαι πὼς τὰ προβλήματα τῆς, καὶ μάλιστα μετὰ τὴ μορφήν, ποὺ ἔληραν τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν εἶναι κείνα ποὺ ἀποκλειστικὰ τραβᾶνε τὴν προσοχὴν του. Καὶ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν δὲν τὴν σχηματίζει ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὴν «ποιητικὴν» τάχα ὑφήν τῆς πρόξας του ἢ τὶς λυρικές ἐξάρσεις, ποὺ δὲν ὑπάρχουν. Ὁ λυρικός κριτικός, σημειῶνε κάποτε ὁ Βάρναλης, δὲν εἶναι μονάχα κακὸς ποιητὴς εἶναι συγχρόνως καὶ κακὸς κριτικός. Ὁ φτηνὸς λυρισμὸς, καὶ ἡ κριτικὴ δὲν σηκώνει κανενὸς ἄλλου εἶδους λυρισμοῦ, πάει συχνὰ νὰ καλύψει τὴν ἀπουσίαν οὐσιαστικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅπως ἀκριβῶς πίσω ἀπὸ τὴν ἀσάφειαν τῆς «ποιητικῆς» φράσις θὰ πρέπει νὸ ἀναζητήσωμε τὴν ἀδυναμίαν ἀκριβόλογης ἐκφράσεως.

Στὶς μελέτες τοῦ κ. Σ. δὲν θὰ συναντήσωμε τίποτε τὸ παρόμοιον. Ὁ λόγος του ἔχει τὴν καθαρότητα καὶ τὸν λογικὸν εἰρημὸν τῆς καθαρῶταίης πρόξας. Εἶναι ὅμως ὁ τρόπος ποὺ ἀντιμετωπίζει τὰ θέματα του, τὰ σημεῖα ποὺ συγκατοῦν τὴν προσοχὴν του, κάποια προβλήματα, ποὺ ἐπανέρχονται ἀπὸ μελέτην σὲ μελέτην, κοιταγμένα ἀπὸ διαφορετικὴν κάθε φορὰ σκοπιᾶν, ἐκεῖνο ποὺ δὲν ὀφείλει νὰ ἀφίνει νὰ λησμονήσῃ τὸν ποιητὴν. Ὁ κ. Σ. δὲν ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα του. Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ συνολικὴ θεώρησις του. Περιορίζεται ἀπλῶς νὰ ὑπογραμμίσῃ τὶς πλευρὰς ἐκεῖνες, ποὺ θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ θὰ μπορούσαν νὰ προσφέρουν ἀποδείξεις γιὰ τὴν καλλίτερην θεμελίωσιν κάποιοι ἀντιλήψεων του γιὰ τὴν τέχνην, νὰ ἐνισχύσωμε τὴν ἴδιαν του τὴν πίστην στὴν ὀρθότητά τους : Τὸ ἔργον τῶν τριῶν γιὰ τὸν κ. Σ. χρησιμοποιεῖται σὰν

ένα είδος πεδίου πειραματισμού στο οποίο δοκιμάζει την εμπειρία που του προσεκόμισε ή απασχόλησή του με την ποίηση. Το πρόβλημα της καλλιτεχνικής δημιουργίας είναι κείνο, που βασανίζει συνεχώς την σκέψη του. Οι «Δοκιμές» του κ. Σ. αποτελούν περισσότερο μια έμμεση ανάπτυξη των αισθητικών του αντιλήψεων, μια άσυνειδη, ίσως προσπάθεια δικαίωσης της ίδιας του της τέχνης και λιγότερο, μια τοποθέτηση ή ανάλυση των αντικειμένων που πραγματεύεται.

Αν, ωστόσο ή τέτοια προσπάθειά του καταλήγει τις περισσότερες φορές ν' ανοίξει έντελως νέους δρόμους στην έρευνα των θεμάτων του κι' αφήνει ν' ανακύπτουν προβλήματα, που ή λύση τους θα οδηγήσουν ίσως στην αναθεώρηση κάποιων έχτιμήσεων, για πρόσωπα και ιδέες, που είχαμε συνηθίσει να τις νομίζουμε για όριστικές, αυτό, χωρίς να αναιρεί τον γενικό χαρακτηρισμό της εργασίας του, που μάς απασχόλησε προηγούμενα, αποδεικνύει άπλως τη σοβαρότητα της σκοπιότητας απ' την οποία ο κ. Σ. αντιμετώπιζει τα προβλήματα. Και πρόκειται για μια σκοπιά, που όσο κι' αν εύκολα θα μπορούσε να υποδείξεις τα ξεχωριστά στοιχεία που την συνεκρότησαν. Έχει όμως όπως και κάτι το έντελως προσωπικό. Το προσωπικό τούτο στοιχείο, είναι κείνο που δίνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε κάθε τι, που βγαίνει από την πένα του κ. Σ.

Ο τρόπος της εργασίας του κ. Σ., όσο κι' αν δίνει μιαν κάποια μονομέρεια στην έρευνά του, έχει όμως το πλεονέκτημα να του επιτρέπει την επέκταση σε σημεία, που μια προσπάθεια πολύπλευρης αντιμετώπισης του θέματος δεν θα είχε τη δυνατότητα παρά άπλως να υπενιχθεί. Το σταμάτημά του σε όρισμένες μονάχα πλευρές, κ' ή σκόπιμη παράβλεψη, άλλων όχι λιγότερο σημαντικών, του δίνει αυτή τη δυνατότητα.

Το πρόβλημα της γλώσσας, της ποιητικής έκφρασης, για πρώτη ίσως φορά μελετήθηκε με τόση συνέπεια και επιμονή στη χώρα μας. Από μελέτη σε μελέτη των βλέπουμε να επανέρχεται τότε για να συνεχίσει, τότε για να προεχτείνη ή και άπλως να καθορίσει ακριβέστερα κάποιες του σκέψεις. Υποπεύομαι όμως πως ή επιμονή τόν αυτή θα έχει και κάποιον άλλο πρακτικώτερο λόγο. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάστηκε το γλωσσικό ζήτημα στη χώρα μας, ή αναπόφευκτη σύνδεσή του με ευρύτερης σημασίας κοινωνικούς αγώνες έκαναν ώστε τη σχέση γλώσσας-λογοτεχνίας, να την δούμε από την καθαρά τυπική και έξωτερική της πλευρά. Όχι μονάχα στην κοινή συνείδηση των ενδιαφερομένων για τη λογοτεχνία μα και για τον στενό άκόμη κύκλο των ειδικών, ή διπλή φύση της γλώσσας (όργανο συνεννόησης-πρώτο ύλικό για την τέχνη) είχε όλοτελα παραβλεφτεί.

Κι' ωστόσο πρόκειται για δυο έντελως διαφορετικά πράγματα, ή συνειδητοποίηση της διαφοράς των οποίων, καθώς μάς το αποδεικνύει ή προσπάθεια του κ. Σ., θα μπορούσε έξαιρετικά να υποβοηθήσει τη σχετική με τα προβλήματα της λογοτεχνίας μας έρευνα. Φοβάμαι μονάχα το ότι ο κ. Σ. υπερβάλλει συχνά τη σημασία κάποιων παρατηρήσεων του, όρθων στη βάση τους, όταν ζητάει μ' αυτές αποκλειστικά να λύσει προβλήματα, πολύπλοκα από την ίδια τους τη φύση, παραγνωρίζοντας ότι ή σημασία τους ακριβώς απαιτεί μια συστηματικώτερη έρευνα και μια πολυεδρη σκοπιά, την οποία τοδ άρνείται αυτή ή ίδια ή μέθοδος, που χρησιμοποιεί. Για παράδειγμα θα έφερε τον τρόπο με τον οποίο ζητάει να έρμηνεύσει το άποσπασματικό του έργου του Σολωμού καθώς και την πρόωρη σιωπή του Κάλβου.

Την ίδια μονομέρεια θα μπορούσε να σημειώσει κανένας και στον τρόπο που αντιμετώπιζει τα προβλήματα της σύγχρονης ποίησης. Παρά

τις πραγματικά αξιόλογες παρατηρήσεις του, που στην σύνθεσή τους αποτελούν την πληρέστερη και πιο υπεύθυνη εισαγωγή στην σύγχρονη τέχνη, που είδε το φώς στη χώρα μας, τη διάλυση των προκαταλήψεων στην οποία προβαίνει με σύστημα και με γνώση, παρ' όλα τα έπιχειρήματα, που φέρνει για τη δικαίωσή της, ή μονομέρεια της άποψής του δεν εξαφανίζεται. "Αν ή διάλυση ή ή διάσπαση του κόσμου που ζητάει να δώσει την εικόνα ή τέχνη της εποχής μας, είναι κείνο που επιτρέπει στο μελετητή να έξηγήσει τα κύρια γνωρίσματά της και ιδιαίτερα τον έρμητισμό που την διακρίνει, αυτό δεν σημαίνει πως ο τεχνίτης μπορεί στεκόμενος πίσω απ' αυτή τη δικαιολογία, να αποφεύγει κάθε προσπάθεια, που θα έτεινε να τον βγάλει έξω από το άδιέξοδο που το περιβάλλον του τον οδηγεί. Ο καλλιτέχνης δεν είναι άπλως ένας δέχτης παθητικός. Έχει τη δυνατότητα και ενεργητικά να αντιδράσει στις επιρροές του περιβάλλοντος. Τόσο περισσότερο όσο ή διαλεκτική πορεία της κοινωνίας, δημιουργεί και αντίροπα προς την παρακμή ρεύματα, που παραχωρούν τις προϋποθέσεις μιας νέας σύνθεσης στην οποία θα πρέπει να αποβλέπει. Η άναφορά του στον Μάρξ και τον Άραγκόν δεν νομίζω πως ένισχύει έξαιρετικά την άποψή του. Οι φιλόσοφοι ως και τώρα, περιορίζονται να έξηγήσουν στον κόσμο, το πρόβλημα όμως είναι να τον μεταβάλεις, λέει κάπου ο Μάρξ. Και στη φράση τούτη κλείνεται ίσως μια απ' τις ούσιαστικώτερες πλευρές της κοσμοθεωρίας του.

Παρόμοιες παρατηρήσεις, θα μπορούσαν ίσως, να γίνουν και σε άλλα σημεία της εργασίας του κ. Σ. Δεν είναι όμως αυτό εκείνο που θα βαρύνει στην έχτιμήσή της. Η ευρύτητα της σκοπιότητας, το βάθος και ο προσωπικός χαρακτήρας της παρατήρησης, ή γνώμη του θέματος, το πλήθος των προβλημάτων, που άνακινεί και κυρίως ο υπεύθυνος τρόπος που τα αντιμετώπιζει είναι κείνα που καθορίζουν την αξία μιας κριτικής προσπάθειας. Κι' από την πλευρά τούτη, δεν υπάρχει καμμία άμφιβολία, πως ή εργασία του κ. Σ. είναι μια από τις σημαντικώτερες, που γνωρίσαμε τα τελευταία χρόνια.

ΒΑΣΟΣ ΒΑΡΙΚΑΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΣΚΟΠΙΑ

ΠΟΛΕΜΟΣ, ΤΕΧΝΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ μοίρα τοῦ ἀνθρώπου ἦταν πλασμένη ἀπὸ πάντα νὰ στέκεται μπρὸς στὸ ἀόριστο αἶθρο, μὲ τὶς ψυχικὲς του δυνάμεις δοσμένες ὀλάκερες σ' αὐτό. Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τὸν τεράστιο πόλεμο πού πέρασε πάνω ἀπ' τὴ γῆ, ὁ ἀνθρώπος γέμισε ἐμπιστοσύνη γι' αὐτὸ τὸ ἀόρατο μέλλον, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀπόχτησε σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα τὴν ὀρθολογιστικὴ σκέψη, τὴ λαϊκὴ ἠθικὴ, τὶς φιλελεύθερες ἀρχές. Ἄν βγάλουμε ἀπὸ τὴ μέση τὶς πολιτικὲς διενέξεις—πού κι' αὐτὲς ὑποχωροῦν σιγά, σιγά—θὰ δοῦμε ὀλοκάθαρα τὴ δημιουργία ἐνὸς παγκόσμιου μέτωπου, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καθάρου πνεύματος, πού βαδίζει θαρραλέα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἐποχῆς μας δὲν εἶναι παράλογη. Οὔτε εἶνε ἀποτελεσματικὴ τῆς ὑπαρξὴς τῆς νεότερης ἱστορίας. Ἀντίθετα, μεσ' ἀπ' αὐτὴ τὴ μῆτρα τῆς πού χτυπήθηκε μὲ φωτιὰ καὶ μ' ἀτσάλι, ξεπήδησε ὁ νέος πολιτισμὸς μ' ἕνα μονάχα σκοπὸ ζωῆς, πλοῦσιο καὶ μεγάλο, γεμᾶτο ἀγάπης καὶ δημιουργικῆς χαρᾶς. Σ' ἕναν καινούργιο πόλεμο, τὸ άτομο, ὅσο περιορισμένη ἀντίληψη κι' ἂν εἶνε, θὰ πάρει θέση ἐναντία ἴσως στὴν πολιτικὴ καθοδήγηση τοῦ ἀρχηγοῦ του, μὰ θὰ σταθεῖ ἴσως στὴν πνευματικὴ κουλτοῦρα τοῦ τόπου τοῦ ἀφοῦ προηγουμένως σκύψει μέσα του γιὰ νὰ μελετήσῃ ὅσο μπορεῖ καλλίτερα τὸν ἑαυτὸ του. Γιὰ τὴ ἔκπολιτιστικὴ ἐργασία, πού προηγήθηκε μὲ τὴν ταξικὴ διδασκαλία, μὲ τὴν περισυλλογὴ πού προκαλοῦσε ὁ πόλεμος, μὲ τὴν ἀτομικὴ ἀπόμωση καὶ τὴν ἀναγκαστικὴ ἐπιστροφή στὸ πνεῦμα, εἶνε ἡ ἐκδήλωση τῆς ἐσωτερικότητάς μας, τοῦ ψυχικοῦ μας βίου, πού τὸν ἔζησε πρῶτα ἡ ψυχὴ στὴ μοναξιά της κι' ἀγωνίστηκε ἐξυψώνοντάς του νὰ τοῦ δώσει πνευματικὸ περιεχόμενο.

Ἡ σημερινὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὅσο δύσκολη κι' ἂν φαίνεται, ὅσο σκληρὴ κι' ἂν εἶνε στὴν πραγματικότητα, ἔχει βγεῖ ὡστόσο ἀπ' τὰ καλοῦπια της, ἀπ' τὸ φυσικὸ περιβάλλον πού τὴ στένευε, ἀπ' τὶς προλήψεις πού τὴν τυραννοῦσαν, ἀπ' τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς πού τὴν περιορίζαν, ἀπ' τὶς διάφορες ἀντιλήψεις πού τὴν τεμάχιαζαν καὶ τὴν καταπονοῦσαν. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίσταση ἐνὸς λαοῦ ἐναντίον τὸν καταχρητῆ καὶ τὸν ἐπιδρομέα, φέρνει τὸν ἀνθρώπο κατευθεῖαν στὰ πόδια τοῦ Θεοῦ, τὸν μπιζει σὲ μίαν οἰκουμενικὴ ἀτμόσφαιρα πίστεως καὶ ἀφοσίωσης, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ὄχι μονάχα τῆς δικῆς του λευτεριάς, ἀλλὰ καὶ τῆς λευτεριάς τοῦ παγκόσμιου πνεύματος. Κάθε ἐπιδρομὴ, κάθε κατάχρηση, κάθε κατοχὴ, κάθε ἐπανάσταση, φέρνει τὸν αἰῶνα μας μὲ τεράστια ἄλλατα σ' ἕναν ἀρίφνητο πολιτισμὸ. Οἱ μάζες γιὰ νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν μεγάλες ἐποχές, ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ἱερὴ παραφροσύνη, ἀπ' αὐτὴ τὴν πίστη πού ἀνάφερα καὶ παραπάνω, γιὰ νὰ φέρουν μιὰ γόνιμη κίνηση στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Ἐνα ἄτομο εἶνε ἱκανὸ νὰ ξυπνήσῃ σ' ἕναν λαὸ αὐτὸ τὸν ἄσβεστο πόθο. Μόνον μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς παρουσίας του, μπορεῖ νὰ κἀν εἰ τὰ πλήθη

νὰ ἐπιδοθοῦν στοὺς μόχτους καὶ στὶς ἀπαρνήσεις πού ἀποτελοῦν τὸ θεμέλιο τοῦ πολιτισμοῦ. Ὅταν αὐτὸς ὁ ἡγέτης εἶνε προικισμένος μὲ ἀνώτερη ἀντίληψη τῶν ζωτικῶν ἀναγκῶν κι' ἔχει φτάσει στὸ σημεῖο νὰ κυριαρχεῖ πάνω στοὺς δικούς του ἐνστικτώδεις πόθους, ὀλα πάνε καλά.

Οἱ Ἀραβίτες ζοῦσαν αἰῶνες ἀπ' τὴν ἀρπαγὴ, ἀπ' τὸ πάθος τῆς τεμπελιάς, ἀπ' τὴν αἰμοβόρα εἰδωλολατρεία, ὡς πού μιὰ μέρα ἦρτε ὁ ἀναμενόμενος κι' ἀναποδογύρισε τὰ πάντα. Ὁ Μωχάμετ στάθηκε πρόδρομος μιᾶς νέας δημιουργικῆς ζωῆς. Μέσα σὲ λίγα χρόνια, μὲ τὴν τεράστια κίνηση πού ἔδωσε στὸ λαὸ του, γέμισε τὴν ἀπέραντη ἔρημο μὲ τζαμά, μὲ δρόμους, μὲ ὁδοὺς γιὰ τὰ καραβάνια τῆς Μέκκας καὶ τὸ σπουδαιότερο ἔφτιαξε στρατὸ πού σιγά, σιγά ἄρχισε νὰ κυριεύει τὸν κόσμον. Ὑστερα φάνηκε ὁ Χριστὸς. Αὐτὸς δὲν ἦρτε καβαλλάρης μ' ἀσπίδα καὶ περικεφαλαία, νὰ διεκδικήσει τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ. Κήρυξε μὲ τὸ λόγο τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ξάφνιασε τὸ μικρὸ κι' ἀνίδεο λαὸ τῆς Ἰουδαίας, μὰ ὡστόσο μὲ τὴν πειθῶ του ἔυπνησε στὸ άτομο τὴν πίστη πού ὡς ἐκεῖνη τὴν ὥρα τὴν ἀγνοοῦσε. Ὅπως ἦταν ὅμως φυσικὸ, οἱ σκλάβοι τῶν κατέργων τὸν παραμόρφωσαν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τους, τὸν βάλανε νὰ σταθεῖ πλάι τους ζητώντας τὸ δίκιο πού τοὺς ἔλειπε, τὸν κατέβασαν συνοδοιπόρο στὴν πείνα τους, στὸ μαστίγωμά τους, στὶς κρεμάλες τους. Ἐταῖ ὁ χριστιανισμὸς δέθηκε μὲ κοινωνικὲς ἀνάγκες μετατροπῆς. Ὁ Χριστὸς, ὁ ἀντιπροσωπευτικότερος τύπος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἔγινε ἔμβλημα ἐκδίκησης στὸ νοῦ τοῦ ἀπλοϊκοῦ καὶ πεινασμένου ἔξιμου, στὸν ψαρὰ πού τὸν ἀκολούθησε γιὰτι ποτέ δὲν τὸν ἔνωσε, στὴ γυναῖκα πού τὸν λάτρευε μόνον ἀπὸ πείσμα στὴ σεξουαλικὴ περιφρόνησή του. Ἀνάμεσα ὅμως στὸ φτωχὸ καὶ στὸν πλοῦσιο, γεννήθηκε μοιραία ἡ ἰδεολογικὴ ἐπανάσταση, γιὰτι κατὰ βάθος καθέννας τὸν ἠθέλεε δικὸ του. Ὁ ἀριστοκράτης τὸν ὄνειρεύτηκε μὲ μετάξινη πορφύρα στὸ θρόνον τοῦ βασιλιά, ὁ δούλος ξυπόλυτο καὶ κουρελιάρη μὰ μὲ τὸ πέλκι τοῦ δίκιου καὶ τῆς τιμωρίας στὸ χέρι. Ἡ ἐποχὴ του στάθηκε πηγὴ ἀκατάλυτης ὀμορφιάς, ἔγινε τὸ προδρομικότερο στοιχεῖο στὸ μεταγενέστερο πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητας.

Ζώντας κανεὶς ἀνάμεσα σὲ βιβλία κι' ἐρευνώντας εὐσυνείδητα τὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, αἰσθάνεται τὸν ἀνήυχο παλμὸ κάθε ζωῆς, κάθε κοινωνίας. Νοιώθει ἀκόμα τὴν ἀνησυχία ἐκεῖνη τῆς δημιουργικῆς καὶ τὴν ὑπέρατη προσπάθεια ἀπ' ὀλες τὶς διάνοιες, ἀπ' ὀλες τὶς ψυχές, ἀπ' ὀλες τὶς τάξεις, νὰ υπερνικηθεῖ ἡ πνευματικὴ κρίσις καὶ ν' ἀνοίξουν καινούργιοι δρόμοι στὴν ἀνθρώπινη ὀρμή, νὰ κυριαρχίσουν νέα ἰδανικά. Ἡ ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν ὀποία ξετυλίγεται αὐτὸ τὸ δράμα τῶν λαῶν, εἶνε προπαντὸς ἡ ἀτμόσφαιρα κάθε μεταπολεμικῆς ἢ μεταεπαναστατικῆς ἐποχῆς. Ἀπ' τὸν πόλεμο κι' ἀπ' τὴν δυστυχία γενιοῦνται ὀμαδικὰ λογίων ἀνυπόταχοι δαίμονες. Κοινωνικά φαινόμενα τόσο ξαφνικά καὶ τόσο πλατιά, ὄστε ἡ ἀνθρώπινη πρόβλεψη νὰ μὴ μπορεῖ νὰ διακρίνει τὴν προέλευση καὶ τὴν ἔκτασή τους, ὄστε ἀκόμα νὰ μπορεῖ νὰ καθορίσει τὸ δρόμον πού θὰ πάρουν καὶ τὸ τέρας πού θὰ φτάσουν. Ἀπ' τὴν τερατόμορφη ὀμως αὐτὴ σμίξη τοῦ κόσμου, πού συνωστίζονται στροβιλιστὰ μέσα σ' αὐτὴ δυνάμεις γιγάντιες, ὁ πολιτισμὸς μπαίνει σὲ μιὰ νέα φάση, ἂν ὄχι ὀριστικὴ, ἄρμονισμένη ὀμως μὲ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἀτόμου καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστήμης πού βρῖσκει ὕστερα ἀπ' ὀλα αὐτὰ τὸν καθαυτὸν προορισμὸ τῆς. Ἡ μεσαιωνικὴ ἀναγέννηση, ἐποχὴ σκοτεινῆς ἀκόμα ἀπὸ συγκρούσεις καὶ ἐπιδρομῆς ξένων λαῶν, μισοβάρβαρων ἀκόμα, βγάζει τοὺς μεγαλύτερους ἀντιπρόσωπους τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος: Τὸ

Ντάντε, τὸν ἅγιο Φραγκίσκο, τὸν Ἰωακείμ ντὲ Φλόρε, τὸ Τζιόττο, τὸν ἅγιο Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη, τὸν ἅγιο Ντομένικο. Ἀπὸ τὸ 14ο αἰώνα ἀρχίζει ὁ διχασμὸς καὶ ἡ σύγκρουση τῶν χριστιανικῶν καὶ εἰδωλολατρικῶν ἀρχῶν. Ἄλλ' ἀπ' αὐτὴ τὴ σύγκρουση βγαίνουν τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ κλασσικὰ ἔργα τοῦ 15ου αἰώνα. Ἡ ἀναγέννηση δημιουργεῖ μιὰ νέα κουλτούρα, μιὰ νέα ἱστορία μὲ βάση τὴ δημιουργία τῆς ἀνθρώπινης λεφτεριάς, πραγματοποιώντας ἔτσι τὴν πρὸ ὑψηλῆ ἐκδήλωση τῆς τέχνης του.

Δὲν εἶνε ὁμως ἀνάγκη νὰ κάνουμε ὅλο τὸν ἀπολογισμὸ τῶν πόλεμων ποὺ πέρασαν ἀπ' τὴ γῆ, σὰ νόμο βιολογικὸ γιὰ νὰ βροῦμε καὶ νὰ προσδιορίσουμε τὶς μορφές τους πάνω στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀτόμου. Ἄλλοι π. χ. οἱ πόλεμοι τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας (Ἀσία, Ρώμη, Βυζάντιο, Δυτικὴ Εὐρώπη) ἄλλο οἱ θρησκευτικοὶ τοῦ μεσαίωνα (σταυροφορίες) ἄλλο οἱ θρησκευτικοπολιτικοὶ (Μεταρρύθμιση) καὶ ἄλλο οἱ πατριωτικοεθνικοὶ (ἀπ' τὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση καὶ ἐδῶ τῆς νέας ἀστικῆς Εὐρώπης). Ὅλοι ὁμως αὐτοὶ οἱ πόλεμοι μαζί ἔχουν ἴδια ἀφετηρία ἐξέδραση: τὴ σύγκρουση τῶν μαζῶν γιὰ τὴν ἐπιζύγκηση μιᾶς ιδέας—ἀσχετῆς ποιᾶς—καὶ πολὺ σπανιότερα γιὰ ἐδαφικὲς διεκδικήσεις καὶ ἄπλωμα τῶν συνόρων τους. Ἄς μὴ πηγαίνομε ὁμως τόσο μακριά. Ἡ ἐποχὴ μας χαρακτηρίζεται ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἐπιζύγκηση τῆς τάσεως. Ἐχουμε ἐπιρροᾶσει ὄχι μονάχα τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ὅλη τὴ σύγχρονη κουλτούρα, ὅλη τὴν σύγχρονη ἠθικὴ. Ἡ ἐπανάσταση τῆς Ρουσίας, μὲ τὰ καινούργια συνθήματα ποὺ ἔφραξε ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπιζύγκησίν της, ἀντὶς νὰ ἐντοπιστεῖ στὸν τόπο της μὲ τὶς διαφορὲς ποὺ γέννησε ἐνάντια στ' ἄλλα εὐρωπαϊκὰ κράτη, ἔγινε ἐξωσυννοριακὴ καὶ πᾶσι γιὰ τὴν κατάκτηση ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Σὰν πρωτοπῆγαν οἱ ἀποσταλμένοι τοῦ Λένιν στὶς μακρινὲς ἐπαρχίες τους καὶ ἀνάγγελλαν στοὺς χωριάτες πὼς ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θὰ καλλιεργοῦσαν γιὰ λογαριασμὸ τους τὰ χωράφια τους, χωρὶς νὰ δίνουν τὸ μεγαλύτερο μέρος στὸν κύριό τους, οἱ ἀνθρώποι ἀρχισαν νὰ κλαίνε τὰ χαμένα ἀφεντικά τους, κυττάζανε μ' ὑπόψια τ' ἀγνωστὰ πρόσωπα καὶ ἀκουγαν μὲ τρόμο τὰ λόγια τους. Κι' ὡστόσο μπροστὰ στὰ μάτια τους περνοῦσε ζωστὴ ἀκόμα ἡ τουρκικὴ ἀγχόνη, ἡ Σιβηρία μὲ τὰ νεκρόσπιτά της, τὰ ἑκατομμύρια τῶν δουλοπάροικων, ἡ σκλαβιά καὶ ἡ μιζέρια. Μέσα στὴν κοιμισμένη ὡς τότες Σλαυβικὴ ψυχὴ τους, δὲν εἶχε ξυπνήσει τ' ὄραμα τῆς λεφτεριάς, δὲν μπορούσαν νὰ νιώσουν τὴν οὐσίαν τους γιὰτὶ δὲν τὴν γευτήκανε ποτέ. Τὸ μεγάλο της πείραμα ποὺ ἔγινε μέσα στὶς ἀπέραντες στέπες της, ὀδηγήθηκε ἀπ' τοὺς πύραυλους τῶν διανοούμενων τῆς Ρουσίας ποὺ ἔπωσαν τὴν ἀνησυχία τῆς ἐποχῆς τους, τὸν παλμὸ τῆς γενιᾶς τους. Προετοιμάστηκε κιόλας ἀπ' τὶς ἐπαναστατικὲς ψυχὰς ἐνὸς Ντοστογιέφσκυ, ἐνὸς Γκόγκολ. Ἀπ' αὐτὸν ὁμως τὸ χωριάτη, τὸν ἀνίδεο καὶ τὸν σακατεμένο ψυχικὰ, ξεπήδησαν τὰ σημερινὰ Σοβιὲτ ποὺ πάνε νὰ συγκρουστοῦνε μὲ τὸν πολιτισμὸ τῆς γρηᾶς Εὐρώπης. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς ἐδῶ ἔχουμε νὰ κάμουμε μὲ δυὸ μεγάλες ὁμάδες ἀπὸ ξεχωριστὴ ἰδιοσυγκρασία, ποὺ ὡστόσο δὲν ἀποκλείομε τὴν πνευματικὴ ἐπικοινωνία, οὔτε τὴν ἀλληλοεπίδραση στὶς τέχνες καὶ στὶς ἐπιστῆμες. Λαὸς λοιπὸν καὶ δημιουργοὶ εἶναι μιὰ μάζα, μιὰ δύναμη, μιὰ ὄντοτητα.

Ὁ Μπετόβεν καὶ ὁ Βάγνερ εἶναι δυὸ ἀντιθετικοὶ πόλοι τῆς μουσικῆς δημιουργίας, ἀλλὰ καὶ οἱ δυὸ ἐπαναστάτες τοῦ εἴδους τους, ὅπως ἡ δύναμη ἐνὸς Κρόμβελ καὶ ἐνὸς Ναπολέοντα συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι οἱ ἀνθρώποι τοῦ περρωμένου, οἱ κληρονόμοι μιᾶς ἐπανάστασης. Μαθημένα τ' αὐτὰ ἀπ' τὴν ἄλλη καὶ εὐχάριστη μουσικὴ τῆς ὄπερας τοῦ Ροσίνη καὶ τοῦ Μότσαρτ, ξαφνιάστηκαν στὸ Βαγνερικὸ θέατρο πάνω

στὴν ὥρα ποὺ περιμέναν ν' ἀκούσουν κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν ὡς τότες καθιερωμένη μουσικὴ τῆς μόδας. Θύμωσαν οἱ ἀνθρώποι, ποδοκρότησαν, σφυρίζανε. Δὲν εἶχανε νιώσει τὴ μεγαλοφυὴ φωνὴ του. Μὰ μέσα τους ὡστόσο δημιουργήθηκε ἡ πρώτη ἐντύπωση, οἱ κατακόρυφες νότες τῶν πνευστῶν μετατοπίσανε τὶς παλιὲς φόρμες τῶν ἐγγόρδων καὶ στὴ θέση τους ἄρχισε νὰ κνοφορεῖ τὸ καινούργιο μικρόβιο τῆς μουσικῆς. Αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ πρῶτος σπὸρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τους πόλεμου ποὺ πῆγαινε νὰ περιβληθεῖ καινούργιες μορφές, νὰ μπεῖ σὲ νέους προσανατολισμούς,

Ἔτσι βλέπομε πὼς μιὰ ἐπανάσταση εἶναι ὅμοια πάνω κάτω στὴ ζωὴ καὶ στὴν τέχνη. Ἐχουν σχεδὸν τὰ ἴδια κίνητρα, τὶς ἴδιες ἀφετηρίες. Τὰ μεγάλα ψυχικὰ ρεύματα, οἱ κυβερνήτριες ιδέες, βγαίνουν δυνατώτερες καὶ πρὸ λαμπικαρισμένες ἀπὸ μιὰ τέτια περίοδο, παρὰ ἀπ' τὴν ἡρεμὴ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς πόλης. Μονάχα οἱ δυνάμεις τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ προετοιμάζουνε τὰ καινούργια οἰκοδομήματα τοῦ πολιτισμοῦ. Βέβαια, ὕστερα ἀπὸ ἕναν πόλεμο, οἱ καταστροφές εἶναι πολὺ μεγάλες, ἡ ἐθνικὴ κατάπτωση τρομερὴ, ἡ ἐκπαίδευση πολὺ ξεπεσμένη. Ὁ λαὸς ὁμως εἶναι προετοιμασμένος ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, ὁ δέχτης του εἶναι λεπτότατος γιὰ κάθε τι. Ὑστερα ἡ πείρα ποὺ ἀπόχτησε σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα εἶναι πολὺ πρὸς μεγάλη ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἔζησαν πέρα ἀπ' τὴ ζώνη του. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄλλοι, δὲν εἶναι παρὰ ἐξωμήτριες κηῆσεις, ἀποβολὲς ἄρρωστων μανιάδων.

Ὁ σημερινὸς πόλεμος μᾶς παρουσίασε ὅλες τὶς μορφές τῆς ζωῆς καὶ γέννησε μέσα μας τὴ συνείδηση τῆς ὑπαρξῆς μας. Μᾶς ἔδωσε νὰ νιώσουμε τὸ ἰδανικὸ τῆς ψυχῆς μας ποὺ τὸ ἐξυψώσαμε σὲ θεότητα. Μᾶς ἐξασφάλισε ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία τοῦ αἵριο. Ὅχι βέβαια πὼς ἔχουμε ἀπὲς ἀποδείξεις στὰ χέρια μας γιὰ τὶς μελλοντικὲς μέρες ποὺ θὰ ξημερώσουν. Ἀντίθετα μάλιστα, βρισκόμαστε κατάντικρα στὸ μεγάλο ἔρωτηματικὸ. αὐτὸ ποὺ κατατρώει σιγὰ, σιγὰ ὀλάκερη τὴν ἀνθρωπότητα. Γιατὶ τὸ αἶριο αὐτὸ δὲν εἶναι μιὰ μέρα ἢ ἕνας χρόνος, ἀλλὰ τουλάχιστο μιὰ δεκαετηρίδα ὅταν πρόκειται γιὰ κοινωνία ἢ ἔθνος καὶ ἴσως αἰώνας ὅταν πρόκειται γιὰ ἕναν πολιτισμὸ πολλῶν ἐθνῶν. Γιατὶ ὅλοι ξέρομε πὼς ὅποια σημασία ἔχει στὸ ἄτομο μιὰ μέρα, τὴν ἴδια ἔχουμε γιὰ μιὰ κοινωνία κάμποσα χρόνια μαζί καὶ γενιὲς ἴσως ὀλάκερες γιὰ ἕναν πολιτισμὸ. Ὁ πόλεμος μέσα ἀπὸ τὸν καπνὸ καὶ τὴ φωτιά του, μᾶς βοήθησε νὰ δοῦμε ἀπὸ ποιά ὀρισμένα πράματα, ἀπὸ ποιά ὀρισμένα πρόσωπα καὶ μὲ τί λογῆς λεπτομέρειες θὰ διαμορφωθεῖ ἂν ὄχι ἡ παγκόσμια κατάσταση, τουλάχιστο τὸ παγκόσμιο πνεῦμα. Γιατὶ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει τεράστια σημασία εἶναι ὅτι διαλύονται πιά οἱ αὐταπάτες σὲ βάρος τῶν λαῶν. Ἡ γενιὰ μας βρίσκεται ἀντιμέτωπη μὲ τὴν πραγματικότητα. Τὸ πνεῦμα δυνατὸ καὶ κυρίαρχο γνωρίζει πιά τὸ μυστικὸ ὄπλο ποὺ θὰ πολεμήσει γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς λεφτεριάς καὶ τοῦ δίκιου. Ὁ αἰώνας μας μπαίνει σὲ μιὰ καινούργια Ἀναγέννηση.

ΓΙΑΝΝΗΣ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

Η ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΝΙΑ

—'Εξαιρετικά ενδιαφέρον ανάμεσα στους φιλολογικούς κύκλους της 'Αγγλίας προκαλεί η αγγλική μετάφραση του ισλανδικού βιβλίου Independent Poetle. Το βιβλίο αυτό γράφτηκε από τον ισλανδό Hallder Laxness και έχει για θέμα του τους αγώνες για την υπαρξη και την ανεξαρτησία τους που κάνουν μερικά ποιμενικά χωριά μιὰς απομακρυσμένης γωνιάς της 'Ισλανδίας. Και τὸ θέμα και ἡ τεχνική του βιβλίου ἄρχισαν νὰ προκαλοῦν πολλές συζητήσεις. Ὁ συγγραφέας ἀρχίζει κατὰ τὴν μέθοδο τῆς ἡρωϊκῆς Saga μιλώντας γιὰ τὰ κακὰ πνεύματα που ἀντιδροῦσαν στὶς προσπάθειες τῶν ἡρώων τῆς ιστορίας του και τελειώνει περνώοντας σὲ θέματα κοινωνικά και πολιτικά. Ἡ τεχνική αὐτὴ κατακρίνεται ἀπὸ μερικούς κριτικούς γιατί διασπᾷ τὴν ἐνότητα τοῦ ὄψους, ἀπὸ ἄλλους ὅμως ἐπαινείται. Ἡ ποικιλία τῶν συναισθημάτων, ἀπὸ τὴν ἡρωϊκὴ φλόγα ὡς τὸν κυνικὸ σαρκασμὸ και τὴν λυρικὴ ἀβρότητα, οἱ λιγοστὲς προσωπικότητες που ξεχωρίζουν μέσα ἀπὸ τὸν ἀνώνυμο ἀλλὰ ἡρωϊκὸ λαὸ, ἰδίως ὁ ἀρχηγὸς τους Bjarnir, τὰ ἦθη και τὰ ἔθιμα που ξεπροβάλλουν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἡ ἀπέριττη φράση και ἰδίως ἡ πλούσια γλῶσσα που ἀποδίδεται θαυμάσια ἀπὸ τοὺς μεταφραστὲς, ὅλα τοῦτα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐπικού αὐτοῦ χρονικοῦ ἔχουν προκαλέσει ζωνηρὸ ἐνδιαφέρον.

—Κυκλοφόρησε τὸ νέο βιβλίο τῆς Agatha Christie, Death comes as the end.

—Γραμμένο ἀπὸ τὸν C. Day Lewis κυκλοφόρησε ἓνα ἀπλὸ ἀλλὰ καλὸ κατατοπιστικὸ εἰσαγωγικὸ δοκίμιο γιὰ τὴν ποίηση μὲ τὸν τίτλο Poetry of you. Μολονότι τὸ βιβλίο προορίζεται γιὰ νέους ἰδίως, ἡ καθαρότητα και ἡ βαθύτητά του τὸ κάνουν καλὸ χρήσιμο και γιὰ τοὺς ὄριμους ἀναγνώστες.

—Πολλὲς συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ποιητῆ στὴν ἐποχὴ τους προκάλεσε τὸ νέο ποιητικὸ βιβλίο τοῦ Herbert Reaf μὲ τὸν τίτλο A World within a war. Γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ ὁ κριτικὸς τοῦ περιοδικοῦ «Britain to - day» σημειώνει πὺς μολονότι ἀνήκει στὴν «ποίηση ἰδεῶν» και ὄχι στὴν «ποίηση συναισθημάτων», ἀνήκει ἐπομένως σὲ μιὰ τεχνοτροπία που ἀρχίζει νὰ ξεπερνιέται, εἶναι πολὺ ἀξιόλογοι χαρακτηριστικοὶ οἱ τίτλοι μερικῶν ποιημάτων τῆς συλλογῆς: «Ode written during the battle of Dunkirk», «Bombing casualties in Spain» και «To a conscript of 1940».

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,,

Γ' ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28, ΑΘΗΝΑ - ΤΗΛ. 55-536

ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΣ *)

ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ ΑΛΚΗ: «'Αμαρτωλοὶ» Νουβέλλα	Δρχ. 150
ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ ΑΛΚΗ: «'Εαρινὸ» διηγήματα	> 150
ΑΛΕΧΑΝΔΡ - ΣΤΑΥΒ: «Ὁ 'Εγκληματίας κι' οἱ >	
δικαστὲς του»	> 200
ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ ΝΙΚΗΦ. «'Ηρωϊκὴ Συμφωνία» ποίημα >	75
ΓΙΑΝΝΑΤΟΥ ΣΠ.: «Μικροὶ ἄνθρωποι σὲ δύσκο-	
λες ὄρες» διηγήματα.	> 100
ΤΑΚΗ ΔΑΝΑ: «Εἶμαι ὁ ἄθρωπος»	> 150
> > «'ΗΜΕΡΕΣ ΑἰΩΝΕΣ»	> 150
> > «Χωρὶς τίτλο»	> 150
ΛΟΥΡΙΕ ΟΣΙΠΠ: «Ντοστογιέφσκη» ἡ ζωὴ και τὸ	
ἔργο του.	> 100
ΚΟΒΒΑΤΖΗ ΑΣΤΕΡΗ: «Πρώτη 'Ανοιξη» Νουβέλλα >	150
ΛΕΚΑΤΣΑ Π.: «'Ιδεοκρατία και 'Ιστορικὴ αἰτιοκρατία . .	> 125
ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ ΑΠΟΣΤ.: «Ὁ ἄλλος δρόμος» στίχοι >	300
ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ ΑΠΟΣΤ.: «'Η τελευταία τῶν ρω-	
μαντικῶν» διηγήματα	> 150
ΝΑΤΣΟΥΛΗ ΝΙΚ. «Συγκοινωνιακὰ θέματα» >	1000
ΝΙΤΣΕ ΦΡΕΙΔ.: «Ὁ 'Αντίχριστος»	> 150
ΠΑΠΠΑ ΝΙΚ. «Τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων» ποιήματα >	200
ΠΑΠΑΔΗΜΑ ΑΔΑΜΑΝ.: «'Η Πορεία μιὰς γενιᾶς»	
Λογοτεχνικὰ Χρονικά.	> 150
ΠΕΝΤΖΙΚΗ Ν.: «Ὁ πεθαμένος και ἡ ἀνάσταση»	> 150
ΠΙΕΡΙΔΗ ΓΙΑΓΚΟΥ: «Ὁ Καβάφης» συνομιλίες, χαρα-	
κτηρισμοί, ἀνέκδοτα.	> 100
ΡΟΜΠΕΡΤ ΑΛΛΑΝ ΚΟΥΣ: «Πάστωρ Χ» ἀστυνομικὸ	
μυστιόρημα.	> 150
SOEREN KIERKERKAARD: «In vino Veritas»	> 200
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ: «Πὺς κατακτιῶνται οἱ	
γυναῖκες».	> 100
«ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» ὁ τόμος Α/Β ἄδειος	> 1500
> > χρυσόδειος	> 2000

*) 'Εμβάσματα γι' ἀποστολὴ βιβλίων ἄς ἀπευθύνονται στὸν κ. Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟ, Γ' Σεπτεμβρίου 28, 'Αθήνας.

Τ Α Κ Η Δ Α Ν Α

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΤΥΠΩΝΕΤΑΙ

ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΣΤΙΓΜΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1945

ΑΘΗΝΑ 1945

Ζ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑ

Ἡ ἀποψη τοῦ πνεύματος
κι' ἡ σιάνση τοῦ ἀνθρώ-
που μπροστὰ στὶς τυφλὰς
δράσεις - ἀντιδράσεις τῆς
ἐποχῆς μας.

Α. Ε. ΑΕΤΟΣ

Η ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ
ΤΑΠΕΙΝΩΣΗΣ

Ἡ ἀπογύμνωση τοῦ ἀν-
θρώπου ἢ δυσπιστία πρὸς
κάθε πεποίθησι κι' ὁ πνευ-
ματικὸς προσανατολισμὸς.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΠΡΟΣΕΧΩΣ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

ΤΟ ΑΓΡΙΜΙ

(ΑΥΤΟΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ
ΚΑΙ ΧΡΟΝΙΚΟ 1941—1943)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΤΑΡΑΓΚΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΚΛΕΩΝΟΣ ΠΑΡΑΣΧΟΥ

ΧΡΟΝΙΚΟ

ΕΚΔΟΣΗ

«ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ»